

VM

ZPRÁVY

Vlastivědného muzea v Olomouci

268

1992

POKYNY PRO AUTORY:

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci otiskují původní vědecké články a odborné práce přírodovědných i společenskovědních oborů. Dále uveřejňují drobná odborná sdělení z uvedených oborů, recenze, články k jubileím atp.

Přednostně jsou uveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea v Olomouci.

ÚPRAVA RUKOPISŮ

Rukopis musí obsahovat (1) nezkrácené jméno a příjmení autora, (2) český název příspěvku a jeho cizojazyčný překlad, (3) text odpovídající ČSN 88 0220 - úprava rukopisu pro sazbu. Příspěvky jsou psány strojem černou páskou po jedné straně kancelářského papíru (ne průklepového) formátu A4 (210 x 297 mm), 30 řádek na stránku s 60 úhozy na řádku. Text začíná 25-30 mm od horního okraje a 25-30 mm od levého okraje stránky; ukončen je nejméně 15 mm od dolního okraje. Titulky, ani žádná jiná slova v textu, nepište velkými písmeny. Hierarchii titulků označte na okraji textu (např. T-1, T-2, T-3). Používejte kulaté závorky. Poznámkou "pet" na okraji listu lze navrhnout petitové partie.

Tabulky zařaďte za rukopis na zvláštních listech a označte je názvem a vysvětlivkami. Obrazové přílohy je nutno co nejvíce přizpůsobit zrcadlu Zpráv (tj. 125 x 185 mm). Kresby musí být tuší na bílém nebo průsvitném papíru. Síla čar a velikost písmen popisu musí být úměrná předpokládanému zmenšení. Fotografie (jen černobílé) musí být ostré a kontrastní na lesklém papíru. Na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem práce a číslem obrázku. Popisy k obrázkům (součást formátu!) jsou přiloženy na zvláštním listu s označením Obr. (fig.) - číslo - název (popř. datum a autor nebo pramen).

Při psaní společenskovědních příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo bez závorky nebo kroužku vysunuté nad řádek).

V přírodních vědách doporučujeme používat jména autora a letopočet v závorce.

Základní pravidla citací obsahuje ČSN 01 0197 (Bibliografická citace). Seznam literatury obsahuje jen citované práce. Je-li tomu jinak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést.

U původních prací připojte cizojazyčný souhrn, který informuje o obsahu práce a nových poznatcích. Připojte jej v některé ze světových řečí u všech článků, které mohou mít význam pro zahraniční čtenáře, neboť Zprávy VMO jsou odebírány i v cizině.

Po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný příspěvek s českým souhrnem.

Na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akademických titulů a poštovního směrovacího čísla (4).

Rukopis musí být dodán ve dvou exemplářích.

Zaslané příspěvky jsou projednány v redakční radě. O přijetí článku bude autor vyrozuměn písemně a vydavatel s ním uzavře písemnou smlouvu obsahující podmínky ve smyslu autorského zákona.

Jaroslav Bauer - Pavel Michna

ŠPERKOVÉ KAMENY ZLATÉHO SLUNCE MORAVY

K poznání tzv. Schrattenbachovy monstrance olomouckého dómu

Olomoucká památková rezervace je nepřehlednou klenotnicí barokního umění Moravy. Průzkumy poslední doby prokazují, že se toto prvenství bude týkat nejen architektury, sochařství a malířství, ale i uměleckého řemesla. Nemáme však na mysli sbírky muzejních a galerijních institucí, nýbrž vybavení olomouckých chrámů a paláců. Tyto umělecké předměty zůstávaly dlouhá léta stranou zájmu laické i odborné veřejnosti. Příčiny nebyvaly vždy jen v ideologických bariérách, nýbrž často v centralistickém chápání hodnot kulturního dědictví. Tento osud potkal v Olomouci řadu památek uměleckého řemesla, které se výjimečně dodnes dochovaly vzdor švédskému rabování za třicetileté války a státním rekvizicím na počátku 19. století. Stranou pozornosti neprávem zůstávala i proslulá barokní monstrance olomouckého dómu, někdy spojovaná se jménem biskupa a kardinála Schrattenbacha. Nejen milovníkům památek, ale i uměleckým historikům, se ji podařilo představit - vlastně vůbec poprvé - až teprve u příležitosti výstavy *Cimelia olomucensia*,¹ kdy na sedmáct dnů opustila za mimořádných bezpečnostních opatření bankovní trezory, kde je uložena i s ostatními skvosty kapitulního pokladu. Se souhlasem vlastníka byla tato příležitost využita k odbornému posouzení jedinečné výzdoby drahými kameny.² Počet a neobvyklá velikost některých z nich vyvolávaly totiž odedávna pochyby o jejich pravosti a spíše se mělo zato, že běží o více či méně bezcennou bižuterii. Nejen tento důvod, ale i snaha o postupné vědecké zhodnocení olomouckých památek uměleckého řemesla podnítily³ Památkový ústav k zadání odborné expertízy, mající za cíl všestranně posoudit šperkové kameny monstrance.⁴ Podle očekávání se tak podařilo získat, vedle gemmologických zjištění, řadu informací, jež jsou v historickém kontextu zveřejněny na jiném místě.⁵

Výsledky podrobného studia předmětu nás přesvědčily, že jde o klenot nemající - především svou materiální hodnotou - obdobu nejen v Olomouci, nýbrž v celé zemi. Je tedy pochopitelné, že monstrance vždy bývala chloubou metropolitního chrámu Moravy, jen zdráhavě zpřístupňovanou mimoliturgickým účelům, o jejíž pohádkové ceně se vyprávělo daleko široko... Přeneseně a v jistém směru i doslova jde o "zlaté slunce Moravy".

Monstrance v dosavadní literatuře

První publikovaná zmínka, jejímž podnětem se stal historicko-umělecký zájem, pochází z roku 1887. Tehdy vydal M o ř i c K r á č m e r, kaplan u sv. Michala v Olomouci, k oslavě "druhotin" Bedřicha kardinála z Fürstenberka, olomouckého arcibiskupa, dějiny katedrálního kostela sv. Václava.⁶ Nejde jen o vypsání historie

biskupského stolce ve vztahu k sídelnímu kostelu, nýbrž značná pozornost je tu věnována i reáliím - od archeologických nálezů, přes okna románského paláce až po mobiliář dómu, a to jak dochovanému, tak už neexistujícímu. Autor připomíná protivenství a pohromy, které postihly chrám a ochudily jeho vybavení. Zmiňuje se také o rekvizicích drahých kovů po neúspěšných válkách rakouské monarchie s Napoleonem, které se roku 1810 neblaze dotkly i pokladu kapituly, odkud měla být ke zmincování odvedena i "zlatá monstrance". Z kontextu usuzujeme, že dóm měl tehdy v držení jen jedinou monstranci ze zlata, a tak ji nebylo třeba blíže určovat - jak roku 1810, tak i roku 1887. Veškeré ostatní monstrance byly nejspíše jen zlacené stříbro či měď.

Příštího roku (1888) se olomoucké Kaiser-Franz-Josef Gewerbe-Museum rozhodlo oslavit čtyřicáté výročí mocnářova panování výstavou uměleckého řemesla. Exponáty pocházely jednak z vlastních sbírek, případně ze sbírek jiných olomouckých muzeí, anebo je půjčily církevní instituce, ale i soukromníci a korporace. C.k.profesor A d o l f N o w a k, kustod muzea, sestavil a vydal soupisový katalog 1 814 kusů vystavených předmětů.⁷ Z liturgického nářadí zde v pouhém popise poznáváme gotickou monstranci z kostela sv.Michala (č.1 389), ale i známý relikviář ševcovského cechu (č.1 390) a z dómského pokladu kalich, pontifikál a paprscitou monstranci. Schrattenbachova však vystavena nebyla. Příčinu lze jistě spatřovat v její neobyčejné hodnotě, byť pro bezpečné vystavení cenných předmětů stačily v oné idylické době "zasklené skříně", jak poznamenává v úvodu ke katalogu Nowak.

Soustředění řady vzácných památek do redutního sálu⁸ využil autor výstavy k jejich odbornému studiu. Stal se tak prvním vědecky zaměřeným zájemcem o památky uměleckého řemesla v našem městě. Výsledkem byly dvě série komentovaného katalogu církevního umění Olomouce, na svou dobu nákladně vypravené, s řadou velkých (A3) fototabulí.⁹ Zde se poprvé setkáváme s profesionálním popisem a vyobrazením monstrance. Technické údaje jsou převzaty od Kráčmera a vůbec se nezdá, že by Nowak pro své dílo sáhl k originálním archivním pramenům. Monstranci považuje za jednu z největších drahocenností dómského pokladu. České veřejnosti zpřístupnil Nowakovy německé série překlad J o s e f a K a c h n í k a, profesora teologické fakulty v Olomouci.¹⁰ Obě jazykové mutace se staly na dalších více než třicet let jediným pramenem informací o více či méně nepřístupném klenotu. Tak tomu bylo v případě profesora olomoucké reálky H u b e r t a D o l e ž i l a, který sepsal a v letech 1903 až 1906 vydal první české kulturní a politické dějiny města.¹¹ Očekávali bychom, že zlatou monstranci olomouckého dómu neponechají stranou ani autoři písňic o uměleckém řemesle z celomoravského či ještě širšího hlediska. Kustod německého průmyslového muzea v Brně C a r l S c h i r e k sice zveřejňoval v letech 1893 a 1894 přehledy olomouckých zlatníků a děl zlatnického umění na Moravě, avšak z Olomouce uvádí pouze už známý stříbrný relikviář ševcovského cechu.¹² Ani A u g u s t P r o k o p, profesor německé techniky v Brně, nevěnoval ve svém monumentálním díle o uměleckých dějinách Moravského markrabství (1904) olomoucké monstranci pozornost, byť Nowakovo jméno i práci znal.¹³ Přitom však z Moravy uvádí řadu daleko skromnějších dokladů klenotnické práce, jako je např. rajhradský kalich. Totéž platí o J o s e f u N e u w i r t h o v i, cisterciáku z

Zwettlu (Světla v Dolních Rakousích), který roku 1926 v Augšpurku vydal dějiny sudetoněmeckého umění.¹⁴ Pokud jde o Moravu, německý původ jejího umění vyhláší na případě tabernakula ze svatokopeckého kostela u Olomouce, stříbrného sarkofágu sv. Leopolda z Klosterneuburku (Dolní Rakousy) a konečně opět kalicha z rajhradského kláštera. O monstranci se nezmiňuje, i když Nowakovu práci o ní cituje v seznamu literatury. Nejen předmět sám, ale dokonce i autora pojednání o něm pomíjí v dějinách umění na Moravě (vyšly asi roku 1932) poslední německý ředitel průmyslového muzea v Brně **J u l i u s L e i s c h i n g**.¹⁵

Jak patrně, do povědomí mimo olomouckých historiků umění monstrance nepronikla, vzdor své výjimečnosti v celé zemi. Příležitostně ji připomínala jen lokální literatura a také, pokud se podařilo získat o ní nové poznatky, pak zase jedině zásluhou místních badatelů. Opět mám na mysli **J o s e f a K a c h n í k a**, tentokrát již jako děkana kapituly u sv. Václava, který u příležitosti osmistého výročí dokončení a posvěcení katedrály, roku 1931 vydal podrobného průvodce politickými i uměleckými dějinami stavby.¹⁶ Z mobiliáře neponechává stranou ani monstranci o níž praví, že je posázena kameny starého broušení. Ostatní údaje přejímá z Kráčmera, případně kostelního inventáře. Jak se za třicet let, co uplynulo od vydání Nowakových sérií, změnily v Olomouci národnostní poměry, potvrzuje tentokrát německá mutace české Kachníkovy knížky, kterou v témže roce pořídil pro jazykovou menšinu překladem světící biskup **J o s e f S c h i n z e l**.¹⁷

Kachníkovým průvodcem se uzavřela etapa aktivního zájmu o přední klenot dómského pokladu. Následné publikace jen okrajově a částečně přejímaly starší údaje, někdy nepřesně reprodukované či vykládané.¹⁸ Hlavní příčinou bylo zneprístupnění¹⁹ kulturní památky²⁰ pro autentické studium uložením do banky na počátku padesátých let.²¹ Tak se stalo, že dokonce i poslední umělecko-historická syntéza Olomouce, reprezentující výsledky nejnovějšího bádání, se o Schrattenbachově monstranci nemohla zmínit.²²

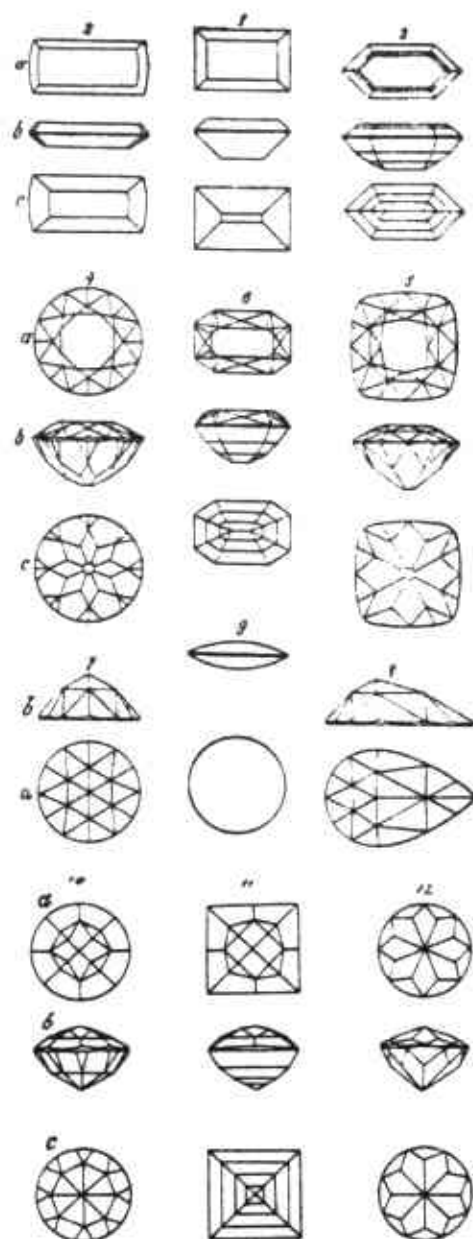
V roce 1987 vyšel z pera **R u d o l f a Z u b e r a** čtvrtý díl dějin olomoucké arcidiecéze v 18. století.²³ Uvádí řadu nových poznatků, které přímo nebo nepřímo nabízejí možnosti nových závěrů na téma monstrance.

Popis klenotu

Zlatá monstrance olomouckého dómu náleží do skupiny barokních monstrancí s paprscitou gloriolou, jejíž inspirací bylo zářící slunce. Ústředním bodem monstrance je dvoudílný melchisedech (lunula) půlměsícového tvaru, sloužící k umístění Nejsvětější svátosti (hostie), zespodu podchycená dvěma esovitými rozvilinami. Uložena je v pětiúhelném rámečku ze čtyř rokajových pásků. Ty, i sama lunula jsou hustě "dlážděny" diamanty. Od zaskleného okénka ve středu monstrance lemovaného těmito pásky vybíhá 49 trsů nesterpně dlouhých paprsků, spojnice jejichž konců vymezují elipsu o zvlněném obvodu. Na paprscích jsou namontovány symetricky rozložené panely s rokajovou ornamentikou, lasturovitě útvary, akanty a palmety, úponky vinné révy s růžicemi a svazky klasů. Vše je pokryto ušlechtilým barevným emailem, oscilujícím od zelené, modré až po průsvitně nažloutlou. Panely nesou množství drahých kamenů různé velikosti, osazených v prouzcích z bílého kovu. Monstranci završuje nerovnoramenný křížek opět s drahokamy.

Obr. 1 Zlatá monstrance olomouckého dómu z let 1735-1738. Výška: 72 cm, váha: 3,598 kg. Foto: Prokop Paul.

Obr. 2 Schematizované rozmístění diamantů (plné značky) a smaragdů (facetované značky) na průčelní fasádě monstrance.

Obr. 3 Způsoby broušení drahokamů: 1 - komolec, 2 - tabulovec, 3 - stupňovec, 4, 5 - brilant, 6 - smíšenec, 7 - routa, růžice, rozeta, 8 - pendeloques ("pantlok"), 9 - čočkovec, 10, 11 - routovec, 12 - hvězdovec.

Dřík je trojnásobně zesílen a každý takto vzniklý nodus nese vějířovitě rozložené proužky s diamanty a jednotlivé smaragdy. Dutá a plasticky výrazně pojednaná noha má oválný půdorys a je opět posázená pásy s diamanty i jednotlivými smaragdy.

Rubní strana paprsků je hladká, bez dekorativních panelů a drahokamů. Dřík i noha jsou sice plasticky zdobeny, avšak na rubu také postrádají kameny. Jedinou dekorací jsou tu dva erby provedené barevným emaillem: na horním nodu je znak biskupa Schrattenbacha a dole, na noze, v kapkovitém poli, členitý znak kapituly sv. Václava. Výška monstrance je 72 cm a šířka 24 cm,²⁴ váha 3,598 kg.²⁵

Statistický přehled kamenů

Rozhodujícím prvkem výzdoby monstrance jsou drahé kameny. Jejich kompoziční rozložení prozrazuje snahu klenotníka řešit svoje dílo na principu pestrého vzájemného řazení různě velkých šperkových kamenů do nejrůznějších tvarů a barokních ornamentů. Co nejpečlivěji je dodržena i tvarová symetrie drahokamenné dekorace. Na první pohled je též zřejmé úsilí mistra zlatníka co nejvíce využít třpytu a vysoké brilance broušených diamantů. Na čelní fasádu monstrance zasadil celkem 1 413 šperkových kamenů, z nichž je 1 395 diamantů a 18 smaragdů.

Z veškerého počtu kamenů je na jednotlivých částech klenotu použito: na vrcholovém křížku 10 diamantů a 2 smaragdy, v horní lasturovitě ozdobě 131 a 0, v rámečku kolem okénka 273 a 6, na panelech s ornamenty a spodní palmetě 435 a 2, na lunule 83 a 0, na dříku 93 a 3, na noze 370 a 5.

Poslední sčítání kamenů nám ukázalo, jaká nejednotnost panuje v jejich evidenci. Jedná se o značné materiálové hodnoty, a tak bychom čekali tu nejvyšší přesnost. Připusťme však, že její dodržení musí být značně obtížné. Diamanty jsou totiž na některých místech - např. kolem okénka a na lunule - kladeny těsně u sebe, takže tvoří v pravém smyslu "diamantovou dlažbu", kde při rozlišování jednotlivých kamenů, především desetinokarátové hmotnosti (průměr asi 2,5 mm), může lehce dojít k přehlédnutí.

Podle Kráčmera²⁶ napočítali roku 1810 klenotníci Bischof a Schwägerle 1 246 kamenů, zatímco Nowak²⁷ přebírá z dómského inventáře číslo 1 415 kusů drahokamů, z nichž je 1 397 diamantů a 18 smaragdů. Na evidenční kartě kulturní památky z roku 1973 počet diamantů souhlasí, zato smaragdů je - bezpochyby písařskou chybou - o jeden méně, tedy jen 17. Celkem by tedy šlo o 1 414 kamenů. Novým sčítáním u příležitosti výstavy bylo zjištěno 1 413 kusů (1 395 diamantů a 18 smaragdů). Při podrobném ohledání objevil znalec nad okrajem pravého boku podstavce ztrátu celého jednoho proužku z bílého kovu s pěti diamanty a na pravé straně panelu, před gloriolou, dalšího jednoho kamene. Monstrance tedy dnes postrádá šest diamantů.

Kdy ke ztrátě došlo nelze přesně zjistit. Veškeré údaje se mechanicky přebíraly bez ověření z dómského inventáře a nové sčítání vlastně proběhlo až více než po stu letech - 28. ledna 1991. Je-li číslo zjištěné znalcem bezchybné, pak původní počet diamantů musel být 1 401 kusů (1 395 osazených a 6 chybějících), což je o čtyři více, než udává dómský inventář (1 397 kusů), z něhož čerpal Nowak. Ke ztrátě vypadením z lůžka jednoho kamene a odloupenutím proužku s pěti kameny musilo proto dojít už v 19. století nebo ještě dříve.

Třídění kamenů

Největší diamanty na monstranci v počtu osmi kusů jsou vybroušené do rout. Čtyři z nich mají oválný obrys a rozměry 18 x 9,3 mm, 14,3 x 13 mm, 13,5 x 9,8 mm, 11 x 8 mm. Dvě routy s kruhovým obrysem mají průměr 9 mm. Téměř čtvercový obrys má vysoká ruta s rozměry 12 x 11,2 mm. Zajímavá je též ruta s obrysem rovnoramenného trojúhelníku, s výškou 10,5 mm a základnou 9 mm.

Brilantovými brusy jsou opracovány tři větší diamanty. Největší z nich, slabě nažloutlý, má obdélníkový obrys a rozměry 18 x 11,2 mm. Menší je čtvercový s rozměry 7,3 x 7,3 mm a kapkový "pantlok" má míry 7,5 x 5,2 mm.

Do další velikostní skupiny lze zařadit 124 kusů diamantů s rozměry od 5 do 10 mm, opracovaných routovými, brilantovými či kombinovanými brusy.

Nejpočetněji jsou zastoupeny diamanty o rozměrech od 2,5 do 5 mm, kterých je celkem 1 240 kusů a jsou opracovány ponejvíce jako nepravidelné routičky. Do této skupiny je třeba zařadit i 20 malých diamantů, opracovaných brilantovými brusy, s rozměry 2,2 x 2,2 mm.

Největší smaragd na monstranci má obdélníkový obrys s rozměry 19,6 x 16 mm a je opracován kombinovaným brusem. Zbývajících 17 kusů smaragdů má čtvercový obrys a jejich rozměry se pohybují v rozmezí od nejmenšího 9,8 x 9,8 mm do maximálního 16 x 16 mm. Většina z nich (tj. 13 kusů) má délky hran nad 10 mm.

Kvalitu větších diamantů lze označit po materiální stránce jako dobrou až velmi dobrou. Grafitických uzavření obsahují minimální množství. Jsou ponejvíce bezbarvé, i když ne všechny by bylo možno klasifikovat podle mezinárodní stupnice jako modrobílé "River", nebo jemně bílé "Top Wesselton". Velmi malé množství je lehce nažloutlých "Top Cape", jsou téměř neznatelně nažloutlé a lze je tedy klasifikovat jak "Top Silvercape". Našedlé diamanty se vyskytují pouze ojediněle mezi nejmenšími kameny.

Veškeré smaragdy použité na monstranci jsou i z dnešního hlediska po kamenářské stránce velmi kvalitní a neobyčejně veliké. Přítomnost jemných pér, plen a trhlinek nesnižuje totiž u tohoto kamene nijak podstatně jeho šperkařskou hodnotu.

Pravděpodobný původ kamenů

S největší pravděpodobností lze předpokládat, že diamanty použité na barokní monstranci pocházejí z lokalit v Indii. Z těchto nejstarších indických nalezišť jsou v literatuře uváděny diamanty různých odstínů a čistoty, včetně druhu a tvaru cizích inkluzí (tj. uzavření). Podobně i luminiscence v ultrafialovém světle může být u indických kamenů velmi rozdílná. Na monstranci nebyly pozorovány diamanty, které by se nápadně lišily fyzikálními vlastnostmi od vzorků pocházejících bezpečně z indických nalezišť.

Za "rodnou zemi" smaragdů olomouckého klenotu lze podle druhu nejčastějších inkluzí, ale i podle sytosti barvy, s největší pravděpodobností pokládat oblast kolem města Muzo v Kolumbii.

Opracování kamenů

Kamenářské opracování diamantů a smaragdů použitých na monstranci není jednotné. Co do tvarů, obrysů a jakosti výbrusů se zde setkáváme s velmi pestrrou směsicí. U větších diamantů jsou plošky facet zpravidla dobře hlazené, i jejich vzájemná souměrnost je vyhovující. Naproti tomu u menších kamenů, především drobných routiček, je rozmístění facet nedokonalé, většinou nesouměrné. Je patrná snaha tehdejších brusičů o co nejvyšší využití vzácné suroviny. Způsoby brilantových výbrusů odpovídají době jejich vzniku a z dnešního hlediska jsou nekvalitní. Rozmístění a vzájemné úhly facet nejsou většinou dokonalé a nejlepší vzhledem k indexu lomu suroviny. Diamanty tak postrádají ve výbrusech svůj charakteristický "oheň".

Zajímavé jsou v několika případech diamantové routy podložené původně ve svých kovových osaznách barevnými laky či fóliemi, které jsou v současné době již značně poškozené a vybledlé. Tyto "kosmetické" úpravy bezbarvých kamenů se na historických předmětech prováděly většinou k docílení barevné symetrie klenotů. To však není případ olomoucké monstrance. Není proto vyloučeno, že ony kameny byly použity původně na jiných špercích.

Na rozdíl od pestrosti výbrusů u diamantů, jsou způsoby opracování smaragdů poměrně jednotné a jednoduché. Pro dobu jejich vzniku jsou dosti typické tzv. smíšené výbrusy tabulkovců nebo brilantů se stupňovci. Opracování povrchu okrajových facet i velkých tabulek je u smaragdů na monstranci dokonalé.

Současná cena kamenů

Stanovit přesněji materiální hodnotu drahokamů monstrance podle dostupných dnešních ceníků je dosti obtížné z několika důvodů. U diamantů jsou většinou uváděny ceny pouze pro kameny s novodobým brilantovým brusem. Podle čistoty, barvy a jakosti se ceny u stejně velkých kamenů mohou pohybovat ve značném rozmezí. Ku příkladu pro tříkarátový diamant o průměru 9 mm je uváděno rozpětí od 4 000 do 25 000 US dolarů. Podobně je tomu u smaragdů, kde jsou rozdíly v cenách ještě vyšší: 20 - 2 500 US dolarů za karát. Současná cena kamenů je tedy dána - mimo kvality suroviny - požadavkem vysoké preciznosti brusů na úrovni dnešních technických možností, dále též vysokou mechanizací těžby a nepochybně i momentálně panující módou. Z těchto hledisek se kameny monstrance mohou jevit jako poněkud znehodnocené "neobratným" opracováním a jejich odhadní cena je nutně menší, než kdyby měly brus moderní.

Další nesnáze spočívá ve velikostních limitech. Ve většině dostupných ceníků nejsou tak velké smaragdy, jaké nese fasáda Zlatého slunce, vůbec uváděné. Nenajdeme tam ani údaje pro neobyčejně velké, ale nezvykle ploché diamantové routy, či jiné tvary výbrusů. Pravidlo, že cena kamene roste geometrickou řadou s jeho velikostí, můžeme v našem případě použít jen velmi přibližně.

Výpočet karátové hmotnosti ze změřeného objemu není bez vyjmutí kamene z osazny dosti dobře možný a neměl by pro tento účel ani význam.

Pro 8 kusů rozměrově velkých, ale většinou plochých diamantových rout vychází celková cena 12 600 až 13 000 US dolarů. Tři větší brilantové výbrusy lze ohodnotit částkou 33 700 US dolarů. Pro 124 kusů různých diamantových výbrusů velikosti 5 až

10 mm, vychází součet cen na 148 000 US dolarů. Pro diamanty zastoupené na monstranci nejčastěji, s rozměry 2,5 až 5 mm v počtu 1 240, kusů vychází celková cena na 62 000 US dolarů. Dvacet kusů malých brilantových výbrusů lze ohodnotit podle ceníku částkou 800 US dolarů. Pro všechny diamanty zasazené na fasádě monstrance vychází součet cen na 257 100 až 257 500 US dolarů.

Největší smaragd lze ohodnotit přibližnou částkou 27 000 až 30 000 US dolarů. Pro 17 kusů menších kamenů vychází celkový součet na 155 000 až 250 000 US dolarů. Pro veškeré smaragdy monstrance lze odhadnout cenu ve výši 182 000 až 280 000 US dolarů.²⁸

Pro všechny šperkové kameny zasazené do Zlatého slunce vychází celková suma přibližně ve výši 439 100 až 537 500 US dolarů.

Dobová hodnota monstrance

Cena kamenů opracovaných podle technických možností a módních požadavků první poloviny 18. století, vypočtená na podkladě dnešních, tj. o čtvrt tisíciletí mladších hledisek, nám řekne jen málo o současné hodnotě a vůbec nic o hodnotě v čase, kdy monstrance vznikla. Můžeme se však o to pokusit srovnáním s hodnotou přiměřených realit oné doby, tj. nemovitého vlastnictví. Jedině tak jsme schopni poznat dobově podmíněnou cenu nejen kamenů, ale i celého klenotu.

Roku 1751 posílal olomoucký biskup Ferdinand Julius Troyer z Troyersteinu (1746-58) papežskému stolci zprávu o stavu diecéze. Relace "ad limina" pojímala poslední čtyři léta života kardinála Schrattenbacha (1735-38), celé funkční období biskupa Jakuba Arnošta z Lichtenštejna (1739-45) a prvních pět let působení Troyera (1746-50). Obsáhlý spis v latinském jazyce obsahuje i přehled liturgických a dalších předmětů, o něž byl za oněch 16 let obohacen katedrální inventář. Všude jsou uvedeny ceny ve zlatých (florénech) a poněvadž jsou vyčísleny i se zlomky krejcarů - pisatel bezpochyby čerpal údaje z účtů - lze je považovat za věrohodné. Seznam začíná nejvzácnějšími kusy "in auro" - ze zlata a na prvním místě čteme (v překladu): "...monstrance zlatá, umělecky provedená a drahými kameny zdobená 80 000 fl."²⁹

Po šedesáti letech - roku 1810, těsně před rakouským státním bankrotem, který znehodnotil papírové oběživo - odhadli³⁰ dva olomoučtí klenotníci monstranci na částku 39 200 zl. stříbrné konvenční měny (36 400 zl. kameny a 2 800 zl. zlato), neboli 117 600 zlatých v "bankocetlích" (= papírové peníze). Poměr obou druhů oběživa byl tehdy 1:3, pochopitelně ve prospěch stříbra.

První co nás při srovnání obou cifer zaujme, je značný pokles ceny klenotu oproti době jeho vzniku (1735-38). Za sedmdesát let ztratila monstrance téměř polovinu své pořizovací ceny! Kde je třeba hledat příčiny tohoto jevu? Údaje z let 1751 a 1810 asi nelze zpochybňovat: v prvním případě byly jistě po ruce účty - vždyť uplynulo teprve něco přes deset let od této "zakázky století". Ve druhém případě nad odhadci bděla státní autorita a konec konců ani nebylo důvodu fingovat nižší cenu kamenů - erár ušiloval jen o drahé kovy... Snížení ceny nezpůsobilo ani "zpevnění měny" či pád kurzu zlata. Tendence byly tehdy právě opačné: měna se znehodnocovala a zlata na monstranci nebylo tolik, aby mohlo podstatně ovlivnit hodnotu předmětu.

Jediným a nejpravděpodobnějším vysvětlením je pokles tržní ceny drahokamů

během oněch sedmdesáti let. Nesmírné výkyvy cen jsou ostatně pro tento druh klenotnické suroviny typické dodnes. Jako srovnávací základnu můžeme tedy použít částky obě: před polovinou 18. století 80 000 zl. a před rokem 1811 zase 39 200 zl. stříbrné konvenční měny.

Po zrušení moravských klášterů císařem Josefem II. připadla jejich panství státu, který zřídil za účelem správy nabytého majetku tzv. Náboženský fond. Starobrněnské cisterciáčky tehdy (1782) přišly na Kyjovsku o žarošické panství, jehož cenu fond vyčíslil na 57 787 zl.³¹ Než o opravdové panství o několika vesnicích, šlo spíše o velkostatek s městečkem jako centrem správy, který roku 1787 obhospodařoval 1 233 jiter panské orné půdy, pastvin, vinic, lesů a rybníků. Přepočteno na desetinnou soustavu to představovalo výměru zhruba 630 ha půdy. Další srovnání nám poskytne panství koleje brněnských jezuitů, kteří je ztratili rovněž za josefínských reforem. Šlo o vesnice Vážany, Boleradice a Diváky, které Náboženský fond převzal za odhadní cenu 410 152 zl.,³² nejspíše "bankocetlí", poněvadž je roku 1807 koupil Antonín sv.pán Mayern za 135 093 zl.³³ - patrně stříbrné konvenční měny. Jde totiž téměř přesně o třetinu předešlé sumy. Mechanicky rozpočítáno, přišel by jeden velkostatek - (vesnice) na 45 tisíc zlatých stříbra. Divácký dvůr měl dle josefínského katastru tehdy přes 473 jiter veškeré půdy (orné, pastviny, vinice, lesy, rybníky), tj. téměř 240 ha.

Do třetice porovnejme panství Jesenec na Konicku, které 1784 pozbyl klášter v Zábrdovicích u Brna. Roku 1801 je dědičně získal od Náboženského fondu František z Dietrichů za 48 909 zl. stříbra. Panství tvořené Jesencem se zámkem, Březskem, Dzbelem, Klužínkem, Ladínem, Michnovem, Ochozí, Ponikví a Střelnou, hospodařilo na 500 jitrech, tj. asi 250 ha polností panské půdy.³⁴

Porovnáním s dobovými cenami nemovitostí jsme tedy zjistili, že v 18. století - a vlastně až do roku 1810, mohla materiální hodnota monstrance představovat cenu malého panství (velkostatku) s jedním městečkem, případně několika dědkami. S ohledem na cenový vývoj kamenů monstrance mohlo být za hodnotu šperku pořízeno v první polovině 18. století panství relativně větší (o 100%?) než o sedmdesát let později. Představu o dobové ceně předmětu získáme také nahlédneme-li do přehledu výnosů statků olomouckého biskupství, třetího nejbohatšího ve střední Evropě: čistý roční zisk obnášel roku 1714 93 554 zlatých.³⁵

POZNÁMKY

- 1 Výstavu uspořádal Památkový ústav v Olomouci ve spolupráci s Arcibiskupstvím olomouckým, metropolitní kapitulou u sv.Václava v Olomouci, Moravským zemským archívem v Brně, Oblastním archívem v Opavě, pobočkou v Olomouci, Státní vědeckou knihovnou v Olomouci, Krajským vlastivědným muzeem v Olomouci a řím.kat.farním úřadem u sv.Michala v Olomouci ve dnech 11. až 27. ledna 1991, a to u příležitosti obnovení své existence jako samostatné odborné organizace památkové péče.
- 2 Hlavní zásluhu o to, že po mnoha desítkách let měla veřejnost příležitost spatřit monstranci měl + Mons. Josef Vaňák, arcibiskup olomoucký a metropolita moravský, který laskavě vyhověl žádosti Památkového ústavu, a vydal souhlas k

zapůjčení, studiu a fotodokumentaci předmětu.

- 3 Specialistu vhodného pro zamýšlený účel doporučil PhDr. Ivo Hlobil, CSc., docent Palackého univerzity v Olomouci.
- 4 Posudek vypracoval doc.ing.Jaroslav Bauer, CSc. na základě detailního prostudování monstrance dne 28. ledna 1991 ve výstavní místnosti na Dolním náměstí č.8/9 v Olomouci. Je datován 29. srpna 1991. Posudek je uložen v knihovně Památkového ústavu v Olomouci.
- 5 Viz Vlastivědný věstník moravský 1993, v tisku.
- 6 Kráčmer Mořic, Dějiny metropolitního chrámu sv.Václava v Olomouci, Olomouc 1887.
- 7 Nowak Adolf, Katalog der geschichtlichen Kunst-und Gewerbe-Ausstellung, veranstaltet zur Feier des 40 jährlichen Regierungs-Jubiläums Sr. Majestät des Kaisers, Olmütz 1888.
- 8 Dnes opět Reduta, předtím sál Julia Fučíka.
- 9 Nowak Adolf, Kirchliche Kunst-Denkmale aus Olmütz. Erste Serie 1890, Zweite Serie 1892.
- 10 Nowak Adolf - Kachník Josef, Církevní památky umělecké z města Olomouce, V Olomouci, sbírka I 1890, sbírka II 1895.
- 11 Doležil Hubert, Politické a kulturní dějiny král. hlavního města Olomouce, Olomouc 1903 až 1906, s.157.
- 12 Schirek Carl, Olmützer Goldschmiede, Mitteilungen des Mähr. Gewerbe-Museums in Brünn, 1893, Nr.4, s.3.
- 13 Prokop August, Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung, Wien 1904, Band III.
- 14 Neuwirth Joseph, Geschichte der deutschen Kunst und des deutschen Kunstgewerbes in den Sudetenländer bis zum Ausgang des 19. Jahrhunderts, Augsburg 1926.
- 15 Leisching Julius, Kunstgeschichte Mährens, Brünn - Reichenberg - Wien, bez data.
- 16 Kachník Josef, Olomoucký metropolitní chrám sv.Václava. Napsáno k osmistému výročí jeho dobudování a posvěcení. V Olomouci 1931.
- 17 Kachník Josef, Die Metropolitankirche zu St.Wenzel in Olmütz. Übersetzt von Dr. Josef Schinzel, Weihbischof, Olmütz 1931.
- 18 Cimelia olomucensia. Poklady olomoucké minulosti. Katalog. Autoři textů: PhDr. Pavel Michna, PhDr. Josef Bláha, PhDr. Leoš Mlčák, PhDr. Marek Perůtka, PhDr. Václav Pumprla, PhDr. Karel Žurek, Olomouc 1991, 30 nečísł. stran.
- 19 Proto také chybí podrobná dokumentace, nemluvě o expertízách znaleců. Pokud víme, existovaly do ledna 1991 pouhé dva snímky předmětu - první, dokonalejší, v Nowakově publikaci (1892), který převzal H.Doležil (1903 až 1906, s.157) a druhý, spíše jen kvality reportážní, zhotovený asi u příležitosti prohlášení kulturní památkou (kolem 1973) fotografem býv. Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Ostravě. Ten je použit na evidenční kartě památky a ve fotopříloze Zubrovy knihy (1987). Na objednávku Památkového ústavu v Olomouci nově ofotografoval monstranci dne 28. ledna 1991 Prokop Paul. Zvětšeniny černobílých snímků a barevné diapositivy jsou uloženy v archívu ústavu. Při této příležitosti pořídil další barevný diapositiv čelní fasády monstrance Jiří Frait. Jeho

- snímek byl využit pro zhotovení barvotisku, který je jako volná příloha, sponzorovaná olomouckou firmou Olomuciana, připojen k informačnímu článku ve VVM 43, 1991, č. 4 a částečně i k této studii.
- 20 Monstrance byla prohlášena za kulturní památku dne 12. září 1973, a to po rozhodnutí odboru kultury ONV v Olomouci ze dne 21. listopadu 1972. Oznámení o prohlášení odeslalo MK ČSR dne 27. září 1973 pod č.j.4631/73 Krajskému středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Ostravě, do jehož územní kompetence tehdy olomoucký okres příslušel.
 - 21 Zákon č.20/1987 Sb., o státní památkové péči (Upravené znění ve smyslu zákona č. 142/1992 Sb.), část druhá, paragraf 19: "Vlastník kulturní památky je povinen umožnit ... vědecký výzkum kulturní památky, popřípadě pořízení její dokumentace. Jde-li o důležitý ... zájem, je vlastník movité kulturní památky povinen kulturní památku přenechat ... pro účely vědeckého výzkumu, nebo účely výstavní ..."
 - 22 Hlobil Ivo - Michna Pavel - Tognier Milan, Olomouc, Praha 1984.
 - 23 Zuber Rudolf, Osudy moravské církve v 18. století I. (1695-1777), IV.díl dějin olomoucké arcidiecéze, Praha 1987.
 - 24 Převzaty údaje Kráčmera a Nowaka, zatímco evidenční karta movité památky uvádí šířku 28,5 cm.
 - 25 Tento údaj byl získán převážením monstrance dne 9. ledna 1991 před zahájením výstavy.
 - 26 Kráčmer Mořic, o.c., s.102.
 - 27 Nowak Adolf, o.c., s. 42.
 - 28 Ohodnocení šperkových kamenů je proto pouze velmi přibližné a bylo provedeno podle amerického katalogu Catalog International Import Company, Stone Mountain, Georgia U.S.A., 1988. Kalkulovány byly vždy spíše nižší hranice cenových údajů, které jsou uvedeny v US dolarech.
 - 29 Zemský archiv v Opavě, prac. Olomouc, fond ACO, sig. A 7, č.kartonu 537, s. 56.
 - 30 Odhad byl prováděn v souvislosti s připravovanou rekvizicí kostelních předmětů z drahých kovů na příkaz státních orgánů.
 - 31 Frolec Václav a kol., Žarošice. Minulost a současnost vesnice v oblasti Ždánického lesa, Brno 1986, s. 59.
 - 32 Diváky. Z dějin Habrůvky bratří Mrštíků, Brno 1987, s. 65.
 - 33 Diváky, s.70.
 - 34 Burian Boh., Vlastivěda moravská - Konický okres, Brno 1939, s.75, 149.
 - 35 Zuber Rudolf, o.c. 19.

Zdeněk Fišer

KORRESPONDENCE JANA RUDOLFA DEMLA V POZŮSTALOSTI FRANTIŠKA SKOPALÍKA

Dva buditelé hospodářského života Hané

"Demla se bojím co zlého ducha, který obchází jako lev hvoucí, aby mi škodit mohl", psal 28. září 1874 v dopise Skopalíkovi František Adamík, do konce předchozího roku učitel¹ vědy hospodářské na rolnické škole v Přerově, na jejíž řízení měl vzpomínaný Jan Rudolf Demel podstatný vliv. Ostatně, podobnými výpady jsou proloženy všechny Adamíkovy dopisy² z té doby, zasílané známému rolníkovi, starostovi v Záhlinicích u Hulína a dlouholetému poslanci moravského zemského sněmu, Františku Skopalíkovi. Na hořkých Adamíkových slovech bylo asi leccos pravdivého; vždyť dobře věděl, že Demel a Skopalík se znají od počátku 60. let, že společně pracují na povznesení moravského rolnictva a že spolu zasedají jako poslanci zemského sněmu.³ Tohoto vzájemného vztahu si povšiml⁴ krátce také jejich společný životopisec Edvard Reich. Podle něj *"Demel byl vyhraněný intelektuál, vysokoškolsky všestranně vzdělaný inženýr chemik a technolog, technik a národohospodář širokého rozhledu".* Ale zároveň *"...byl impulsivní, osobně útočný a málo snášenlivý".* Reich rovněž v dosud nejobsáhlejší životopisné studii⁵ o J. R. Demlovi vyzvedává vysoce jeho zásluhy jako organizátora zemědělského pokroku, zakladatele rolnických škol, budovatele zemědělského družstevnictví a rolnických akciových továren na zpracování zemědělských produktů. Méně již hodnotí jeho práci spisovatelskou a redakční. Politické působení Demlovo pak považuje vyloženě ze nešťastné, neboť *"jako vůdce měl mnoho taktických nedostatků"* a *"politika ... mu kazila ostatní jeho práci hospodářskou a kulturní".*

K seznámení obou mužů došlo někdy na přelomu 50. a 60. let. Zřejmě to byl Demel, který věděl více o Skopalíkovi, než naopak. Zatímco Demel,⁶ narozený 7. 4. 1833 v zámožné prostějovské rodině, vystudoval v Olomouci a od r. 1857 tamtéž působil nepřetržitě jako učitel chemie a přírodopisu na německé reálce, o jedenáct let starší Skopalík⁷ (nar. 18. 6. 1822 v Záhlinicích) od časného mládí těžce pracoval na zděděném čtvrtlánu. Nadán přirozenou inteligencí, dokázal se sám neobyčejnou pílí vzdělat a již ve 40. letech se stát váženou osobností v rodné obci a blízkém okolí. Událostmi revolučních let 1848/49 osvobozen z tíživého jha roboty, začal programově prosazovat pozvednutí selského stavu ze staleté letargie. Toto jeho úsilí vedle desítek článků do Kodymových Hospodářských novin a Moravských novin, v nichž upozorňoval na nové agrotechnické postupy a plodiny, na technický pokrok, na ekonomiku hospodaření malých a středních rolníků, na nutnost vzdělávání celého venkova, vyvrcholilo v roce 1857 provedením scelení pozemků⁸ v rodných Záhlinicích, vůbec prvního na Moravě. Tento obrovský průlom do tradičního konzervativního lpění rolníka na zděděné půdě a nechuti cokoli měnit v zaběhaném způsobu života Skopalíka vynesl do popředí společenské hierarchie nejen na vesnici. Spolu s jeho vyhraněně národním (českým) smýšlením a s jeho tribunskou schopností působit na vesnické masy se

Skopalík po uvolnění politických poměrů po pádu Bachova absolutismu stal uznávaným vůdcem moravského venkova a jedním z představitelů českého národního života na Moravě vůbec, což ostatně dotvrdilo v roce 1861 i získání postu poslance do zemského sněmu.

Skopalík již od mládí usiloval o výraznou emancipaci selského stavu. Rolník, jeho práce, byly pro něj základem, na němž stojí celá společnost. Cestu k jeho pozdvižení viděl v uplatňování technického pokroku v hospodářství a neustálém vzdělávání se co nejširších mas rolnictva. Věděl, že podstupuje nekonečný boj se zaostalým venkovem,⁹ věděl, *"že rolník vychovaný na robotách, kde se všem nemravnostem spíše než čemu dobrému přiučil, zůstal zakrnělý, nedbalý, libující sobě v ledabylosti, jíž se z mládí naučil"*. Skopalíkovy vysoké mravní vědomí, související s jeho hlubokým náboženským citem, jej však do takového boje dobře vyzbrojilo.

Zdá se, že podobný morální příkaz působil i u J. R. Demla. I on se snažil - a s větším rozhledem než Skopalík - vytvořit pro rolnictvo určitý program, nasměrovat je na cestu všestranného rozvoje. Zatímco emancipace selského stavu u Skopalíka končila podřízením se politickým zájmům jedné - národní - strany, šel Demel podstatně dál: emancipaci selského stavu viděl v jeho hospodářském i politickém osamostatnění, v odstranění všech protektorů. Toto jeho pojetí vyvrcholilo ustavením Českomoravského selského spolku (22. 9. 1883 na ustavujícím sjezdu v Olomouci), kterým byla fakticky zakončena polarizace první etapy rozvoje stavovského agrárního hnutí na Moravě,¹⁰ trvající od 60. let. Selským spolkem pak byla zahájena etapa další, etapa vzniku samostatných politických rolnických stran.¹¹

Výsledky působení Demla a Skopalíka sice byly nakonec značně odlišné, ale je vskutku zajímavé, jak velmi blízká a v lecčems přímo totožná byla jejich východiska z počátku 60. let. Bezprostředně se to projevilo v roce 1861 při založení poboček Moravskoslezské hospodářské společnosti. Olomoucká filiálka¹² Hospodářské společnosti, ustavená z podnětu J. R. Demla, velkostatkáře Leopolda Přízy a lékárníka Františka Slabyhoudka, se sešla na ustavující valné hromadě 30. 6. 1861. O týden později, 9. července 1861, se z podnětu Skopalíka a kroměřížského advokáta Jana Kozánka ustavila v Záhlinicích Hospodářská jednota záhlinicko-vasická¹³ (dále jen HJZK). Nepřekvapuje, že již ve stadiu příprav Demel a Skopalík spolupracovali, a z Olomouce dokonce přišel list vyzývající k vytvoření jednoho spolku společného oběma oblastem. Demel a Příza se přihlásili rovněž za členy HJZK. Obě jednoty, mající přibližně stejný počet členů,¹⁴ se staly ve svých oblastech nejen pokrokovými centry hospodářského, ale i národního života. Mnoho jejich členů se důvěrně znalo a objevovali se na vzájemných valných hromadách; leckdy při nich vystupovali i s podnětnými návrhy.¹⁵ Nejvíce společného však obě jednoty našly v úsilí prosadit zřízení první moravské rolnické školy. Iniciativa vyšla z olomoucké filiálky, když 24. 10. 1861 na valné hromadě HJZK v Kroměříži vystoupil olomoucký předseda Leopold Příza s návrhem na společný postup. Stalo se, a po několikaletém úsilí škola na podzim roku 1865 zahájila v Přerově svou činnost.¹⁶

Podnětné bylo i soupeření obou filiálek při pořádání hospodářských výstav, které by určitým způsobem jednak umožnily rolníkům představit své výrobky, jednak by je seznámily s novými postupy a ukázkami zejména strojové techniky a mechanizace,

Obr. 1 František Skopalík.

Obr. 2 Jan Rudolf Demel.

začínající se prosazovat na velkostatech. Tak Skopalík 3. srpna 1862 navrhol, aby v rámci oslav tisíciletého příchodu křesťanství na Moravu (1863) byla uspořádána reprezentativní hospodářská výstava. Z finančních důvodů její konání bylo nakonec odloženo, ale myšlenky se chopil výbor filiálky olomoucké a v říjnu 1864 takovou výstavu, na níž 158 vystavovatelů předvedlo 1 599 exponátů, uspořádal. Rok poté, 17. a 18. října 1865, konal podobnou výstavu i záhlinicko-kvasický spolek.¹⁷ Podrobnou referenci o ní podal v *Hospodáři moravském*¹⁸ právě J. R. Demel, který ji objektivně zhodnotil a konstatoval, že *"na výstavě kroměřížské bylo o 455 předmětů méně než na výstavě olomoucké, ačkoliv výstava kroměřížská vždy zůstane znamenitější"*.

Vzájemné kontakty obou filiálek Hospodářské společnosti (přičemž olomoucká od roku 1870 působila nezávisle) dokládá řada listů, adresovaných z Olomouce do Záhlinic.¹⁹ Jde většinou o krátké texty, pozvánky na akce, domluvení dat schůzek atd. Zajímavější je pouze obsáhlý protokol z 7. ledna 1862 z první společné schůze výborů obou filiálek v záležitosti zřízení hospodářské školy.

Podstatně více o vztazích J. R. Demla a F. Skopalíka vypovídají dopisy, uchované v osobní Skopalíkově korespondenci.²⁰ Již první dochovaný dopis z 30. 6. 1862 prozrazuje jisté rozladění Demlovo a dalších členů výboru olomoucké filiálky. Důvod byl prostý - HJZK totiž chtěla uspořádat v Kojetíně svou valnou hromadu, na což

Demel reagoval slovy: "... Vašemu výboru snad o to jde nás snad obmeziti v činnosti naší zasazením hromady Vaší do Kojetína, našeho takřka nejbližšího města, tak jak kdybyste si na nějaký politický úřad hráti chtěli, kterému náš zdar solí v očích jest". Demel dále píše, že již dříve upozornil, že by HJZK měla působit²¹ na jih, až po Uherské Hradiště, a že z Kojetína a okolí do olomouckého spolku vstoupilo na 40 členů. A končí: "Vždyť naši snahou nemá býti jeden druhému na újmu býti, nýbrž my se máme upřímně a po přátelsku podporovati, to sluší Slovanům".

V květnu 1863 začal olomoucký lékárník F. Slabyhoudek vydávat časopis Hospodář moravský, s podtitulem List věnovaný záležitostem a spolkům na Moravě. Redaktorem byl J. R. Demel, programově tak pokračující v šíření osvěty na venkově. Zároveň se mu tento měsíčník měl stát onou organizační platformou, z níž by hlásal své názory. Že byl takový časopis zapotřebí, bylo bez diskuse. Vynikající Hospodářské noviny, redigované v Praze F. S. Kodymem, jeho odchodem v roce 1862 utrpěly. Na Moravě, jako příloha Moravských novin, zkomírala Besídka hospodářská, jejíž vydávání - jako orgánu Moravskoslezské hospodářské společnosti - navrhoval již v r. 1859 Skopalík. Teprve 20. dubna 1864 vyšlo prvé číslo Rolníka, který byl opět orgánem Moravskoslezské hospodářské společnosti a měl vytvořit určitou protiváhu Hospodáři moravskému. Úvodní Skopalíkův proslov v Rolníkově jakoby naznačoval autorovo přitakání tradiční instituci a jistého odtažení se od příliš samostatného a sebevědomě se tvářícího Hospodáře moravského. Ostatně, Demel se zase tak zcela netajil, že list vznikl i na protest vůči stávajícím praktikám a pomalosti vedení Moravskoslezské hospodářské společnosti, jak v úvodu prvního čísla nakonec i uvedl: "*Nebude účel listu tohoto odpírati snad c. k. mor. sl. společnosti hospodářské zásluhu, že ona učinila první krok k poučování menšího rolníka našeho vydáváním besídky hospodářské, nýbrž jím se má vyhověti nutnému požadavku času, by rolnický náš lid měl samostatný list hospodářský, jehožto jedinou snahou bude rozšiřovati u menšího rolníka vědomosti hospodářské všeho druhu, by je seznámil s vadami v hospodaření se naskýtajícími a s prostředky, jimiž je napraviti lze, jakož i se stupněm, na který se hospodářství u nás až posud vyšinulo a ještě vyšinouti má*".

Pochopitelně, že účinnost a úspěch listu závisela na tom, v jakém množství se dostane k čtenářům na venkov. A tak např. Demel zasílá výboru HJZK 400 kusů prvního čísla Hospodáře moravského s prosbou, aby je na jeho náklady rozeslal všem členům jednoty.²² Další nabídková čísla v počtu 200 kusů Demel znovu zasílá²³ v říjnu 1863. Odběr Hospodáře moravského však na Kroměřížsku zřejmě vázl. Ani Skopalík mu nebyl příliš nakloněn - na rozdíl od Rolníka - jak nakonec dokládá i skutečnost, že za celou dobu trvání, tj. 1863-1871 do něj podstatně nijak nepřispěl.²⁴ To mu mírně vytýkal²⁵ Demel již v závěru roku 1863, totiž, že od něj ani od dalších členů výboru neobdržel dosud žádnou zprávu o činnosti HJZK.²⁶

Hodně společných starostí, jež však oba rádi podstupovali, pro ně znamenalo postupné zřízení Hospodářské rolnické školy v Přerově. V závěru roku 1863 Demel apeloval²⁷ na Skopalíka jako poslance zemského sněmu, aby tlačil na vyučování hospodářské vědy i na venkovských školách, vedle čtení, psaní, počítání a náboženství, "*neboť když nenabude mládež dobrého předběžného vzdělání, pak ani škola hospodářská tak prosperovati nemůže ... Musit' nám na tom záležeti, aby rolnický náš lid důkladněji*

věcní vzdělanosti tak schopný již v první škole domácí důkladněji se vzdělával, než to posud bohužel jest ..."

Zřízením rolnické školy v Přerově splnili Demel i Skopalík jeden ze svých stěžejních cílů při vzdělávání rolnictva. Ale oba si byli vědomi, že jeho emancipace musí být i ve sféře hospodářské. Cestu shodně viděli ve zřizování družstevních podniků. Skopalíkovo úsilí v tomto směru vyvrcholilo jeho aktivitou při vybudování prvního rolnického akciového cukrovaru na Moravě, zprovozněného 10. října 1869. Uvedený den se stal pro celé Kroměřížsko velkou národní slavností za účasti asi 5000 osob, neboť cukrovar vznikl převážně na základě českého kapitálu, kumulovaného v úsporách členů HJZK, a to ve výši akcií v sumě 330 000 zlatých. Demel zase výrazně přispěl ke zřízení obdobné akciové rolnické společnosti - sladovny v Prostějově s kapitálem 170 000 zlatých, i podniků (cukrovarů) jiných. Prof. Demel však v druhé polovině 60. let aktivně a s neobyčejnou energií bojoval za zřizování rolnických záložen,²⁸ které by pro venkov mohly znamenat jistou nezávislost na velkém finančním a většinou německém kapitálu. Prvá taková záložna byla zřízena v Postřelmově roku 1867, pak následovaly další. Pod jeho vlivem založil rolnickou záložnu i v Záhlinicích roku 1870 F. Skopalík. Na Kroměřížsku to však byl spíše ojedinělý počín, na rozdíl od Olomoucka, kde těchto záložen postupně vzniklo několik desítek.

Na sklonku 60. let zároveň Demel aktivně vstoupil na politické kolbiště. Ve volbách za venkovské okresy Olomouc, Prostějov a Plumlov byl zvolen do zemského sněmu, v němž zasedal od 28. 1. 1867. Jako kandidát za národní (českou) stranu uspěl i ve volbách v červnu 1870. Vládní moc ovšem politickému vzestupu českého národa vehementně bránila. Na to narážel Demel v listě Skopalíkovi z 29. 6. 1870, kdy píše: *"Naproti nevšednímu tlaku, který při odbytých volbách konaly politické úřady, vidím se pohnuta, sebrati příslušný k tomu material, z něhož na základě pravdy bude lze veřejnost slušně seznámiti se vším tím, co se při uplynulých volbách proti nám dělo za kulisami".* A vyzývá Skopalíka, aby mu pomohl takový materiál sesbírat, *"ale ihned, dokud voličové jsou rozjařeni a si všeho vědomi"*.

Demel myšlenke výrazné politické aktivizace rolnictva podřídil od začátku 70. let vše. Hospodáře moravského r. 1871 přeměnil ve svůj politický novinový orgán, nazvaný "Pozor". Jeho prostřednictvím pak stále více konkretizoval program vytvoření nezávislé rolnické strany na Moravě. Demelův postup, podmíněný mnohdy i jeho netaktickou přímočarostí a až zvilou urputností, s níž někdy pohrbíval i stará přátelství, vyvolával adekvátní reakce v národní straně i ve vlastním rolnickém prostředí. Mnozí mu zazlívali, že rozbíjí dosavadní národní jednotu či, že pracuje přímo proti ní. Ztrácel tak i dřívější spolupracovníky, kteří hledali cestu vlastního uplatnění. Demelovy politické ambice se negativně projevíly zejména u olomouckého hospodářského spolku, od nějž se roku 1875 odštěpila samostatná Hospodářská jednota prostějovská a roku 1878 Hospodářská jednota kojetínsko-přerovská.²⁹

Odrázem Demelových postupů a politických přístupů jsou i dva obsáhlejší dopisy, které napsal Skopalíkovi 28. 12. 1875 a 14. 12. 1876. Pro jejich zajímavost jsou oba celé uvedeny jako příloha. Demel v prvním z nich nastiňuje význam rolníka a seznamuje Skopalíka s tím, že součástí jeho časopisu "Pozor" bude nadále Věstník hospodářský. Demel si tehdy zřejmě uvědomil, že dřívější odběratelská základna Hospodáře

moravského asi ne zcela přijala jeho proměnu v politické noviny a nezajímala se dál o něj. Chtěl tedy tuto chybu napravit a prosil Skopalíka, aby mu pomohl zajistit odběr Pozoru s uvedenou přílohou. I druhý list se týkal Pozoru. V něm je Demel ještě otevřenější, neboť nastiňuje cíle listu a dotýká se i stávající politické situace, včetně invektiv vůči některým poslancům zemského sněmu a advokátskému stavu, který všeobecně nesnášel.

V roce 1878 nebyl již zvolen za poslance moravského zemského sněmu (v jeho dřívějším obvodu zvítězil kandidát národní strany Tomáš Podivínský). Neúspěchu předcházelo rozhořčení, jemuž dal průchod v listě Skopalíkovi z 23. února 1878. Přesněji řečeno, byl v klubu poslanců národní strany podroben kritice, že porušoval poslaneckou kázeň, a to vynášením jednání klubu do kruhů veřejných a nepovolaných, dále že nedodržoval politické zásady klubu a konečně, že hlasoval v zasedáních sněmu proti usnesením klubovním. Píše: *"Já nejsu si ničeho takového vědom, jsu si však vědom toho, že ač nenakloněn náhledu že co poslanec musím všude a (ve) všem držeti hubu a tančit tak jak by mne arrogantnost někoho předpisovala, mimo vše usnášení klubu a ač důsledně se drže politických zásad při prvním vstoupení do sněmu mnou přijatých, předtím jsem vždy klidně a slušně podřídil ve celém mém jednání tomu, na čem klub se byl usnesl"*. A prosí Skopalíka, aby mu několika řádky sdělil, zda je mu znám jediný případ, kdy *"co poslanec zemský kázeň poslaneckou a se takových činů dopustil, které s kázní tou stály v odporu"*. Jak Skopalík odpověděl, bohužel známo není. Zajímavé ovšem je, že v dochované korespondenci mezi oběma muži nastává desetiletý hiát, přerušovaný teprve Demlovým krátkým dopisem z 18. ledna 1889 a několika dalšími nevýznamnými sděleními. Víme také, že kolem roku 1880 Demel několikrát v Pozoru na Skopalíka zaútočil, když mu vytýkal, že za panskou lásku nechává na pospas selský stav. To z Demlovy strany ovšem byla výtku hrubá a nespravedlivá. Skopalík coby téměř šedesátník byl příliš svázan životem s činností národní (staročeské) strany, i s úkoly svého mládí, než aby nějakým zásadním způsobem chtěl či vůbec byl schopen změnit své politické přístupy. Ostatně, za pár let podobnou situaci prožil i sám Demel, kdy se z různých příčin v agrárním hnutí dostával do stále větší izolace a byl posléze vymanévrován i z vedení Selského spolku, který pomáhal uvést v život, a dokonce 5. 11. 1886 z něj byl vyloučen. Tím také J. R. Demel svou politickou činnost fakticky ukončil. Po penzionování roku 1888 podstatně klesá jeho veřejně společenská aktivita a posléze odchází do Prahy, když do Olomouce a na Moravu jen občas zajíždí. V Praze také roku 1905 zemřel.

Je škoda, že neznáme Skopalíkovy odpovědi na Demlovy listy.³⁰ V Každém případě však alespoň ony dokládají tři desítky let trvající vztah dvou pozoruhodných osobností druhé půle 19. století, věnujících své nejlepší síly emancipaci a rozvoji selského stavu na Moravě. Byla-li stejná jejich počáteční východiska z přelomu 50. a 60. let, umožňující jim prvá léta jejich vzájemného vztahu i úzce spolupracovat (založení hospodářských spolků, založení rolnické školy v Přerově, akciové rolnické podniky), pak od sklonku 60. let volil již každý vlastní cestu myšlenkovou i politickou. Skopalík zůstal věren ideálům 50. a počátku 60. let, věren politice jednotné národní strany, jejíž součástí byl i rolnický stav, přičemž samostatnou selskou organizaci odmítal. Naproti rozšafnému Skopalíkovi, jenž nezapřel a nezapíral svůj hanácký původ, Jan Rudolf

Demel volil cestu daleko bouřlivější, v níž se mnohdy odrážely i jeho osobní charakterové vlastnosti, cestu stavovské emancipace a hospodářského a politického osamostatnění rolníků. Tak oba svou osvětovou, hospodářskou a politickou činností výrazně přispěli k vytvoření agrární ideologie jako předpokladu konstituování agrárního hnutí vůbec. Je jen škoda, že tyto dvě tak výrazné osobnosti postrádají dosud moderní biografie, které by jejich životní pouť, politické postoje i vykonané dílo důkladně zhodnotily.

POZNÁMKY

- 1 Adamík byl vůbec prvním učitelem rolnické školy v Přerově, která jako první na Moravě zahájila svou činnost 13. 12. 1865. O rok později byl pověřen i řízením jejího vnitřního chodu. V r. 1873 došlo mezi ním a členy správního výboru k blíže nespecifikovanému konfliktu, v jehož důsledku musel školu opustit. Vinu na této situaci přičítal jednak hospodářskému správci Ant. Navrátilovi z Kvasic, jednak prof. J. R. Demlovi, k němuž pojal hlubokou averzi.
- 2 Tak 2. 10. 1874 Skopalíkovi psal: "... Teď se hlásím do Opavy za sekretáře ku hospod. společnosti, obávám se ale také, že mi to zlomyslnost a mstychtivost Demlova opět pokazí, neb kam čert nemůže strčí, ne starou bábu, jak za dávných časů, ale buď Čecha, neb chlapa jako je Deml". Citované dopisy jsou uloženy v Okresním archivu Kroměříž se sídlem v Holešově (dále jen OAH), pozůstalost F. Skopalíka, C-1, karton 12.
- 3 Skopalík byl poslancem od r. 1861 nepřetržitě až do své smrti v r. 1891, Demel v období 1867-1878.
- 4 Ve studii "František Skopalík jako národohospodář a zemědělský politik". Věstník českého zemědělského musea, 14, 1941, s. 37 (jinak 33-43).
- 5 Reich E., Jan Rudolf Demel. In: Zemědělští buditelé, Praha 1937, s. 275-300.
- 6 Z další literatury o něm uvádím: Obrtel F., Moravští sedláci v letech 1848-1904. Přerov 1914, s. 235-239, 259-288; Wenzl F., Profesor Jan Rudolf Demel 1833-1905. První průkopník zemědělského družstevnictví na Moravě. Brno 1935. Nově pak o něm psal Pospěch P., Výročí Jana Rudolfa Demla. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1980, č. 208, s. 26-27; též, tamtéž: Příspěvek k politické činnosti J. R. Demla. 1981, č. 214, s. 6-12.
- 7 O něm např. Obrtel F., o.c., s. 217-224; Sobek F., František Skopalík. Jeho život a dílo. Záhlinice 1946; Fišer Z., František Skopalík 1822-1891. Písmák, vlastenec a hospodář rodného kraje. Kroměříž 1991.
- 8 Nejnověji je zpracováno v stati Z. Fišera: "Slova mluví - příklady táhnou". Ke vztahům Františka Skopalíka a Vojtěcha Běláka. VVM, 44, 1992, č. 4, v tisku.
- 9 "Něméně nalézá se podnes značný počet zvláště mezi menšími rolníky, kteří sobě onoho všeobecného užitečného pokroku buď málo všímají, anebo jsou i nepřátelé jeho. - Lidem takovým je každý blahodinný vynález, každý nový způsob hospodaření, každý pokrok sůl v očích; každý nový stroj, který slouží k uspořádání sil lidských, k snadnějšímu a dokonalejšímu vyvedení práce zdá se jim na zkázu býti pro chudobného, jako by ten chudák nemohl levněji vydělati sobě potřebného chleba

- než jen namáháním a mořením sil tělesných - lidé takoví, kdyby žili za oněch časů, kdy pluh, motyka, sekera a t.d. vynalezeny byly, byli by i proti těmto snad reptali, ač teď dobře vědí, že bez sekery ani mizerného dřeva neskácejí ..." In: Zpráva o činnosti a jednáních Hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické od jejího počátku až do konce roku 1862 (sestavil F. Skopalík). Brno 1863, úvod. Odtud je i citát v textu.
- 10 Srv. Verbík A., Formování agrární ideologie na Moravě v 60. letech 19. století. ČMM, 96, 1977, s. 116-128; a Pospěch, P., o.c., 1981.
 - 11 K tomu více Malíř J., Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě. Brno 1985.
 - 12 O její historii jen starší práce K. Dvorského: Hospodářská jednoty v Olomouci. Přerov 1931.
 - 13 Fišer Z., František Skopalík a počátky Hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické. ČMM, 110, 1991, s. 253-270.
 - 14 Na konci r. 1862 je uváděn pro Olomouc počet 573 členů, pro Záhlinice 466 členů.
 - 15 Tak J. R. Demel vystoupil 12. 2. 1862 na valné hromadě HJZK v Holešově s návrhem zřídit zvláštní odbor pro hedvábnictví.
 - 16 Cekota V., První zemědělská škola na Moravě (K založení rolnické školy v Přerově). Agrikultura, 7, 1968, s. 129-140.
 - 17 Viz katalog Seznam předmětů při výstavě hospodářské filiálky Záhlinicko-kvasické v Kroměříži dne 17. a 18. října 1865. Kroměříž 1865, stran 34.
 - 18 Demel J. R., Kroměřížská výstava hospodářská. Příloha k 11. číslu Hospodáře moravského, 34 stran.
 - 19 Jsou uloženy OAH, fond B-h-26. Jde celkem o 16 dopisů a dva protokoly ze vzájemných jednání. Prvý datovaný přípis je z 8. 12. 1861, poslední z 6. 5. 1880.
 - 20 Uloženy OAH, pozůstalost F. Skopalíka, fond C-1, karton 12. Dopisů je dvacet, první datovaný z 30. 6. 1862, poslední z 6. 2. 1889.
 - 21 Nakonec v oblasti Přerovska a Kojetínska působily obě jednoty, a někteří rolníci se také do obou přihlásili. Výroční zprávy HJZK uvádějí, že např. v r. 1864 bylo v HJZK z Přerovska 52 údů, z Kojetínska 42 údů a z Olomoucka 12 údů. Naproti tomu pro stejný rok výroční zpráva olomoucké filiálky uvádí, že z Přerovska bylo jejími členy 49 údů, z Kojetínska 84 údů a z Kroměřížska 7 údů. Demel ovšem vícekrát napadl působení HJZK na Přerovsku a Kojetínsku, jak to dokládají dopisy ředitele Hospodářské školy F. Uhlíře z 5. 2. a 6. 2. 1876 (uloženy OAH, fond C-1, karton 18). Jeho výpady ovšem spíše od něj členstvo odváděly - cituji z dopisu z 6. 2. 1876: "Při té příležitosti musím se Vám důvěrně zmíniti, že jest přáteli, aby Váš hosp. spolek na to pomýšlel, odbývat také někdy schůzi ve zdejším okresu, kam také dle rozdělení přináleží, mnohým se to nelíbí, že si to p. Demel osobuje, tak zejména se mně důvěrně vyslovil p. Hanák starosta z Moštěnic, kdež nedávno p. Demel po kněze zařídil a i já k tomu vyzván byl - ač se vše vydařilo velmi dobře, návštěva byla hojná, byl předce p. Demel nespokojen, zvláště že tam pouze 1 člen přistoupil, i nabíral poněkud tamnější občanstvo, kteréž jest nyní nad tím velmi rozmrzelé a p. starosta Hanák mně proto sdělil, že by si velmi přáli, aby Vaše jednoty tam v letní době schůzi zařídila a kdež by se rozhodné připojení k Vaší jednotě stalo - i myslím, že jest to docela v pořádku, k čemuž budu též já

pomáhati co nejvíce tlačit".

22 Nedatovaný dopis.

23 Dopis z 17. 10. 1863.

24 Pouze v r. 6, č. 19-20 z 31. 10. 1868, s. 77-78 zveřejnil zprávu o valné hromadě HJZK z 15. 10. 1868; podobnou zprávu pak v č. 7-8 z 30. 4. 1871, s. 30-31.

25 Dopis z 11. 12. 1863.

26 Vůbec s dopisovateli pro Hospodáře moravského měl Demel značné potíže, které vyvrcholily na konci jeho vydávání. Tak si v č. 13-14 z 31. 7. 1870 stěžuje, že lid málo čte, neví, co se kolem něj děje, a časopisy hospodářské chřadnou a vadnou. "Důkazem toho jest opoždění těchto čísel našeho časopisu, které proto se státi muselo, an již po několik čtvrtletí nikdo ani řádku pro něj sepsaného nezasílá a sestavení každého čísla mnoho času a neobyčejného namáhání stojí".

27 Nedatovaný dopis.

28 K celé problematice více Wenzl, F., Dějiny založen a družstevního podnikání na Moravě do roku 1885. Praha 1937.

29 Demel, aniž si to ihned zcela uvědomil, tak ztratil výraznou základnu, jejímž prostřednictvím mohl ovlivňovat poměrně velké skupiny rolníků. Faktem zůstává, že dobou největší slávy hospodářských spolků byla 60. léta, kdy se v nich kumulovalo nejen hospodářské myšlení, ale mnohdy i národní a politické. Od 70. let tento vliv hospodářských spolků a jednot na národní a politické dění rychle klesal.

30 Demlova pozůstalost zmizela neznámo kde; nebyla známa již po r. 1918, jak píše E. Reich, o.c., s. 283.

Příloha 1.

"Velectěný pane!

Požadavky činěné na rolníka ze strany státu, země, obce a veřejnosti stále stoupají, a aby on těmto požadavkům vyhověti, aby rejdu židů a lichvářů vyhýbati a statek svůj sobě a svým zachovati mohl, pátrá se bedlivě na všech stranách po nových zkušenostech a výzkumech v oboru hospodaření, kterými by všímavý hospodář sto byl zvyšovati si výnos hospodářství v tom poměru, v kterém pokračuje uvalování daně a poplatků na něj. Hospodář zůstane svou prací vždy hlavním sloupem státu, on učiní stát schopný toho, aby stát požadoval po svých obyvatelích čím dále téměř a bohužel tím větší daň. Nevšímající si pokroku hospodářského musí proto zajisté klesati v zámožnosti své, an neznalostí a nevšímáním si vhodných výnos práce jeho zvětšujících pokroků v oboru hospodářském denně se vyskytujících dodělati se musí v hospodaření svém nákladu na vydání spojeného kde většího, než s to jest spenžením výrobků svých nabýti výtěžku.

Aby statečný jinak tu a tam židy a lichváři dosti sváděný a zklamaný rolník náš měl příležitost seznati nejnovější výzkumy a zkušenosti oboru hospodářského, bude časopisu našemu "Pozoru" připojený od nynějška zvláštní "Věstník hospodářský" uveřejňovati nejnovější pokroky v oboru hospodaření vzniklé a s těmito nejlacinějším způsobem seznamovati naše pány hospodáře. Dle potřeby budou pokroky ty i vyobrazení vysvětlovány.

Tím doufáme vyhověti potřebám rolnického občana, který dosti již vlastní zkušeností se přesvědčiti mohl, že hlavní spása jeho prýští ze znalostí nejnovějších hospodářských zkušeností a že znalost politických událostí doplňuje jen obor vzdělanosti jeho. Z dlouholeté politické činnosti méně hospodář náš posud nabyt prospěchu pro sebe než ze znalostí nejnovějších hospodářských zkušeností jinými již nabytých.

V oboru politickém náš "Pozor" nezamešká nic přinést, což nevyhnutelně věděti třeba, připojený mu "Věstník hospodářský" však obsahovati bude všechny nejnovější zkušenosti všech oborů hospodaření se stanoviska národohospodářského pojaté. Četný počet dovedných spolupracovníků ručí nám za to, že úloze této dostojí. Žádáme Vás proto velevážený pane, byste ráčil tuto změnu v uspořádání "Pozoru" na ctěnou vzíti vědomost a laskavého vlivu v obci Vaší a okolí Vašem a mezi známými Vašimi vůbec propůjčiti "Pozoru", aby "Pozor" v obci a okolí nových nabyt odběratelů. Žádáme proto dále, byste ráčil sděliti nám jména těch osob a spolků okolních co nejdříve, o nichž doufáte, že by se stali odběrateli "Pozoru", kdyby tento se jim věnoval. Pozor jest jen potřebám rolnictva našeho věnován a zasluhuje proto zajisté co největšího rozšíření v obcích našich. Nedovede-li si rolnictvo zvláštní mu věnovaný časopis mezi sebou rozšířiti, pak se nikdy také nedodělá toho, že by se zbavilo velkých břemen a daní. Odporoučejíce prosbu naši ctěné přízni Vaši a očekávajíce brzké udání vhodných pro odbírání osob, jakož i rozšíření "Pozoru" v okolí Vašem, znamenáme se v účtě.

V Olomouci dne 28. prosince 1875

Za podnikatele "Pozoru"
J.R.Demel"

Příloha 2.

"P.T. pan Fr. Skopalík Záhlinice

Velectěný příteli!

Přicházím zase jedenkrát, také Vás poněkud dožírati s prosbou, byste ráčil býti tak laskav a mně sděliti adresy takových pánů rolníků, jiných osobností a korporací okolí Kroměřížského a Holešovského, které by se snad zasíláním jim Pozoru dali získati co odbíratelé.

Směr listu sám jest všeobecně znám co takový, kterým se snaží po tom, by rolnický stav se povzněl a zdokonalil. Jest' to jediný list, který neřídí se tím, zdaliž se zalíbí snad vládě, říšské radě a 4 neb 5 pánům nám se v čelo lidu vtírajícím, nýbrž který

všude tedy i ve vůdcovství lidu chce mít mravní uvědomění za základ každé činnosti a proto všude bojuje proti znemravňování se kohokoliv třeba i kocmrděním se okolo p. ministrů. V tomto směru bude list důsledným a bude zájmy rolnictva tím více hájiti, čím více jej rolnictvo odebíráti bude. Na pány advokáty při tom ovšem nečeká, protože ti páni držejí jen to za dobré, co oni mají v drápech a co výhradně jejich choutkám slouží. Čestná výjimka ovšem jest p. Dr. Kozánek.

Proto že vždy se osvědčujete co statečný a horoucí obhájce v zájmu rolnictva, obracím se k Vám, ponechávaje ovšem náhledům Vaším rozhodnutí o nakládání s prosbou mou s uvedenou žádostí, ač doufám, že žádost tuto s obvyklou přízní přijmete a mně ctěnou zprávou poctíte. Zvláště by bylo vítané, kdybyste Pozor místo "Občana" neb jiného takového lajdáckého listu vpraviti nám mohl. Račte si naměřiti na hostince, snad by se do těchto tu a tam vpraviti dal.

Seznal jste na brněnském sjezdu, jak většina intelligence moravské smýšlí o poměru nás ke Praze a Vídni a tu nepomůže nic než tužiti se v důslednosti v zásadách. Různice neprospějí ale předce vyhýbání jim kvůli tomu, aby se zdálo jen, že sjednocenost stává, bylo by ještě více škodným, než nějaké malé různice pro vytríbení mínění lidu.

Různice musejí přestati, když jest mezi lidem skutečné mínění sjednocené. Když ale nestává mínění sjednocené, tam se Pozor vždy propučí zastávat i jiné mezi lidem panující mínění. Různice za každou cenu nebude Pozor nikdy pěstovati, vždy ale bude zastávati mínění lidu i kdyby se ono lišilo od mínění toho kterého jednotlivce.

O tom se zmiňuji proto, aby se nemyslelo, že jen Dr. F. (anderlík) a pater Wurm mají patent a právo s politikou se zabývati v Občanu, Našinci a Orlici a že někdo jiný na Moravě již ani nesmí dechnouti politicky. To právo co ti páni si berou má každý jiný, jen že oni čítají a hřešejí na to, že někdo jiný mimo nich nemá tolik vtíravosti a drzosti, poněvadč holduje v činnosti své obyčejně nejméně toutéž ne-li větší poctivostí než oni. Já jsem od nich nikdy v ničem nezávisel a proto i dále půjdu cestou důsledné všech kejkľů prosté činnosti v hájení práv a zájmů lidu.

Prosím Vás proto ještě jedenkrát, chcete-li mně nápomocen býti ve snaze této, o podporu ctěnou Vaši, aby rolnictvo moravské se nestalo loutkou několika po osobních jen choutkách se honících ve Vídni osobností, nýbrž aby hledělo dostáti úloze jemu v zemi vykázané, totiž aby ono dávalo politice naší ráz a ne aby jen několik jednotlivců si přisvojovalo patent na rozum v politice.

Přijmite prosbu mou s obvyklou přízní jakož i srdečný pozdrav můj s vyjádřením zvláštní mé úcty, s níž se znamenám co Váš

V Olomouci dne 14. prosince 1876.

upřímný přítel
J.R. Demel"

Jaroslav Pinkava

Z DOPISŮ KARLA DOSTÁLA LUTINOVA S BÁSNÍKEM FRANTIŠKEM ODVALILEM

Pro co největší poznání osobností bývá vydatným zdrojem jejich korespondence se spolupracovníky, přáteli, či příbuznými. Platí to i o Lutinovovi a jeho stycích s básníkem Odvalilem v průběhu dvaceti let 1903-1923.¹

František Odvalil se s Lutinovem poznal, ne-li již za studií na gymnáziu v Kroměříži, tedy jistě už na počátku studií bohovědných v Olomouci po roce 1900. Odvalil měl totiž podobně jako Lutinov velký zájem literární a to je brzy a hodně sblížilo, i když jejich povahy byly jinak velmi rozdílné.²

Do olomouckého semináře se dostával od Lutinova z Nového Jičína velmi vlivný a lákavý časopis Katolické moderny Nový život. Bylo to ovšem tajně, neboť tento časopis a zvláště olomoucké noviny Pozor velmi nepříznivě sledoval arcibiskup dr. T. Kohn a jeho čtenáře zjišťoval superior semináře P. Alois Demel. Odvalil byl mezi těmi, co přes přísný zákaz měli o Nový život zájem. Kolportérem jeho byl Ignác Husička, zvaný mezi kolegy Nácek, který byl zato již začátkem roku 1903 vyloučen ze studií. Aféra tato se začala odehrávat v lednu už v plné síle.³ K ní se vztahuje i první zachovaný dopis Odvalila Lutinovovi z 22. ledna 1903:

"Důstojný pane! Lituji, že jsem Náckovi na jeho bolestné cestě přidal jeden hořký pocit - nemilý dotaz od Vás. Budu raději vypravovat historicky, dedukce si učiníte sám. Nácek mi byl přítelem a doufám, že bude opět. Když celá věc s objednávkami (jejichž způsob nemohl ovšem nikdo nazvat velmi opatrným) praskla, zajisté nikdo víc s ním necítil, než já. Ukrutný a neočekávaný jeho trest nás přímo ohromil. Den předtím nás ještě pan superior velmi sentimentálně naladil a nechal si od všech podepsati (ostatně mímou) odprošovací formulí. Podepsal jsem také, ačkoliv jsem od něho (= od Nácka) Nový život neobjednal, poněvadž jsem již měl. Sdělením Náckovým jsme věřili úplně: že Zátopek byl z prvních udavačů, že p. superior věděl bezpochyby o všem již dřív atd. Když však nás Nácek stále zapřisahal, abychom ani znáti nedávali, že něco víme, stávala se věc podivnější. Nácka nebylo, Zátopek zatím okolnostmi přinucen uklouzl stěží ze semináře, oblaňnuv kde koho o peníze i odporučení a mluvě stále se strašným zapřisáháním, že ho podezříváme křivě, ačkoliv nikdo žádného vyznání po něm nechtěl. Smýšlení o něm bylo takové, že kdyby nebyl v poslední chvíli uklouzl, byli bychom takové individuum sami ze svého středu vyvrhli. Zatím nepřítomný Nácek stále nás prosil lístky, abychom nic neříkali, že jeho situaci stěžujeme, že má se Zátokem ještě jakési záměry - bývali totiž dříve přáteli.

Mnou to již lehdy házelo, bál jsem se aby ho Zátopek znova a hanebněji nezradil. A když Zátopek při svém odchodu stále přisahal, na nás se uščuroval a z Prahy dopisnice posílal, na druhé straně za sebou takovou spoustu špíny, lži a hanebností zůstavil a Nácek ani o ničem nevěda, trval na svém, abychom nic neříkali, že má s ním

† KAREL DOSTÁL-LUTINOV.

ještě spojení atd. - v nás vše hořelo touhou konfrontovat se se superiorem a říci mu vše co víme o jeho ministru vnitřních a policejních záležitostech. Byl tam kolega Zlámal a nemusel ani říci direktní sdělení Náckovo, nýbrž z jiných věcí mu dokazoval, že to byl Zátopek, který všechny lidi u něho osočoval a asi také o Novém životě věděl. Superior tehdy slavně řekl, že se Zátokem jakživ o té věci nemluvil a že Husička je lhář. Věřili tomu tehdy lidé prohnanejší než jsem já. Já byl celý hloupý. Kdo nám větší bulka na nos? Byl jsem ve strašné alternativě. Při tom jsem se dozvídal, že zahajujete s drem Sládečkem strašný boj, že spojujete se s drem Tittlem jehož boj proti arcibiskupovi (vlastně podřívání) považují za trochu osobní a nenávistné, upřílišené, než aby mohlo být spravedlivé. Tehdy někteří spolužáci formálně vyslovili domněnku, že snad i Náček v některé věci trochu přebíral.⁴ Věděl jsem o Vašem postavení ze sjezdu v Brně, že není beztak skvělé, dovedu trochu i posoudit, jaký může mít podobná štvance výsledek při zarputilosti dra Sládečka a při nynějších nešťastných poměrech. Napadlo mi doporučit Vám co největší opatrnost. Napsal jsem tehdy větší psaní, ale roztrhnul jsem je (mám chuť i toto raději roztrhnout) a poslal jsem ten hloupý lístek. Mám Vám tvrdit, že byl napsán více ze strachu o zdar Vaší věci a nikoliv z nedůvěry nebo z podezření k Náckovi? Chtěl jsem Vás zvláště poprositi, abyste příliš nespolehal na dra Tittla. To není sdružení zásad, to je okamžitá taktická potřeba. - V neděli tu byl Náček a když nám slavnostně opakoval, že neslevuje ze svých tvrzení nic, věděl jsem již jak se ve své alternativě rozhodnout. Jest to jeden bod, ale utvrzuje mne i v jiných. Že se to stalo se silným otřesením mé disciplíny, netřeba ani podotýkat. Že p. superior nemá příliš mnoho moudrosti a vychovatelské imposantnosti to jsem cítil již dříve; ale nyní jsem se dozvěděl, že... Odprošuji Nácka, křivdil-li jsem mu na okamžik svou nedůvěrou. Konečně jsem radil pouze k opatrnosti a lituji, že hned první služba, kterou jsem Vám chtěl bona fide prokázat, byla tak nešikovná. Ostatně prosím Vás i teď, abyste byl opatrný a od toho zoufalého boje s tlustokožci, možno-li, upustil. Já nevidím, že by to někam vedlo. - Odpusťte, že i já Vám zabírám drahý čas svými škrabaninami. Budu-li Vám moci něčím chytřejším posloužit, milerád..."

I když mladý Odvalil psal dopis ve zjevném vzrušení, je rozumný a citově usměrněný, ba navíc prozíravý. Přesto už třetí den, 24. ledna z převládající obavy před následky psal Lutinovi další, jakoby opravný dopis:

"Důstojný pane! Prosím Vás snažně, abyste všeho toho, co jsem Vám minule psal, nepoužíval a vůbec na to zapomněl... Jsem špatný psycholog, možná že nebylo tak všemu tomu, nelze se v tom všem vyznat ... Lituji, že jsem kdy do toho zásáhl - jest to nešťastná aféra a jsem přesvědčen, že je nutno ji nechat padnout..."

Dne 16. května 1903 byly v semináři volby do výboru Literární jednoty bohoslovců, v nichž se stal předsedou František Jemelka a členem výboru také Odvalil. Současně se zahájila intenzivní příprava na sjezd bohoslovců na Velehradě ve dnech 29. a 30. června. Jménem Jednoty na ni zval Odvalil i Lutinova, ač ne jako oficiálního hosta, neboť "nahore" nebyl žádoucí. V dopise uvádí: "... Dovoluji si poprositi Vás o něco, co byste bezpochyby i sám učinil. Zdá se nám totiž, že letošní velehradský sjezd nebude tak chabý jako loni. Už skoro jistě slíbil prof. Zdziechowski přednášku (asi o náboženských poměrech na Rusi). Potom slíbil Dr. F. Novák jakési téma, ale ať už bude jakékoliv, dotkne se při něm zcela jistě i katolické moderny. Tedy již proto a potom i z

toho důvodu, že bychom naši moravskou inteligenci také rádi dostali tam, kde ji budou letošní hosté (s prof. Zdziechowským přijede několik Poláků, pak přijedou i Chorvaté, nejen návštěvou, nýbrž i s přednáškou) chtít a aspoň ve význačnějších představitelích spatřiti. Nemusím Vám asi vypisovat, že právě o to máme dosti starostí, abychom snad nevyhládali na Velehrad různé veličiny ze všech konců světa - a ty by tam nečekal nikdo, než pár těch bohoslovců. Proto obracím se (s vědomím jiných spolužáků, kteří do věci mluví) se snažnou prosbou k Vám, abyste jako jindy i letos na Velehrad přijel a podle vlastního uznání i přátele některé k tomu přiměl. Doufám, že bojovníka, který bojuje, abych tak řekl, na vlastní vrub, nezaráží okolnost, že vzhledem na hierarchickou moc, která i do jednání sjezdu zasahuje - přítomnost jeho jest prostě jen tak pojmána jako každého jiného kněze? - Vím, že nyní máte jiné na práci. Ale snad do sjezdu se vše utiší a Vám snad nebude právě proti vůli příležitost na naší Moravě přijat hosty, kteří ji dosud neviděli - a možná i klidným způsobem promluvit o věcích a snahách sobě drahých, nedá-li se jinak, aspoň indirektně a privátně. Považujte, prosím, tedy uctivý list můj za formální - a nejen to, nýbrž i snažné a opravdové pozvání, a bude-li Vám trochu možno, udělejte tu radost a přijedte. - V oddané úctě F. Odvalil.⁵ Podepsán i Fr. Jemelka.

Sjezd se vydařil. Předsedou jeho byl A. C. Stojan. Z významných hostů na něm byli prof. Maryan Zdziechowski z krakovské univerzity, který i přednášel, P. Kunyckij ze Lvova a František Grivec z Lublaně. Zda se zúčastnil Lutinov, není jisté, avšak byli a setkal se blíže s bohoslovci, některým to přililo oleje do ohně jejich osudu.

O těch prázdninách 1903 byli totiž vyloučeni ze semináře i Fr. Odvalil a František Hrachovský. Prvně vyloučený Husička přešel do semináře v Litoměřicích, Hrachovský, znamenitý filosof, přešel na bohosloví do Prahy a stejně odešel do Prahy i Odvalil. Byli vyloučeni ti nejlepší! Roku 1904 odejel do Ameriky i Odvalilův spolužák Oldřich Zlámal a teprve tam byl i vysvěcen.⁶

Ze studií v Praze pak psal v lednu 1904 Odvalil Lutinovi:

"Důstojný pane, vyjadřuji Vám především svou radost nad I. číslem. Jenom bych Vás prosil, abyste víc těch našich slovanských věcí tam nanesl a nedal se zaslepovati německou kulturou, třebaš katolickou. Vždyť to nejsou takové zázraky, a potom myslím, není nám toho třeba. Načpak máte hned oznámení v samospasitelné?, jsem zvědav, kolik jich revui odbírá. Nepravím ignorovat, uznávám, že si musíme potichu všlmat a dle nich se řídit, ale kde nějaký profesor seplše nějaký šwefl, to ještě není tak mnoho, když zatím naše kraje, naše doły a bány, náš chaos a jeho prvky, naše bohatství a bída in tenebris sedent. To jen tak, nemustuji."⁷

Mám radost z Hlídky, mám radost konečně i z Muzea, že se stalo centrem slovanským. Kdybyste mohl učinit podobně, ovšem v tom poměru jaký je mezi úrovní Muzea a Nového života. Prosil bych Vás a doufám ve prospěch věci, abyste si je hleděl ochočit: v Olomouci, v Lublani, v Záhřebu, ve Lvově atd. Sním o tom jací by z nich mohli v krátkém čase vyřístí referenti (aspoň, ne-li pracovníci); kde se oni mají přirozeněji srazit, ne-li u Vás, čeho Vy se podnikavěji a nadějiěji můžete chopiti nežli toho kvasu. Článek Grivcův v Muzeu nepovažuji za hloupý, přál bych si jen o trošinku víc jednak šířky ale i jinak jasnosti v programu...⁸

Potom Odvalil líčil krásnou jesličkovou slavnost, kterou viděl 14. ledna (recte 13.) v Emauzích. Nato pokračuje ve společných zájmech literárních:

"Jsem inkardinován a tedy od olomouckých pánů celkem málo závislý. Teď bych mohl být vtažen do šachu proti p. Demlovi v boji o Katedrálu. Nemáte-li příliš mnoho práce a nerozladil-li Vás příliš takový líbezný list žvanila, sdělte mi, zda jste již co podnikl a co míníte. Byl by už čas. Ostatně práce mám teď značně mnoho, ale až budu mít chvíli, přepíši prozatím aspoň ještě tu jednu kapitolu, kterou mám. K Dantovi letos sotva dojde, ačkoliv aspoň na rudimenta vlastiny jsem vyzrál a snad pokročím ještě dostatečně. - Odpusťte, co Vám na začátku listu vykládám, jsou to pia desideria, upřímná - ale daleko jest ode mne, abych Vám chtěl něco předpisovat. Račte to tak přijat a musíte-li již tento list číst, tedy si pomyslete, že jsem Vám uspořil čtení dvou gratulací, kterými jsem Vás mohl týrat, ačkoliv jsem tak neučinil, a přece Vám nejlepšího přál. - F. Odvalil."

Poznamenejme si k tomu hned: Odvalil reagoval na první číslo 9. ročníku Nového života. Lutinovi vytýká, že bylo hned v záhlaví na obálce uvedeno Neues Leben atd. v "samospasitelné." - Hlídka - měsíčník, Muzeum - měsíčník bohoslovců československých. Jedná se o článek v 1. čísle 38. ročníku: Ideja Ciril-metodijská (str. 2-14) od Grivce, později proslulého vědce. - Vánoce, báseň uveřejněná v témže čísle Muzea. - Lutinovi se v dopise líčení emauzské slavnosti tak líbilo, že je použil pro zprávu v Novém životě. (1904, č. 2, str. 64: Eine Weihnachtsliturgie.) - Posléze Odvalil podal s uspokojením zprávu, že je z olomouckého arcibiskupství (jinak však bohužel!) inkardinován do Prahy. To mu umožnilo, že proti nepříznivému Demlovi mohl uveřejnit v Novém životě (1904, č. 3, str. 76) překlad úryvku z díla Katedrála od Ch. J. Huysmanse a pak i publikaci "Joris Karl Huysmans" (Praha 1907). - Chystal se také překládat Danta, ale upustil od toho.

V březnu Lutinov po Odvalilovi žádal, aby mu pořídil výbor z díla Vrchlického. Na to Odvalil v dopise z 29. března 1904 reagoval: *"Předstupuji před Vás s trestuhodnou nevěností, ale prosím Vás pro křesťanskou lásku, smilujte se nade mnou a odpusťte mi. Nemohu Vám poříditi výbor Vrchlického, ačkoliv bych od srdce rád, prosím Vás, věřte! Nemohu ho čísti, nejen proto, že dosud nemám nic uchystáno (poněvadž jsem se nedostal ke knihám) a po svátcích je mnoho starostí jiných, nejenom proto, že p. ředitel ode mne požaduje, abych se méně zabýval četbou světskou, nýbrž i proto, poněvadž doznávám, že má pohanská nestálá duše nemůže nic číst klidně, že musí se s autorem modlit nebo hřešit a poněvadž vím z nejbližších zkušeností, že některé kusy Vrchlického jsou pro mne signálem ... Nezavrhnete-li mne od sebe, vynasnažím se, abych Vám tento kousek nahradil nějak jinak. Myšlenku Vaši považuji ovšem za dobrou a najdete-li člověka statnějšího, budiž. Ale kdybych já tu knihu vydával, muselo by státi v předmluvě: Velký a dobrý Vrchlický není v tvorbě své katolíkem ani křesťanem. Vybrali jsme však básně, které jsou katolické, abychom ukázali, že krása katolická je tak silná, že vůbec žádný nemůže se jí vyhnout kdo krásu ctí a že mimovolně musí mluvit katolicky, kdo mluví o kráse; že kultura katolická je tak nutná a vše pronikající, že bez ní nelze dýchat těm, kteří myslí a o kterých se myslí, že stojí mimo ni! ... Jinak oddaný Vám F. Odvalil."*

Koncem června byl Odvalil v Praze vysvěcen, dne 5. července slavil v rodišti primici a pak pobýval u rodičů - čekal na své ustanovení do duchovní správy. Tehdy dostal od Lutinova dvě poštovní zásilky:

Dne 10. srpna mu poslal Lutinov z výletu na Radhošť pozdrav, k němuž se připojili

i A. Jašek, František Grivec (Živio Francok!), A. Jančík a A. Kloss.¹⁰

Hned nato ho vyzval ke spolupráci v jeho redakci, aby si m.j. i trochu odpočinul od námahy. Odvalil mu odpověděl: *"Nabídka Vaše je tak podivná. Což je to tak jenom, beze všeho? Co já Vám mohu pomoci, zvlášť teď? Včera jsem dostal dekret do Chebu. Nezříkám se Vašich zájmů a v jednotlivostech seč budu moci, chci pomoci. Ale jaká tu může být řeč o mé pomoci a u Vás o odpočinku? Věřím od srdce a přál bych Vám ho, ale zničil byste vše! Nur aushalten. Ostatně z Chebu. Jsem velmi zvědav a mám skoro strach! - Odvalil."*

Zatím co Odvalil nastupoval v Chebu, Lutinov brzy nato byl přeložen z Nového Jičína do rodného Prostějova. K tomu mu Odvalil napsal 12. listopadu 1904: *"Ačkoliv nemiluji velkých prebendářů, neb lépe řečeno prebend, gratuluji dnes přece z plna srdce."*

Dne 12. července 1905 psal Lutinov Odvalilovi, že vyjede příští pondělí s J. Š. Baarem z Prahy do Německa a Holandska a vyzýval ho, aby s nimi jel aspoň kus cesty, na Würzburg, Bamberg a Norimberk. Odvalil asi nejel. Lutinov a Baar mu pak poslali 24. července barevnou pohlednici přístavu Amsterdamu. Další zachovalá korespondence od Lutinova je Odvalilovi adresována už na Pankrác do Prahy, kam byl přeložen. Asi z konce roku 1911 je korespondenční lístek, na němž Lutinov vítá Odvalilův překlad básníka Claudela, zřejmě jde o "Svěcení dne sedmého".¹¹

Z roku 1912 je červená pohlednice presbytáře Nejsvětější Trojice v Prostějově, na níž Lutinov sděluje vzhledem k časopisu Archa, jenž toho roku začal vycházet: *"Milý, Sem tam nějakou maličkost byste mohl poslat. Napište, prosím, P. Zlámalovi (čili Ol. Zlámalovi do Ameriky), aby objednal aspoň deset exemplářů Archy, přišli jsme do zlé doby..."*

Koncem roku zaslal Lutinov Odvalilovi knížku Osudy, Odvalil za ni 1. 1. 1914 děkoval a omlouval se, že na ni neposlal ani referátek, ostatně se pilně připravoval na doktorát theologie. Hned nato, 2. ledna 1914, mu Lutinov odpověděl na pohlednici s obrázkem Cyrila a Metoděje od Köhlera - m.j.,¹² že mu místo honoráře zasílá dva větší obrazy Cyrila a Metoděje, neboť peněz není.

Z další korespondence si uveďme dopis, který poslal Odvalil 18. května 1914 Lutinovi po členské schůzi Sdružení katolické inteligence konané 16. května 1914 v Praze, na níž byl zvolen za předsedu literárního odboru Odvalil. Uvažovalo se při tom hodně o olomoucké Arše, jež by měla být zvětšena a přeložena do Prahy *"neboť se projevuje silný požadavek mít něco takového v Praze, a třeba to bylo jen titulárně."* Odvalil prosil Lutinova o jeho názor, jímž se bude bezpochyby řídit.

Lutinov mu na pohlednici s hnědým Köhlerovým obrázkem Cyrila a Metoděje rychle odpověděl: *"Milený! Přijedu někdy do Prahy a domluvíme se. Chtěl jsem zámožného nakladatele, který by platil honoráře. Jinak přestěhování nemá cenu. Nejlépe by bylo rozdělit Archu na část českou a moravskou, Vy byste mohl pořádat českou."*

Dne 22. listopadu 1915 napsal Lutinov Odvalilovi korespondenční lístek, na němž bylo razítko "K.u.K. Militärcensur Prossnitz": *"Milý! Jakpak se máte? Co děláte? Nemáte nic pro Archu? Prosím Vás sdělte mi, a to obratem, zda ještě žije Huysmans? Co si se mi plete, že zemřel a potřebuji to do čísla. Jest ještě na skladě Váš spis o něm? Snad se nehněvate na toho, jenž Vás miluje?"*

Odvalil na to odpověděl obratem 24. listopadu: *Důstojný pane! Ani mi nenapadne, abych se hněval. Já tak rychle svých lásek neměním. Ostatně nemám proč se hněvat. Že jste při své návštěvě v Praze se zdál projevovat jisté názory, které mne přiváděly do zúřivosti? Ta zúřivost byla tím větší proti těm, kteří nás již tak daleko přivedli, že i Vy jste se zdál - opakuji to slovo po druhé - poněvaď nevěřím, že to byly hlubiny Vašeho srdce. Tím nechci říci, že jste se přetvařoval, ale jste mi v té věci hádankou. Ostatně zdá se, že nositelé takových názorů budou se moci prozatím smáti lidem jako já, ukazující na výsledky jako argumenta. Ale mne to sotva předělá, a výsledek pro mne argumentem není. Ale co po mně? Však já tam mezi ty moudré pány přišel jako Pilát do Kreda a neměl jsem tam vůbec chodit.*

K Vaším otázkám: Mám se - fyzicky - obstojně, ačkoliv nevím kde dostanu zítra oběd, až mi zaštrajkuje (z nedostatku piva) nevím již kolikátá hospoda i s jídlem - ale kdo by myslel na zítřek? - Dělán své povinnosti a privátně nic, leda občas kus dogmatiky, když mi napadne, že by to bylo přece jen hezké, dodělat to. Pro Archu bohužel nic nemám, a o věcech, o kterých jste mi v minulém lístku psal, psát nemohu, protože nemám k nim dosti přípravy, musel bych z daleka a z gruntu začít k nim studium a to teď nemohu. Z poslaných básniček nic neuveřejňujte, protože jsem je pozměnil a možná že vyjdou pospolu.

Staškovi Váš vzkaz vyřídím neb nechám vyřídít, ale jinak s pány od politiky a "tisku" nic nemám a Nový věk - jediný "líst", který mi dosud leze do chalupy, již delší dobu nepovažuji za potřebný, aniž mám naději, že by z něho v dohledné době mohlo co být..- Huysmans zemřel 12. května 1907 v Paříži příkladnou smrtí pravého katolíka a kajícíka, po delší bolestné nemoci, kterou snášel s heroickou trpělivostí. Moje knížečka o něm bude jistě v Novém věku k dostání. Ale vždyť není možno, abych Vám svého času nebyl sám nebo p. Bitnar knížku poslal? Teď bohužel nemám než jediný opotřebovaný exemplář, který si chci nechat na památku. Se srdečným pozdravem Váš nepolepšitelný F. Odvalil."

Lutinov pak poslal Odvalilovi nějaký otisk či návrh pojednání o arcibiskupu Kohnovi. Odvalil pak v obsáhlém dopisu ze 17. 3. 1916 uvažuje o Kohnovi, zvláště i jeho plánu zřídit na Moravě katolickou univerzitu. Kolem této záležitosti vznikla totiž velká polemika. I Odvalil věc komentuje a to hlavně s tím, že v tomto případě nelze o Kohnovi mluvit nepříznivě. Přesto však nejceněnější částí dopisu je jeho závěr, kde líčí někdejší svůj vztah ke Kohnovi, ač z nezkušeného mládí:

"Konečně sdělím několik svých dojmů o Kohnovi, jako příspěvek, ne k uveřejnění, protože úplně subjektivní, ale přece snad k utvrzení jistých poznatků. Jsou sice nepatrné - ale bezprostřední, od nikoho vsugerované a upřímné. Jako gymnazista jsem měl v semináře před Kohnem jakýsi nehorázný a tísnivý respekt. Také jsem si sice líboval v jakémsi povstalectví, ale to bylo vše plýtké, a ve chvíli usebrání jsem byl ochoten býti tím nejposlušnějším diecesánem - při tom však nikdy jsem se nemohl pro tohoto nepřístupného Dalaj Lamu rozehrát. Ale on nás semínkáře úplně ignoroval - a proto k bezprostředním a nějak životnějším poznatkům nedošlo. Také v 1. ročníku bohosloví bylo podobně. Když přicházel, aby nám vykládal de dotibus candidati ... bývalo mi sice většinou trapně, chlad z něho čísel a strach vanul - ale já byl ochoten se poddávat. V 2. a 3. ročníku okoukav se trochu jsem sice již tak podajně vše nepřijímal, ale v gruntu

srdce jsem přece rebelem nebyl. Po Pozoru jsem se nepídil, sám si ho nikdy neopatřil a když náhodou od jiných z něho něco slyšel, neb četl, odsuzoval jsem to (!). V prázdninách jsem byl propuštěn. Nepocítil jsem ani tehdy živějšího odporu proti Kohnovi, vždyť on se mnou nikdy ani nemluvil, za to tím více proti Demlovi atd. Ale také jsem se ani nejmenším nepokusil s Kohnem vyjednávat. Byl bych podstoupil nevím co jen ne předstoupit před toho nedostupného. Když jsem, jsa již v Praze, zvěděl o jeho osudu v Římě, zahmul mne pocit, že tak být nemělo, tedy víc lítost, radost jsem neměl žádnou. (Ne, že bych pravil, že se stalo nespravedlivě, ale že to tak žalostně muselo dopadnout). Kdyby však býval Deml vyjel, to bych byl měl radost ukrutánskou (ostatně i tomu jsem brzo odpustil). Kohna již nebylo a přece páni z Olomouce protestovali proti mému vysvěcení v Praze! To vše mi bylo nepochopitelné. Kohn tlačil muže dospělé a volné a ti si od něho pomohli. Deml a podobní mordovali nemluvnata - a ty jste nechali řádit dál. Když Jakub Deml věnoval svou knížku Kohnovi, považoval jsem to za jakousi zřídnost, jinak mne Kohn nechával vždy chladným. Jediný pocit, na který se pamatuji, je pocit nepříjemného strachu před tím mužem. Když přijížděli za mnou moji rodiče do Olomouce a návštěvy na vrátnici vždy se musely schovávat neb vrátnici opustit když Dalaj Láma měl jít kolem, to tak působilo na mou matku, že když jsem byl z Olomouce vykopnut, tu ona se z prvního dojmu zotavivši, řekla: "Však tam na mne vše padalo a tak mne to vždy tlačilo." Vidím, že jsem Vám vlastně tím nic nenapsal. Ano, můj pocit při té myšlence je prázdnota, ale chladná a jakýmsi pudovým strachem provátá. Uvidíme, zda si nenecháme líbit horší věci ... *Scripti 17. 3. 1916 večer.*"

Lutinov pak také Odvalila vybídl, aby mu posílal měsíční literární přehledy o pražské kultuře, což však Odvalil se neuvolil provádět - Lutinov litoval.

Zajímavá pro poznání tehdejší válečné doby je pohlednice od Lutinova z roku 1916 s razítkem K.u.K. Militärzensur Prossnitz, na níž mimo jiné čteme: "*Motýly jsem otiskl, ale Hanák by neprošel sítem cens.*"¹³ Anebo opačně v dopise od Odvalila Lutinovi: "*Vede se mi bídě - a co teprve bude! Uhlí mi nechce nikdo prodat a ona už tato zima byla v mém bytě krásná!*"

Válka umlčovala i Múzy jak vidět z korespondenčního lístku jež zaslal Odvalil 10. 3. 1917 ohledně příspěvků pro Archu: "*Nemám teď bohužel nic a myslím ani mít nebudu, jsem utýrán, a chtěl-li bych přece chvíli pracovat, ďábelské klavíry a ještě ďábelštější potvory co do nich perou, mi nedají, jsem už z toho celý Janek.*"

V létě 1917 byl Odvalil promován na doktora theologie. Lutinov mu k tomu 6. 6. 1917 blahopřál: "*Z promoce Vaší se srdečně těším. Ad plurimos et opera! ... To budou Vaši svěřenci pyšní...*"

V Odvalilově pozůstalosti posledně zjištěný list je ze 4. srpna 1923. Na Lutinovovu výzvu o zaslání příspěvku posílá Odvalil překlad básně "Lys" ze sbírky Jaarkrans (Větec, z r. 1893) od vlámského básníka Quido Gezella (1830-99). A nakonec jakoby příznačně se vyznává: "*Žiji zoufale, pronásledován a sužován disciplinárkami pro bzdiny hůř než za minisrování socialistů. Co se mnou bude, nevím. Od pondělka za týden mám v Brně před disciplinárním soudem přelíčení pro spoustu "přečinů". Nevím jestli tím vším neseknu. - No což! - Pozdravuji Vás zkroušeně. - F. Odvalil.*"

Karel Dostál Lutinov zemřel v Prostějově 29. listopadu 1923, František Odvalil v Jaroměřicích 15. ledna 1938, oba tedy v rodištích a předčasně, po pracovním vypětí.

POZNÁMKY

- 1 Lutinov se narodil 22. 9. 1871 v Prostějově. Studoval v Kroměříži a v Olomouci, po vysvěcení byl ustanoven kooperátorem v Loučné, pak jako duchovní správce v polepšovně v Novém Jičíně, od prosince 1904 byl farářem v Prostějově až do své smrti 29. 11. 1923. Odvalil se narodil 3. 10. 1880 v Jaroměřicích u Jevíčka. Studoval gymnázium v Kroměříži, od roku 1900 bohosloví v Olomouci. V létě 1903 byl pro své styky s Lutinovovým "Novým životem" ze semináře, kde byl vicesuperiorem dr. A. Sládeček (nar. r. 1868 v Dřevohosticích), vyloučen a dostudoval v Praze, kde byl v červnu 1904 vysvěcen. Pak působil vesměs jako duchovní správce ve věznicích: v Chebu (1904-08, věznice při okresním soudu), v Praze na Pankráci (1908-21), v ženské polepšovně v Mušlově u Mikulova (1921-28), v Borech u Plzně (1928-29) a ve Valdicích u Jičína (1929-37). Zemřel 15. 1. 1938 v rodných Jaroměřicích. Velmi pilný a nadaný básník, spisovatel a překladatel.
- 2 Odvalil poprvé Lutinova viděl nebo se s ním i osobně setkal při Lutinovově návštěvě Kroměříže, asi v semináři. Svědčí o tom svatodušní číslo (20. května, ale neudán rok) studentského časopisu "Letáky" s věnováním "Na památku návštěvy Lutinovy", které vlastnoručně napsal právě Odvalil.
- 3 Olomoucký arcibiskup Dr. Theodor Kohn byl zvolen 8. 11. 1892, v úřadě byl do 12. 3. 1904, kdy se musel dle vůle Říma vzdát, žil pak v Arnoži ve Štýrsku, kde 4. 12. 1915 zemřel. Obsáhlou stat' o něm napsal Lutinov v Arše 1916, včetně svých osobních vztahů k němu. - Katolická moderna bylo tehdejší pokrokové hnutí, jež usilovalo o katolickou kulturu na základě Evangelia a moderního umění. Jejím prvním listem byl právě Nový život, jež začal vydávat v červenci 1896 Lutinov. Založil časopisů více, i Archu. - Superior Alois Demel, národnosti německé, nar. 1860 v Mošnově, zemřel 9. 4. 1936.
- 4 Dr. Josef Tittel, nar. 1849 v Loděnici, profesor historie v Olomouci, zemřel 7. 2. 1929.
- 5 František Jemelka, redaktor atd., nar. v Tučíně 25. 7. 1880, ord. 1904, roku 1947 čestný ThDr., roku 1950 prelát. Zemřel 5. 8. 1954.
- 6 Ignác Husička, pseud. Ignác Zapletal, nar. 1880, překladatel z italštiny, prefekt konviktu v Mladé Boleslavi. Jako vojenský duchovní působil v Trnavě. František Hrachovský, PhDr., filosof, spisovatel, řečník atd., premonstrát v Nové Říši na Moravě, zemřel za okupace v nacistickém žaláři. Oldřich Zlámal, nar. 4. 4. 1879 v Kokorách u Přerova, po dokončení theologického studia v Olomouci odjel do Ameriky, kde byl 3. 11. 1904 vysvěcen. Dosáhl vysokých hodností a velmi pomáhal naší vlasti za prvního i druhého odboje.
- 7 Přel. "vězí v temnotách".
- 8 František Grivec, nar. 1878, ThDr., slovinský spisovatel, profesor Lublaňské univerzity, horlivý unionista a návštěvník Olomouce a Velehradu.
- 9 Joris Karl Huysmans byl velký francouzský spisovatel a konvertita. Napsal romány: A rebours (Na ruby), La bas (Dole), En route (Na cestě), La Cathedrale (Katedrála), Sainte Lydvine (Svatá Lydvina) a Les Foules de Lourdes (Zástupy lurské). V olomouckém semináři se Huysmansem zabýval tehdy i Ferdinand Čech

(1878-1962 v Americe). Odvalilova studie "J. K. Huysmans" vyšla knižně v Praze roku 1907 a 1913.

- 10 Adolf Jašek, nar. 1880 ve Štramberku, zemřel roku 1923 na misiích v Americe, ve farnosti O. Zlámala v Clevelandu.
- 11 Paul Claudel, významný francouzský katolický básník. Odvalil překládal jeho "Le Repos du Septième Jour" (Svěcení dne sedmého) z díla "Théâtre", Paříž 1912.
- 12 Jano Köhler (1873-1941), moravský malíř, umělecky pracoval hojně v Prostějově, zásluhou Lutinova.
- 13 Císařská a královská vojenská censura. V Arše 1916 na str. 145 otištěna báseň "Motýli všech barev". "Hanák" byla satirická báseň "Hanácký Žižka".

Korespondence a snímek jsou v osobním archivu autora.

Stanislava Kovářová

POSTAVENÍ A TITULY PROFESORŮ NA OLOMOUCKÉM LYCEU (1782-1827)

V historii tzv. staré olomoucké univerzity¹ se zřetelně rýsují tři významné mezníky: rok 1773 - postátnění univerzity v souvislosti se zrušením jezuitského řádu; rok 1782 - degradace univerzity na lyceum; rok 1827 - znovupovýšení na univerzitu.² Jak vyplývá již z názvu, je stat' omezena na filozofickou fakultu v době, kdy univerzita byla pouhým lyceem. Ovšem pro lepší objasnění či srovnání, a také proto, že některá starší nařízení zůstávala v platnosti dlouhodobě, je vymezený časový úsek oběma směry překračován.

Rok 1782 představoval ve vývoji staré olomoucké univerzity mimořádně důležitý mezník. V tomto roce bylo vysoké učení na základě dvorského dekretu z 12. září sice přeloženo z Brna zpět do Olomouce, nikoliv však již jako univerzita, nýbrž jako lyceum. Nejednalo se o ojedinělý případ; k podobné degradaci univerzit na lycea došlo i v několika dalších městech monarchie, např. ve Lvově nebo ve Štýrském Hradci. Tato skutečnost je vysvětlována snahou Josefa II. ponechat plnoprávné univerzity jen ve velkých městech, jako byla Vídeň nebo Praha, a ostatní univerzity přeměnit na lycea.³

Lyceum bylo sice i nadále považováno za vysoké učení, ovšem nižšího stupně než univerzita, a od plnoprávné univerzity se v několika směrech výrazně lišilo. Odlišnost spočívala už v tom, že lyceum mělo menší počet stolic a tím pochopitelně i omezenější rozsah učiva. Z právního hlediska bylo podstatné omezení pravomoci lycea - samostatná jurisdikce olomouckého lycea byla zrušena dekretem z 15. března 1783 a přenesena na magistrátní a místní soudy. Ve stejném roce byl zrušen úřad protektora,⁴ univerzitního kancléře i univerzitního notáře, navíc došlo i ke zrušení studijních komisí a v roce 1784 zanikla i funkce děkanů jednotlivých fakult. V podstatě jediným úředníkem lycea zůstal rektor, zbavený však dekretem z 25. dubna 1786 čestného titulu "magnificus". Jeho povinností zůstalo starat se o administrativní, školské i ekonomické záležitosti lycea, stejně jako o kázeň a disciplínu a zůstal mu dozor nad rigorózními zkouškami a promocemi. Pomáhal mu pouze pedel, který vykonával i kancelářské práce, např. vyhotovoval diplomy. Imatrikulace na lyceu byla prohlášena za dobrovolnou, nikoliv za povinnou. Podstatné však bylo, že i v době lycea zůstalo teologické a filozofické fakultě v Olomouci právo promovat doktory a tedy konat rigorózní zkoušky.

Přeměnu univerzity na nižší lyceum chápalo jeho vedení jako degradaci, proto nepřekvapuje, že se tuto skutečnost snažilo poněkud zastírat, např. i tím, že rektorát používal po celou dobu existence lycea starou univerzitní pečeť.⁵ Poměrně brzy se ovšem ukázalo, že některé změny byly provedeny více či méně unáhleně, tak např. již v roce 1797 byly obnoveny studijní komise, později vznikla funkce aktuára, v roce 1804 bylo rozhodnuto, že imatrikulace má být opět povinná apod. Teprve s povýšením lycea na univerzitu však získal rektor opět titul "magnificus", zatímco děkanáty byly obnoveny až v roce 1831.

Na začátku námi sledovaného období měla filozofická fakulta olomouckého lycea pouze tři profesory: úměrně s rozšiřováním předmětů v důsledku studijních reforem⁶ vzrůstal postupně i počet stolic, a tedy i počet profesorů. Jestliže ještě za "jezuitské éry" určovali profesory jednotlivých předmětů jezuité sami, pak Marie Terezie již v šedesátých letech 18. století zavedla jmenování profesorů na jednotlivé stolic, a to tak, že jí byli cestou studijní komise, protektora a zemského úřadu navrženi tři vhodní kandidáti, z nichž jednoho jmenovala profesorem.⁷

Již to byl významný zásah státní moci do tehdy ještě jezuitského školství. K postátnění univerzity došlo však až v souvislosti se zrušením jezuitského řádu,⁸ což se - vzhledem k našemu tématu - projevilo nejvýrazněji dvorským dekretem ze 12. února 1774 a guberniálním dekretem z 19. února téhož roku.⁹ Podle nich měla být totiž všechna učitelská místa obsazována veřejným konkursem, jehož základem byla písemná práce a přednáška na určené téma před konkursní komisí. Jedinou výjimku představovali muži ve svém oboru již známí a proslavení - ti mohli být jmenováni bez konkursního řízení. Takový způsob obsazování stolic vysokého učení byl hlavním a určujícím kritériem po celé námi sledované období. Původní dekret byl však dvakrát novelizován; poprvé v roce 1781 v souvislosti s vydáním tolerančního patentu. Zdůrazňovalo se v něm, že obsazování učitelských míst je třeba věnovat patřičnou pozornost a provádět výběr "bez ohledu na národnost a náboženské vyznání".¹⁰ Další novela dekretu spadá do roku 1810 - znovu zdůrazňuje konkursní princip, opět s výjimkou "známých mužů, kteří se již proslavili svými spisy a mají nadání k ústnímu projevu" - ti mohli být jmenováni profesory bez dalšího zkoušení.¹¹

Titul profesora byl chráněn; již roku 1779 bylo jednoznačně určeno, že takový titul náleží jen učitelům veřejných, nikoliv však klášterních škol.¹² Postavení vyučujících specifikovala celá řada dekretů, které určovaly tzv. zkušební lhůtu. Adepti na profesorská místa nastupovali na katedry jako lektori, sice s plným platem a ostatními právy, neužívali však, resp. neměli užívat titul profesor. Teprve po třech zkušebních letech se mohli stát skutečnými a plnoprávními profesory. V podstatě o jejich definitivním přijetí či eventuálním propuštění rozhodoval direktor studií, který o nich podával zprávu zemskému úřadu.¹³ V případě, že se lektor neosvědčil, byl bez odškodnění, včetně nároku na penzi propuštěn.¹⁴

Ke světskému rámci univerzity, ev. lycea, přispělo rovněž zrušení dosavadní přísahy profesorů na Neposkvrněné početí Panny Marie v roce 1782, v roce 1785 bylo zrušeno i tzv. vyznání víry a poslušnosti svatému stolci.¹⁵ Místo toho byla zavedena při instalování profesorů přísaha s odstavcem o vyučování v duchu osvěcenského křesťanství; v roce 1812 pak museli profesori stvrdit přísahou, že nejsou členy tajných společností.¹⁶

Zrušení jezuitského řádu a tedy zesvětštění vysokého učení se odrazilo rovněž v tom, že profesori začali být považováni za státní úředníky, a vůbec poprvé jim byly přesně stanoveny jejich úvazky a platy - tj. povinnost přednášet minimálně dvě hodiny denně s platem 500 nebo 600 zlatých ročně, který dostávali ze studijního fondu fakulty.¹⁷ K prvnímu zvýšení platů došlo až v roce 1805 - v důsledku zdražení za napoleonských válek, a to odstupňovaně a s ohledem na zásluhy. S ohledem na uvedené skutečnosti činil plat profesorů 1 000, 900 nebo 800 zlatých za rok.¹⁸ Jako

státním úředníkům byl profesorům i jejich manželkám přiznán v roce 1791 titul "pán" a "paní", neboť olomoucké lyceum bylo povýšeno mezi zemské stavy; později byli zařazeni do 8. třídy státního úřednictva.¹⁹ Je ovšem otázkou, nakolik mohly profesory tyto výhody či výsady uspokojit, když na druhé straně byli vázáni přísnými předpisy a přednášet směli pouze podle státem schválených a doporučených učebnic.

Olomoucká univerzita měla od svého založení, včetně mezidobí lycea, právo promovat své posluchače ke všem akademickým hodnostem, tj. od bakaláře po doktora, ovšem pouze na teologické a filozofické fakultě.²⁰ První akademickou hodnost tedy představoval na filozofii titul bakaláře, druhým stupněm byl titul magistr,²¹ třetí a tedy nejvyšší stupeň dosažení titulu doktora filozofie. Přitom platilo, že hodnost bakaláře, příp. magistra opravňovala posluchače filozofie ke studiu na tzv. vyšších fakultách.²²

Tzv. první tereziánská reforma vysokého učení, týkající se i studia na filozofických fakultách a provedená roku 1774, uznávala jen dvě základní akademické hodnosti - bakaláře a magistra filozofie, přičemž dosažení titulu magistra filozofie bylo považováno na závěr celého filozofického studia. Ve své podstatě tato reforma nevylučovala ani hodnost doktora filozofie, i když k jeho získání nebylo třeba vykonávat zvláštní zkoušky. Ustálilo se totiž pravidlo, že promovaným magistrům filozofie - pokud získali významné či vážené postavení - byl bez dalších zkoušek či promoci udělen doktorský diplom.²³

Málo citlivě zasáhl do staletých univerzitních zvyklostí a práv Josef II., který vycházel z teze, že časté udělování akademických hodností vysoké učení znevažuje, a proto je zbytečné. S tím mj. souvisela i degradace olomoucké univerzity na lyceum v roce 1782 a zrušení dvou prvních akademických hodností. Titul magistra filozofie byl zrušen dvorským dekretem ze 3. listopadu 1786, který byl adresován "všem zemským místům, kde jsou univerzity a lycea".²⁴ Rušil se jím dosud obvyklý titul magistra filozofie se zdůvodněním, že tato hodnost již není podmínkou pro studium na tzv. vyšších fakultách. Nadále mělo platit nařízení ze 7. září 1784, podle něhož je základní a vlastně jedinou podmínkou ke studiu na vyšší fakultě ukončení filozofického studia, doložené vysvědčeními ze semestrálních a ročních zkoušek. Citovaný dekret rušil hodnost magistra filozofie, nikoliv však doktorát filozofie; tuto hodnost mohl získat absolvent filozofického studia poté, co složil tzv. řádné a přísné rigorózní zkoušky, a to z teoretické a praktické filozofie, z matematiky a fyziky a z obecných dějin. Tyto zkoušky mohl skládat v libovolném pořadí a v libovolném časovém odstupu; z ostatních předmětů, které absolvoval na filozofii, stačilo předložit příslušná vysvědčení.

Dvorským dekretem z 30. března 1788 byl zrušen i titul bakaláře filozofie s odůvodněním, že se jedná o prázdnou a neužitečnou formalitu, protože každý z absolventů filozofické fakulty má možnost získat doktorský titul.²⁵ V letech 1809 - 1821 bylo dočasně obnoveno udělování bakalářského titulu, ale v roce 1821 bylo zrušeno s konečnou platností.²⁶ Z původních tří akademických hodností, udělovaných na filozofické fakultě, tak zůstala jen jedna - doktorát filozofie. Právo udělovat doktorský titul si podržela filozofická fakulta i po degradaci univerzity na lyceum.

Samotné získávání a udělování doktorátu filozofie zaznamenalo v průběhu vývoje

převratné změny, a to v samém svém základu. Za jezuitské éry byla náplní rigorózní zkoušky náročná disputace.²⁷ Se zesvětštěním univerzity došlo k zavedení tří rigorózních zkoušek, přičemž kandidátovi muselo být předem oznámeno padesát otázek z oboru, který byl předmětem zkoušky.²⁸ Přitom platilo, že rigorózní zkoušky probíhaly na všech univerzitách monarchie stejným způsobem a graduovaní doktoři měli mít stejná práva.²⁹ Ve srovnání s jezuitským školstvím se tedy sice změnila náplň a obsah zkoušek, nikoliv ovšem jejich podstata. Ani v tomto případě se totiž nejednalo o skutečnou vědeckou hodnost. Zkoušky samotné měly charakter kompendia, jejich složením prokázal kandidát znalosti všeobecného charakteru, nikoliv ovšem svou schopnost či předpoklady k tvůrčí vědecké a výkumné práci.

Od roku 1782, tedy od přeměny olomoucké univerzity na lyceum, se až do roku 1808 v Olomouci žádná doktorská promoce nekonala, zřejmě proto, že promovaní doktoři filozofie neměli žádnou jinou výhodu či výsadu než svůj titul, neboť povinnost prokázat akademickou hodnost na filozofii pro vstup na jinou fakultu byla již dříve zrušena.

Podobně jako "instalování" profesorů i doktorské promoce získaly nový řád za Josefa II., který hodlal zrušit vše, co by - byť okrajově - připomínalo pompézní duchovní slavnosti. Proto dal i doktorským promócím světský ráz tím, že mj. dekretem z 27. dubna 1785 nahradil původní promoční přísahu slavnostním slibem.³⁰ Přílišná okázalost promoci byla zakázána již v roce 1784 dvorským a guberniálním dekretem - týkal se zákazu "vlajících vlasů", dále zakazoval nádherná promoční roucha včetně bohatě zdobených a lemovaných sametových plášťů rektora i doktorů a v podstatě nařizoval, aby se při promócích nosily obyčejné šaty s tím, že promoční roucha mají být prodána v dražbě a získané peníze předány do fakultních pokladen.³¹ V roce 1806 přibyla k získání doktorské hodnosti další podmínka - každý, kdo se hodlal podrobit rigorózním zkouškám, musel podepsat revers, že není členem tajné společnosti; dekret z roku 1819 pak zakazoval konkrétně členství v Berlínské společnosti slovy: "Je naší nejvyšší vůlí, aby žádný poddaný rakouského státu nebyl členem této společnosti."³²

Neméně důležitou podmínkou pro složení doktorské zkoušky a promoce bylo zaplacení taxy, stanovené pro dosažení příslušné hodnosti. Tyto taxy tvořily velmi podstatnou část příjmů fakulty a používaly se mj. k úhradě promočního aktu, k vyhotovení a vytištění seznamu přednášek, ale i k nákupu knih nebo sbírkových předmětů. O tom, že rigorózní zkoušky a promoce nebyly právě levnou záležitostí, svědčí skutečnost, že např. v roce 1808 činily obě taxy, tj. za zkoušky a promoce, celkem 74 zl. 30 kr.³³

Tento malý exkurs do historie udělování akademických, zvláště doktorských hodností, nám umožní objasnit, jakým způsobem získávali doktorský titul profesori filozofické fakulty v mezidobí, kdy olomoucká univerzita byla jen lyceem. Na tomto místě je třeba se zmínit o dvou nařízeních, která vymezovala či určovala spojení místa profesora filozofické fakulty s doktorským titulem:

Již bylo uvedeno, že se připouštěla možnost udělit doktorský titul těm absolventům filozofického studia, kteří získali významné postavení, např. i místo profesora na vysokém učení, a to bez složení předepsaných zkoušek.³⁴ To měl zřejmě na mysli i V. Nešpor: "... ti z profesorů, kdož doktorátu neměli, mohli být povýšeni na

doktory beze zkoušek, což později přípustno býti nemělo. Ve skutečnosti se stávalo i později, že kandidáti profesury po složení zkoušky konkursní, po jmenování byli teprve před nastoupením úřadu promováni na doktory.³⁵ Pokud se podařilo zjistit, pouze v jednom případě - u profesora logiky, morálky a metafyziky Karpeho - bylo dekretem z roku 1774 nařízeno, aby mu byl udělen doktorát.³⁶ Druhý dekret, vzhledem k tématu příspěvku mimořádně důležitý, byl vydán 27. prosince 1804. Výslovně se v něm uvádí, že "doktorský titul je vyžadován jen pro katedry právnické a lékařské, nikoliv pro filozofické a teologické."³⁷

I letmým nahlédnutím do úředních dokumentů lycea, tj. do matriky,³⁸ seznamu přednášek³⁹ a tzv. schematismu⁴⁰ však zjistíme, že většinu profesorů filozofické fakulty olomouckého lycea zdobil i doktorský titul, a to "artium liberalium et Philosophiae Doctor", tj. doktor svobodných umění a filozofie (zkratka a. a. l. l. et phil. dr.), příp. zkráceně též jen "der Philosophiae Doctor", v německé verzi "der freien Künste und Weltweisheit Doctor".

Není proto bez zajímavosti, že právě kvůli doktorským titulům, které neoprávněně drželi někteří profesori filozofické fakulty, vznikla na začátku roku 1818 v Olomouci aféra. Ač se jedná pouze o několikastránkový archivní materiál, který celou událost objasňuje,⁴¹ jeho prostudování dává až překvapivě podrobně nahlédnout pod pokličku dění na lyceu, ale i do vztahů mezi jednotlivými organizačními stupni, jimž lyceum podléhalo, stejně jako do určité těžkopádnosti tehdejší úřední mašinerie.

Oč se konkrétně jednalo? Dekret studijní dvorské komise z 19. října 1817, postoupený guberniu, guberniální dekret z 28. ledna 1818, zaslaný rektorátu lycea, a přípis rektora direktorovi filozofického studia z 15. února téhož roku, mají společného jmenovatele: vyžadují odpověď na dotaz, jakým způsobem získali doktorský titul profesori filozofie J. Wittgens, V. Locher, J. L. Knoll a A. Ficker,⁴² kteří jsou v seznamu přednášek uvedeni jako doktoři filozofie, a proč profesor A. Baumgartner,⁴³ který složil předepsané rigorózní zkoušky na univerzitě ve Vídni již v roce 1814, je v seznamu přednášek uveden bez titulu.

Jak bylo obvyklé, předal tehdejší direktor filozofických studií M. Voigt⁴⁴ rektorátní přípis k vyjádření jednotlivým profesorům. Profesori Wittgens, Wobraska,⁴⁵ Knoll a Locher se vyjádřili společným přípisem 17. února 1818, profesor Ficker tak učinil samostatně 18. února a profesor Baumgartner 19. února téhož roku.

Reakce profesorů na takový dotaz byla odlišná. Profesori Wittgens, Wobraska, Knoll a Locher se ve společném obšírném vyjádření odvolávali na bývalého direktora filozofického studia F. Bartla.⁴⁶ Podle jejich sdělení vycházel F. Bartl z dekretu, podle kterého mohly fakulty svým zasloužilým členům udělit doktorský titul - což však tehdejší direktor interpretoval tak, že všichni profesori univerzit a lyceí už získáním stolice získávají i právo užívat titul doktora své fakulty.⁴⁷ Podle tohoto "pravidla" byli tedy uvedeni profesori zapsáni do seznamu přednášek s doktorskými tituly, neboť - jak podepsaní uvádějí - podobná praxe existovala již za zesnulých profesorů J. Gaara a G. Tschinka.⁴⁸

Poněkud jiný postoj zaujal k předloženému dotazu profesor Ficker. V podstatě kategoricky direktorovi na jeho dotaz sdělil, že nikdy netvrdil, že snad složil rigorózní zkoušky, a proto si na doktorský titul neosoboval právo a ani jej nepoužíval. Profesor

Baumgartner, který jako jediný měl na doktorský titul plné právo, se vyjádřil poněkud zdrženlivěji v tom smyslu, že považuje za pouhé nedopatření, nikoliv však za zlou vůli ze strany direktorátu skutečnost, že v seznamu přednášek jeho titul uveden není.

Na základě těchto informací sepsal direktor Voigt 18. února zprávu rektorátu lycea, v níž se snažil o určité objektivní posouzení vzniklé situace, a to už tím, že "seznam hříšníků" rozšířil o profesora Wobrasku, o němž se původně nejednalo. Direktor Voigt uvedl na svou obhajobu, že do své funkce nastoupil 1. června 1813, přičemž ve všech seznamech přednášek před rokem 1814 byli jmenovaní profesori s výjimkou A. Baumgartnera uvedeni s doktorskými tituly. Dále v podstatě zopakoval to, co na jeho dotaz sdělili profesori, tj. odvolání na bývalého direktora Bartla a opět blíže nejmenovaný dekret, podle něhož mají profesori právo s nástupem do funkce užívat doktorský titul. Konstatoval však, že dekret, z něho vycházel F. Bartl, není nikdo schopen blíže určit. Nicméně dvěma příklady doložil, že onen dekret byl skutečně v praxi aplikován takovým způsobem, jak uvedli výše jmenovaní profesori, a to nejen v Olomouci, ale i na jiných vysokých učeních. První příklad doložil doktorskými tituly profesorů Gaara a Tschinka, ve druhém případě uvedl, že v roce 1806, v souvislosti se spojením krakovské univerzity s univerzitou ve Lvově, profesori Kodesch, Zematschek, Kirchbaum a Wukisch, kteří přešli ze Lvova do Krakova, postupovali stejně jako Bartl, tj. založili své doktorské tituly na stejném dekretu.

Doktorský titul u Fickerova jména vysvětlil M. Voigt mechanickou chybou písaře, doktorský titul Baumgartnera byl podle Voigta opomenut pouze omylem. V závěru přípisu direktor Voigt jmenované profesory obhajoval a snažil se dokázat jejich nevinu při zneužívání titulu, neboť podle jeho vyjádření mají na takový titul plné právo: "...tito profesori se tak vyznamenali svými zkušenostmi a svou pílí ... že museli být vychvalováni ve všech ročních zprávách vyšším úřadům a tak jako tak už déle byli hodni svého doktorského titulu." Ve stejném duchu vyzněl i Voigtův závěr: vzhledem ke zmíněným zásluhám profesorům Knollovi, Locherovi, Wittgensovi, Wobraskovi a Fickerovi doktorské tituly ponechat, pro příště ale podrobit budoucí profesory předepsaným rigorózním zkouškám.

Je pochopitelné, že takový návrh nemohl být nadřizenými institucemi přijat, neboť otázka způsobu nabývání akademických hodností byla specifikována konkrétními nařízeními a dekrety, a nebylo možné je obcházet. Úřední cestou byla záležitost předána k rozhodnutí studijní dvorské komisi, která přípisem z 26. března 1818 konstatovala jednoznačně, že "se získáním stolice na filozofickém učení lycea se spojuje doktorský titul právě tak málo jako na univerzitě" - tj. jinými slovy řečeno: už direktor Bartl si znění dekretu (opět ovšem necitovaného) vyložil mylně. Protože se profesori Wittgens, Locher, Knoll a Ficker nemohli prokázat diplomem, který by je opravňoval k používání doktorského titulu, neměli být v budoucnu s tímto titulem uváděni ani v seznamu přednášek. To ostatně mělo platit i pro všechny budoucí profesory, kteří nevykonali rigorózní zkoušky a nebyli doktorem filozofie řádně promováni.

Opis tohoto přípisu byl zaslán guberniu, gubernium zaslalo své vyjádření 13. dubna 1818 rektorátu a přípisem rektorátu z 5. května téhož roku bylo stanovisko sděleno direktorátu a jeho prostřednictvím profesorům.

Vzhledem k tomu, že musel být zachován instanční postup, bylo směřodaté

rozhodnutí studijní dvorské komise, a proto připsal gubernia a rektora již žádné další informace nepřinesl. Aféra tedy skončila tím, že profesorům Wittgensovi, Locherovi, Knollovi a Fickerovi bylo zakázáno neoprávněně přisvojený titul užívat. Z dosud prostudovaného materiálu však není zřejmé, proč studijní dvorská komise v tomto případě přehlédla profesora Wobrasku, na něhož upozorňoval ve své zprávě direktor Voigt.

Tolik tedy z interpretace archivních pramenů. Následující krok vede k prozkoumání materiálu, na který ve své zprávě upozornil direktor Voigt, tj. seznam přednášek. Seznamy přednášek olomoucké univerzity jsou zachovány od školního roku 1775/76.⁴⁹ Zpočátku byly psány latinsky, od roku 1783 pro lékařské studium německy, od roku 1787/88 celé včetně názvu německy. Od roku 1800 již nebyly vydávány pro školní, nýbrž pro kalendářní rok. Seznamy přednášek sloužily praktické potřebě; profesori, kteří jsou středem našeho zájmu, jsou v nich až do roku 1814 uváděni pouze s titulem "Herr Professor" a jménem, a to i v případě, že zastávali úřad rektora. Zvrat nastal až v roce 1815, kdy se součástí seznamu přednášek stal i tzv. Personalstand... . Profesori filozofické fakulty jsou v něm místo "Herr Professor" označeni jako "k. k. ordentlicher und öffentlicher Professor", tj. c. k. řádný a veřejný profesor, přičemž Knoll, Locher, Wittgens a Wobraska mají u svého jména i titul "der freien Künste und Weltweisheit Doctor", v letech 1817 a 1818 tito čtyři a s nimi i A. Ficker titul "der Philosophiae Doctor".⁵⁰ Naopak profesor Baumgartner, který jediný měl na doktorský titul oprávněný nárok, je s tímto titulem v seznamu přednášek uveden až v roce 1821. Ostatní profesori byli už od roku 1819 označováni opět jen jako "Herr Professor", tedy bez titulu.⁵¹

Poněkud odlišné údaje - pokud jde o akademické hodnosti - lze zjistit z tzv. schematismu,⁵² vydávaného od roku 1800. V tomto schematismu jsou vyučující filozofické fakulty lycea označováni v prvních dvou letech jako "k. k. ordentlicher und öffentlicher Lehrer", počínaje rokem 1802 jako "k. k. ordentlicher und öffentlicher Professor". Pokud jde o zmiňované profesory Gaara a Tschinka, jsou od roku 1800 pravidelně uváděni s titulem "der Weltweisheit Doctor"; z ostatních profesorů se poprvé v roce 1811 objevili jako řádní a veřejní profesori J. Wittgens a J. L. Knoll, od následujícího roku pak spolu s profesory Locherem a Wobraskou s titulem "der freien Künste und Weltweisheit Doctor". V roce 1817 k nim přibyl A. Ficker jako k. k. ordentlicher und öffentlicher Professor, o rok později již s doktorským titulem. Je svým způsobem zajímavé, že od roku 1818, kdy je profesor Baumgartner zapsán v tzv. schematismu poprvé, až do roku 1823, kdy z Olomouce odešel do Vídně, má vždy u svého jména uveden i doktorský titul. Ostatní však vzhledem ke zmíněné aféře "klesli" zpět na c. k. řádné a veřejné profesory, tj. od roku 1818 byli uváděni opět bez doktorského titulu. Jedinou výjimku představoval opět profesor Wobraska, u něhož je doktorský titul uveden ještě v r. 1819, ne však už v následujících letech.⁵³

Mohlo by se zdát, že do univerzitní matriky jako do "nejúřednější ze všech úředních dokumentů" budou zapisovány pouze správné a ověřené údaje - opak je pravdou. Prostudováním matriky lze zjistit následující: profesor Gaar byl poprvé do matriky zapsán v roce 1796 jako rektor s titulem "a. a. l. l. et Philosophiae Doctor". V dalších letech titul chybí, znovu se objevil až v roce 1801, kdy byl Gaar znovu rektorem.

Doktorský titul před jeho jménem se pak pravidelně opakuje i v následujících letech, a to až do roku 1811, v němž je profesor Gaar v matrice zaznamenán naposled. Profesor Tschink byl do matriky univerzity, resp. lycea, zapsán poprvé v roce 1794 s titulem "a. a. l. l. et Phil. Dr.". S tímto titulem, včetně let 1798 a 1804, kdy zastával funkci rektora lycea, je uváděn až do roku 1809.

V roce 1811 byli do univerzitní matriky poprvé zapsáni jako řádní a veřejní profesori J. L. Knoll, J. Wittgens, J. Wobrasa a V. Locher. V roce 1815 se objevili s titulem a. a. l. l. et Phil. Dr. - zdůrazněme, že J. L. Knoll byl v tomto roce rektorem lycea - a v roce 1817 je tento titul uveden u profesorů Knolla, Wittgense, Lochera a Fickera, nikoliv však u profesora Wobrasy - ten se nechal s tímto titulem zapsat do matriky až v roce 1818. V následujícím roce byli všichni výše jmenovaní profesori zapsáni v matrice již bez doktorské hodnosti.⁵⁴

Nabízí se zde opodstatněná domněnka, že se profesori dávali zapsat do matriky s doktorským titulem právě v roce, kdy zastávali úřad rektora. Potvrzuje to i dvorský dekret z roku 1776, v němž se uvádí, že jen členové fakulty, a to jen ti, kteří mají doktorský titul, mohou být zvoleni rektorem.⁵⁵ Tuto domněnku potvrzuje i skutečnost, že ve dvou případech se doktorský titul objevil u profesora filozofické fakulty poprvé v roce, kdy zastával rektorský úřad: profesor Gaar v roce 1796, profesor Knoll v roce 1815. Více či méně automaticky se pravděpodobně titul, který si bez příslušného oprávnění přisvojili, přenášel i na ostatní profesory filozofické fakulty a byl jim připisován i v dalších letech.

Zásahem studijní dvorské komise se roku 1818 podařilo uvést věci na pravou míru, počet aktérů se však postupně snižoval. Již v roce 1818 skončil svou činnost v Olomouci profesor Locher, v roce 1820 profesor Wobrasa, v roce 1823 profesori Ficker a Baumgartner. I to je dokladem často uváděné skutečnosti, že Olomouc byla jakousi přestupní stanicí do Prahy nebo na vídeňskou univerzitu.⁵⁶

Z profesorů, kteří působili na olomouckém lyceu v roce 1818, zůstala Olomouci věrna pouze dvojice J. Wittgens a J. L. Knoll.⁵⁷ Protože se od roku 1829, tedy po povýšení olomouckého lycea na univerzitu, objevují v pramenech opět s doktorským titulem, je třeba odpovědět na otázku, jakým způsobem tento titul získali. Již 12. dubna 1827 sdělil direktor filozofického studia všem profesorům, že - vzhledem k povýšení lycea na univerzitu - jsou oprávněni používat titul a výsady, které z této změny vyplývají; rozuměl se tím pravděpodobně titul univerzitního profesora.⁵⁸ Podstatné informace k vysvětlení výše položené otázky přináší opět archivní prameny, a to především dokument, označený jako Seznam děkanů, profesorů a doktorů, promováných na filozofii a seznam rigorozantů a promocií v letech 1828 - 1851.⁵⁹ Druhým pramenem k této otázce je tzv. Album doktorů filozofie a svobodných umění, vedené na olomoucké univerzitě od roku 1833.⁶⁰

Prostudováním uvedených pramenů lze prokázat, že v roce 1828 složili profesori Knoll a Wittgens rigorózní zkoušky. Jak bylo tehdy pravidlem, skládalo se rigorózum ze tří zkoušek - z obecné historie, z filozofie, z matematiky a experimentální fyziky. S určitým překvapením však zjišťujeme, že oba složili pouze dvě ze tří předepsaných zkoušek: Knoll 31. července zkoušku z filozofie, 27. listopadu zkoušku z matematiky a experimentální fyziky; Wittgens 8. května zkoušku z obecných dějin a 6. září zkoušku

z matematiky a experimentální fyziky. Z dosud prostudovaného materiálu ovšem nebylo možné zjistit, zda jmenovaní profesori požádali o výjimku a o osvobození od složení zkoušky z předmětu, který vyučovali, nebo zda se taková praxe stala pravidlem a rozuměla se "samo sebou". Další zápis nás informuje o tom, že 7. září 1828 "a. a. l. l. et Philosophiae Doctores pronuntiat et declarati sunt" J. Wittgens a J. B. Fux, 2. prosince téhož roku "Doctores Philosophiae et a. a. l. l. solemniter pronuntiat sunt" J. L. Knoll, J. C. Nestler a A. Spunar.

V tzv. seznamu doktorů je J. Wittgens zapsán na prvním místě, J. L. Knoll na třetím. S jistým časovým odstupem následovalo zapsání do tzv. alba doktorů: J. Wittgens se do něj dal zapsat 1. června 1833, J. L. Knoll až 26. srpna 1835, tedy v době, kdy již působil v Praze.

Na tomto místě je třeba vyslovit částečný nesouhlas s tvrzením C. von Wurzbacha a V. Nešpora, resp. jejich údaje poněkud poopravit. Oba totiž dávají Knollův a V. Nešpor i Wittgensův doktorát do souvislosti s povýšením olomouckého lycea na univerzitu: "Když bylo v roce 1827 lyceum v Olomouci povýšeno na univerzitu, získal Knoll doktorskou hodnost filozofie ..."; "na fakultě filosofické byli jako první doktoři filozofie a svobodných umění imatrikulováni po roce 1827 všichni profesori filozofie."⁶¹ Tato konstatování lze interpretovat i jako udělení čestného doktorátu, což - jak bylo prokázáno - se nezakládá na pravdě. Ostatně k udělení čestného doktorátu filozofie došlo od roku 1827 jen jednou, a to v případě hr. Chotka, který je v tzv. seznamu doktorů uveden na šestém místě a do tzv. alba zapsán 2. července 1833.

Závěrem lze konstatovat, že způsob skládání rigorózních zkoušek na olomouckém lyceu, od roku 1827 na olomoucké univerzitě - a obecně na vysokých učeních filosofických fakult v celé monarchii - zůstával s výjimkou menších úprav po dlouhá desetiletí bez podstatných změn. Rigorózní zkoušky se konaly podle přesně stanovených kritérií a byly zaměřeny k přezkoušení znalostí z oborů, které tvořily základ tehdejšího filosofického studia.

Tento způsob rigorózních zkoušek však v žádném případě neumožňoval specializaci kandidátů, spíše naopak. Poměrně široký okruh požadavků vyžadoval totiž znalosti z filozofie, obecných dějin, ale i matematiky a fyziky a vedl ve svých důsledcích k tomu, že se kandidáti těmito obory zabývali či museli zabývat v obecné rovině a tedy více či méně povšečně. Jinými slovy: cílem takto pojatých rigorózních zkoušek bylo prokázat požadovanou a předpokládanou sumu znalostí a vědomostí z uvedených oborů, nikoliv však předpoklady k vlastní tvůrčí práci, ať již vědecké nebo výzkumné.

Je pochopitelné, že způsob konání rigorózních zkoušek byl odrazem způsobu výuky na filosofické fakultě i odrazem postavení této fakulty v celém systému tehdejšího vysokého učení. Filosofická fakulta byla po celé námi sledované období považována za fakultu tzv. nižší, tj. za přípravné studium a předstupeň ke studiu na tzv. vyšších fakultách. Z těchto důvodů proto lze stěží tehdejší titul "Philosophiae Doctor" považovat za vědeckou hodnost.

POZNÁMKY

- 1 Olomoucká univerzita byla založena v roce 1573, v letech 1778-1782 byla přeložena

- do Brna; jako celek byla olomoucká univerzita zrušena v roce 1860 (filozofická fakulta již v roce 1851). K obnovení univerzity v Olomouci došlo v roce 1946.
- 2 Podrobněji viz např. Richter, V., *Kurze Geschichte der Olmützer Universität und des Ursprungs der mähr. - schl. Gymnasien*, Olmütz 1841. Elvert, Ch. d', *Geschichte der Studien-, Schul- und Erziehungs - Anstalten in Mähren und Oesterr. Schlesien, insbesondere der Olmützer Universität, in den neueren Zeiten*, Brünn 1857. Nešpor, V., *Dějiny university olomoucké*, Olomouc 1947. Kapitoly z dějin olomoucké university 1573-1973, Ostrava 1973.
 - 3 Hošek E. - Šantavý F., *Organizace, pečeti a insignie olomoucké univerzity v letech 1573-1973*, Olomouc 1980, s. 36. V této práci je rovněž poměrně podrobně vysvětlen rozdíl mezi univerzitou a lyceem.
 - 4 Hošek E. - Šantavý F., c. d., s. 36 interpretují zrušení tohoto úřadu jako úplné a konečné zesvětštění olomouckého vysokého učení, neboť protektorem lycea - a dříve univerzity - byl olomoucký arcibiskup (do r. 1777 biskup).
 - 5 Hošek E. - Šantavý F., c. d., s. 39.
 - 6 Jednalo se o studijní reformy z let 1805 a 1824; blíže o nich viz např. Kazbunda, K.: *Stolice dějin na pražské univerzitě*. 2. Praha 1965.
 - 7 Elvert Ch. d', c. d., s. 77 - dekrety z 10. 12. 1763, 14. 11. 1769, 20. 1. 1770.
 - 8 Viz pozn. č. 4.
 - 9 Elvert Ch. d', c. d., s. 108. Nešpor, V., c. d., s. 90.
 - 10 Kink R., *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*, I. Bd., Wien 1854, s. 545 - dvorský dekret z 29. 11. 1781. Překlad německých textů S. K.
 - 11 Elvert Ch. d', c. d., s. 289 - dvorský dekret z 30. 11. 1810.
 - 12 Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Universita, Předpisy a nařízení o vysokých školách a olomoucké zvlášť, inv. č. 50, č. knihy 2. Dále jen ZA - U.
 - 13 ZA - U, Předpisy ... - dvorské dekrety z 26. 1. 1778, 2. 5. 1797, 12. 7. 1815, 18. 9. 1826.
 - 14 Nešpor V., c. d., s. 115 uvádí, že profesori, příp. vdovy po nich měli nárok na penzi od roku 1784.
 - 15 Kink R., c. d., s. 590, 596. Elvert Ch. d', c. d., s. 246. Nešpor V., c. d., s. 114, 115.
 - 16 Nešpor V., c. d., s. 115.
 - 17 Elvert Ch. d', c. d., s. 155. Nešpor, V., c. d., s. 86.
 - 18 Elvert Ch. d', c. d., s. 288 zaznamenává, že platy měly být zvýšeny k 1. 11. 1805.
 - 19 Tamtéž, s. 287.
 - 20 Právnické studium existovalo na univerzitě sice již od roku 1679, nebylo však až do roku 1827 považováno za plnoprávnou fakultu; od roku 1782 bylo zřízeno i medicínsko - chirurgické studium, ani ono však nemělo charakter plnoprávné fakulty.
 - 21 Meister R., *Geschichte des Doctorates der Philosophie an der Universität Wien*, Wien 1958, s. 9 uvádí, že na filozofické fakultě nikdy nebyl samostatně udělován licenciát - dělo se tak vždy ve spojení s titulem magistra.
 - 22 Za vyšší fakulty byly obecně považovány fakulty teologická, právnická a lékařská.
 - 23 Kink R., c. d., s. 568. Meister R., c. d., s. 37.
 - 24 Meister R., c. d., 101 - 102.

- 25 Meister R., c. d., s. 101 - 102. Nešpor V., c. d., s. 112 konstatuje, že ještě v roce 1782 bylo na olomoucké univerzitě promováno 23 bakalářů a 26 magistrů filozofie, o rok později již na lyceu 17 magistrů a 17 bakalářů.
- 26 Nešpor V., c. d., s. 112; není však jednoznačně jasné, zda se možnost udělovat bakalářskou hodnost vztahovala na filozofickou nebo teologickou fakultu, příp. na obě.
- 27 Téma disputace si kandidát zvolit tím, že píchl jehlou do knihy Tomáše Akvinského *Summa theologiae* (tzv. punktura).
- 28 Elvert Ch. d', c. d., s. 245. Nešpor V.: c. d., s. 112.
- 29 Elvert Ch. d', c. d., s. 245 - dekret z 21. 9. 1783.
- 30 Týž, c. d., s. 246
- 31 ZA - U, Předpisy ... - dvorský dekret z 11. 11. 1784, guberniální dekret z 29. 11. téhož roku. Viz též Nešpor, V., c. d., s. 113. Elvert Ch. d', c. d., s. 246. V. Nešpor k tomu uvádí, že při této příležitosti byly prodány i řetězy, tj. rektorský a kancléřský, oba po 105 zl. 37 kr. Ch. d' Elvert vyčísluje hodnotu za pláště, prsteny, řetězy a birety částkou 422 zl. 45 kr.
- 32 ZA- U, Předpisy ..., r. 1819.
- 33 Tj. za rigorózní zkoušky 20 zl. (direktorovi 4 zl. 30 kr., čtyřem profesorům, à 2 zl. = 8 zl., pedelovi 3 zl., tj. celkem 20 zl.); za promoci rektorovi 8 zl. 30 kr., kancléři 4 zl. 30 kr., čtyřem děkanům fakult a notáři à 4 zl. 30 kr. = 22 zl. 30 kr.; pedelovi 3 zl., za vyhotovení doktorského diplomu 14 zl. a za zápis v matrice 2 zl., tj. celkem 54 zl. 30 kr. Celková suma za rigorózní zkoušku a promoci tedy činila více než 70 zl. ZA - U; Předpisy
- 34 Viz pozn. 23
- 35 Nešpor V., c. d., s. 115; neuvádí však rok, k němuž se toto nařízení vztahuje.
- 36 Elvert Ch. d', c. d., s. 157.
- 37 ZA - U, Předpisy a nařízení Též guberniální dekret z 18. 1. 1805.
- 38 ZA - U, *Matricula seu album academicum Universitatis Olomucensis Societas Iesu ab anno 1725*.
- 39 Seznam přednášek, vydávaný od školního roku 1775/76, původně latinsky pod názvem *Praelectiones ordinariae* nebo *Ordo praelectionum*, od roku 1787 německy jako *Ordnung der öffentlichen Vorlesungen, die in dem Schuljahre ... am k. und auch k. k. Lyzeum zu Olmütz abgehalten werden*; od roku 1815 vydávány spolu s tzv. *Personalstand des Lyzeums zu Olmütz*. ZA - U, kart. č. 544; též SVK Olomouc.
- 40 *Titularkalender oder Schematismus für Mähren und Schlesien sammt einem Schreibkalendar*. Brünn 1800 - 1807. Od roku 1808 s názvem *Schematismus für Markgrathum Mähren und Herzogthum Schlesien*.
- 41 ZA - U, karton č. 398.
- 42 J. Wittgens působil v Olomouci jako profesor filozofie v letech 1810-1846, V. Locher jako profesor náboženství v letech 1811-1818 (v *Kapitolách ...*, c. d., s. 311 uveden nesprávně jako Lochner), J. L. Knoll jako profesor dějin v letech 1810-1832, A. Ficker jako profesor filologie a estetiky v letech 1816-1823.
- 43 Profesor fyziky A. Baumgartner působil v Olomouci v letech 1817-1823; doktorský

- titul obhájil již v roce 1814. Viz Will, G.: *Personalbibliographien von Professoren der philosophischen Fakultät zu Wien im ungefähren Zeitraum von 1820 bis 1848*, Nürnberg b. d., s. 71. Též Meister, R.: c. d., s. 102.
- 44 M. Voigt, univerzitní knihovník a doktor filozofie, byl direktorem filozofického studia olomouckého lycea v letech 1813-1820. Viz Kapitoly ..., c. d., s. 310.
- 45 Profesor zemědělství a přírodovědy; působil v Olomouci na lyceu v letech 1810-1820.
- 46 F. Bartl byl direktorem filozofických studií olomouckého lycea v letech 1782-1813.
- 47 Ačkoliv není tento dekret nikde citován, lze předpokládat, že se jednalo o již zmíněné pravidlo či spíše možnost udělovat zasloužilým profesorům doktorský titul bez zkoušek a promocií.
- 48 Profesor Gaar učil na olomouckém lyceu v letech 1783 až 1812 fyziku, profesor Tschink v letech 1793-1810 filozofii.
- 49 Zimprich R., *Olmütz als deutsche Hochschulstadt an Mähren*. Eßlingen am Neckar, 1974, s. 20 uvádí nesprávný údaj, neboť konstatuje, že první seznam přednášek byl v Olomouci vydán až pro školní rok 1783/84 a že již od roku 1784/85 byly seznamy přednášek tištěny německy. Srov. pozn. 39.
- 50 Na nejednotnost v užívání doktorských titulů upozorňuje R. Meister, c. d., s. 33 - podle něj se jako oficiální titul nejvyšší akademické hodnosti na filozofické fakultě měl používat titul "artium liberalium et philosophiae doctor".
- 51 Jak bude vysvětleno dále, je v seznamu přednášek J. Wittgens uveden v roce 1829 s titulem "der Philosophiae et freien Künste Doctor", J. L. Knoll s tímtéž titulem v roce 1830.
- 52 Viz pozn. č. 40.
- 53 V citovaném schematismu jsou profesori Knoll a Wittgens uvedeni s doktorským titulem v roce 1829 - viz dále.
- 54 V matrice je J. Wittgens zapsán jako a. a. l. l. et Phil. Doctor od roku 1829, J. L. Knoll od roku 1830.
- 55 Elvert Ch. d', c. d., s. 190 - dekret z 12. 10. 1776.
- 56 Např. Janko, J. - Štrbáňová, S., *Věda doby Purkyňovy*, Praha 1989, s. 209.
- 57 Profesor Wittgens působil v Olomouci do roku 1846, profesor J. L. Knoll do roku 1832.
- 58 ZA - U, karton č. 409.
- 59 *Acta Facultatis Philosophica in caes. reg. Franciscea Literarum Universitate Olomucena restaurata anno 1827 - series dekanorum, doctorum, professorum publ. et ord. examina rigurosa pro obliganda Doctoratus laurea, promotiones*. ZA - U, inv. č. 657, č. knihy 609.
- 60 *Album Doctorum Philosophiae et Liberalium Artium in caes. reg. Franciscea Literarum Universitate Olomucena restaurata anno salut. 1827*. ZA- U, inv. č. 658, č. knihy 110.
- 61 Wurzbach C. von, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, B. 12, Wien 1863, s. 160. Nešpor, V., c. d., s. 137.

Věra Michnová

OPOMÍJENÝ KOŽUŠANSKÝ NÁLEZ ZE SBÍRKY OLOMOUCKÉHO MUZEA

Příspěvek ke studiu drobných keltských mincí typu Athéna - Alkis

Antickým historikům byli Keltové známi už v 5. století př. n. l. jako obyvatelé země, kde pramení Dunaj. Jižní Evropa o nich věděla především díky rozvinutým obchodním vztahům s kraji severně Alp. Kolem roku 400 před n. l. se však daly masy keltských kmenů do pohybu. Během 4. a 3. století zaplnily větší část Francie a osídlily kontinent v pásu od Alp až po Dolní Dunaj. Tažení Keltů, mající veskrze loupežný charakter, znepokojovala dokonce svět řeckých kolonií na jihu Itálie. Teprve po porážce Římany roku 295 začala keltská moc na Apeninském poloostrově upadat. Po dalším římském vítězství sedmdesát let nato (r. 225) část Keltů odtáhla - mezi nimi i Bójové, jiní ustoupili k úpatí Alp. Počátkem 3. století zabíralo keltské osídlení největší území: sahalo od pobřeží jižní Francie, přes západní, střední a jihovýchodní Evropu po Galatii v dnešním Turecku. Dokonce i modré oči na vyobrazeních příslušníků osobní gardy egyptských Ptolemaiovců prý dokazují keltský původ gardistů...

První fáze pronikání Keltů do střední Evropy a Itálie proběhla prudce a kořistnický. Od 3. století, kdy byli Keltové z jihu vytlačováni, poklesla jejich válečná aktivita, změnili způsob života a ke svému usídlení museli vzít zavděk krajinami střední Evropy. Archeologické prameny nám tuto demografickou koncentraci docela dobře dokládají.

Na Moravu přišly keltské kmeny z horního Podunají expanzí podél Dunaje někdy v letech 450 až 370.¹ Většina tehdy mířila do karpatské kotliny - část se jich však obrátila k severu a obsadila jižní Moravu až po Vyškovskou bránu. Počínaje chronologickým stupněm LTB (kolem 385 až 370 př. n. l.) pronikali Keltové i do úrodné nížiny Hornomoravského úvalu, kde dospěli až po soutěsku u Mladče. Při kolonizaci zemědělsky vhodných terénů překročili řeku Moravu u Přerova a Kroměříže a dosáhli jihozápadního předpolí Moravské brány.² Vzhledem k rozhodující roli zemědělství v ekonomice keltské společnosti se vesnická neopevněná sídliště soustřeďovala především na rovinách Hané: v okolí dnešního Vyškova, Prostějova a Olomouce. Doložen je jejich postup proti proudu Moravy a Oskavy na Mohelnicko, Zábřežsko a Uničovsko. Východní hranicí čistě keltského osídlení jsou Hostýnské vrchy s oppidem na Hostýně, pak povodí Rusavy a ústí Dřevnice. Zemědělské osady se rozkládaly zásadně v areálu úrodných půd a nikdy nevystoupily nad vrstevnici 400 m n. m.³ Mimo oblast souvislého osídlení jsou v nejmladším latěnu LTD (75 až zlom letopočtu) zakládána pouze oppida - opevněná hradištní města na kopcích. Z Moravy známe dvě: Staré Hradisko u Plumlova (541 m n. m.), ve starší nebo cizí literatuře známé pod jménem Okluky, a na protější straně Hané Hostýn (736 m n. m.). Archeologické nálezy dokazují, že tyto sídelní aglomerace hrály hospodářskou, správní

a snad i kultovní roli v životě keltské společnosti. Byly středisky řemeslné výroby, dálkového obchodu a mincování.⁴

Určitý stupeň konsolidace keltské moci na našem území, rozvoj hospodářství a výroby, sebou tak postupně přinesly i potřebu směnného prostředku - v tomto případě již mince. Dnešní stav znalostí keltského mincovnictví, byť z numismatického hlediska propracovaný, přece jen v otázce chronologie, ať už komplexní, či chronologie jednotlivých typů mincí, zůstává však velmi nejistý.

Byly to hlavně podunajské napodobeniny původních makedonských statérů, které se k nám dostávaly snad již během 3. století před n. l.,⁵ a byly na našem území později hojně napodobovány. Vznikají první zlaté ražby ve střední Evropě - především v oblasti česko - moravsko - severodolnorakouské. Mince typu Niké a Athéna-Alkis, které J. Filip řadí do prvního nálezového horizontu keltských mincí, s jejichž ražbou se podle jeho mínění začalo někdy v polovině, nebo po polovině 2. století před n. l.⁶ Otázku, kam položit počátky keltského mincování, si kladla řada badatelů. Z nejpřednějších jmenujme například progresivní teorii Brookovu, předpoklady Paulsena, Moberga, či Pinka. V roce 1936 K. Pink, vycházející především z nálezů nechanického a keltských mincí ze Starého Hradiska, stanovil počátky první části zlaté ražby (odhlédnuto však od originálních statérů s Niké) k létům kolem poloviny 2. století před n. l., majíc ovšem neustále na zřeteli onu napodobující formu mincování.⁷ Svým syntetickým pojetím se tak zřejmě nejvíce přiblížil celkovému keltskému vývoji ve střední Evropě. Ze znalostí závěrů předešlých badatelů, a především znalostí domácího numismatického materiálu, vycházel na brněnském sympoziu v roce 1964 K. Castelin. Keltské mincovnictví rozdělil do tří hlavních úseků A, B, C, přidržujíc se současně chronologie laténské doby. K. Castelin předpokládal, že zatímco celé jednotky-statéry, vznikly zřejmě pod vlivem ražeb jihovýchodní Evropy, jednotlivé díly statéru byly zhotovovány s největší pravděpodobností pod vlivem stříbrných mincí hornoiitalských Keltů, pravděpodobně Bójiů.⁸ K této původní Pinkově teorii⁹ se ostatně s jistými výhradami připojil i J. Filip, a to již v roce 1956. Odmítá sice Pinkovo absolutní datování, ale nicméně se přiklání k názoru, že zatímco z východu do střední Evropy pronikal Alexandrův statér s Niké a byl napodobován, mohlo se stát, že podkladem zlatých ražeb řady Alkis na reversní straně s vyobrazeným bojovníkem, byly barbarské drachmy z Itálie a zvláště římsko-kampánské mince.¹⁰

Není pouhou náhodou, že hodně nálezů keltských mincí pochází z míst, či oblastí jim přilehlých, kudy vedla prastará obchodní tepna, procházející našim územím. Přírodní koridor říčních úvalů předurčující Moravu k roli spojnice mezi evropským severem a jihem, sehrál svou roli i při styku místních obyvatel s prvními cizími platidly. Díky obchodu hraje úlohu jakéhosi "prototypu" nejdříve tedy Niké statér, k němuž jsou pak vytvořeny dílčí jednotky-třetinky a osminky Alkis. Přitom hlavním a zásadním pravidlem je, že západ razí své mince ve zlatě, východ ve stříbře. Přirozenou hranici mezi těmito dvěma odlišnými mincovními územími vytvořily linie řek Moravy, Dunaje a Innu, a hřebeny Alp.¹¹

Naleziště, odkud pochází mince ze sbírky olomouckého muzea, se geograficky nijak nevymyká posud známému katastru sídlišť a pohřebišť. Lokalita Kožušany se nachází 6 km jižně od Olomouce. Leží v souvislém pruhu osídlení, který se táhne po západním,

Líc a rub třetinky typu Athéna-Alkis z nálezů v Kožušanech. Foto M. Ondrušková.

zvýšeném břehu řeky Moravy od Olomouce po Tovačov. Nedaleko, 1 km jižně od Kožušan, jsou Tážaly¹², v jejichž katastru bylo objeveno keltské sídliště a pohřebiště. Tato byla podchycena i v obci Blatec,¹³ nacházející se 2 km jihozápadně od Kožušan. V Nemilanech,¹⁴ 3 km severně od Kožušan známe zase jen pohřebiště.

Kožušanský nález je poprvé v literatuře citován v roce 1889.¹⁵ Ztěžejní práce docenta erlangenské university Rudolfa Paulsena, jež vyšla v roce 1933, nález z Kožušan však neuvádí.¹⁶ Kusá zpráva z kroniky ČVSMO, zahrnující přírůstky do sbírek Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci od 1. června do konce srpna 1889, však nezapadla, a stala se součástí doplňků k Paulsenovu seznamu moravských nálezů,¹⁷ je zde však pouze citována zpráva o duhovce z ČVSMO, neobjevuje se popis mince, ani její vyobrazení. Bez bližšího určení, pouze pod označením "zlatá keltská mince" nebo "zlatá duhová misečka", figuruje pak tento nález jak v korpusu nálezů z roku 1955,¹⁸ tak i v katalogu nálezů mincí na Olomoucku z roku 1956.¹⁹

Drobná mince z lokality, vzdálené necelých 6 km od Olomouce, náleží k řadě menších zlatých mincí, které byly na našem území raženy někdy v průběhu 2. století před n.l. Bližší datování nacházíme u Pinka, řadí-li tento typ k téměř absolutním datům: 2. století před n. l., druhá třetina.²⁰ Řadí je tedy k období v nejnovější archeologické literatuře označované jako stupeň LTC¹ (r. 225 - 120 před n.l.). Vznik těchto dílčích jednotek si vynutila v denním životě poměrně velká kupní síla celého statéru. Svou roli zde sehrála patrně také vzácnost půlstatérů a čtvrtstatérů vyskytujících se tak řídko, že bylo sáhnuto po jiné předloze. V literatuře jsou tyto ražby, mající však odlišný ráz obrazu než současné celé statéry, označovány jako drobné mince typu Athéna-Alkis.²¹ Co se týče územního rozšíření třetinek typu Athéna-Alkis, soudí Pink, vycházející z množství nálezů a hustoty nalezišť, že pojímalo Čechy,

Moravu, východně od tohoto sevřeného území Slezsko, přilehlou část Haliče, Slovensko, východní Maďarsko a severovýchodní část Dolního Rakouska. Za "mincovní pány" označuje přímo Bóje, a o místech ražby předpokládá, že je nutno je hledat na západní Moravě a východních Čechách.²² První emise těchto nejstarších drobných ražeb mají na aversu ženskou hlavu zprava, na reversní straně je zpodobněn bojovník zleva se štítem a zdviženým kopím v pravici. Označení má zřejmě původ v nápadné podobnosti bojující bohyně Athény (Řeky nazývané Athéna-Alkis), zobrazené na makedonských čtyřdrachmách.²³ Vezmeme-li jako počáteční východisko pro bližší determinaci analytické dílo Paulsenovo, je kožušanský nález nejbližší mincím s čísly 89, 90, 92 (Paulsen, tab. V). Jedná se o následující nálezy:

- č.89 - třetinka, váha 2,67 g, ϕ - 10,5 mm
sbírka V. von Rennera, Vídeň
nalezeno roku 1893 v Čechách
- č.90 - třetinka, váha 2,66 g, ϕ - 10,8 mm
ze sbírky hraběte Sylva - Tarouccy
bez místa naleziště
- č.92 - třetinka, váha 2,66 g, ϕ - 11,3 mm
sbírka K. Niklovitse, Budapešť
bez místa naleziště.

Shora uvedeným mincím předchází však v Paulsenově práci ucelená řada třetinek typu Alkis s poměrně zřetelným aversem (tab.III, č. 59,60, tab.IV, č. 61-75) a reversem (tab.III, č. 59, 60, tab.IV č. 61-80, s výjimkou č. 74), postupná destrukce obrazu hlavy na aversní straně, je vystřídána sevřenou skupinou mincí (tab.V, č. 88-93), jejichž avers dělí jemná linie, táhnoucí se od čela bohyně a oddělující pomyslnou "helmu" od části obličejové a krku. Mincovní obraz, sestávající se z několika vyvýšenin, suplujících podobu helmy (účesu), tváře a hrdla, se právě u této "podskupiny" stává poněkud srozumitelnějším právě díky oné dělicí linii. Třetinka z Kožušan má na svém aversu (což je zřejmě zvláště při několikerém zvětšení mince), snadno rozpoznatelný čelní okraj a rysy obličeje - zvláště kresbu nosu a úst a nejvíce se tak přibližuje mincovnímu obrazu mince číslo 90.

Původní obraz válečníka se zdviženým kopím a štítem, charakteristický pro reversní stranu třetinkových mincí typu Athéna-Alkis, je v našem případě opět nejbližše Paulsenovým vyobrazením mincí č.89 a 90. Značná podobnost kolku je zvláště u čísla 89.²⁴ Nápadně shodná kresba rubu vyvolává dojem, jako kdyby šlo dokonce o stejné rubní razidlo, i když snad v okrajových partiích částečně přepracované. Kresebná podobnost by snad umožňovala i hypoteticky spojit místo vzniku mincí. K tomu vybízí moravská provenience sbírky Sylva - Tarouccy, byť u samotné mince č. 90 není místo naleziště známo. Konečně i po stránce metrologické je kožušanský nález svojí váhou 2,631 g a průměrem 11,35 mm velmi blízký této podskupině "s linií".

Pink, zabývající se ve své studii nejdříve třetinkovými kusy (Paulsen tab. III č. 59, 60, tab. IV č. 61-73),²⁵ s jasnou a zřetelnou ražbou aversu i reversu (viz Pink tab. I č.6), hledá předlohy těchto ražeb ve skupině italských mincí, označovaných jako římsko-kampánské. Na aversní straně s vyobrazenou hlavou Bellony. Věnuje se studiu reversní strany se zpodobněním figury, která bývá označována jako Athéna-Alkis na

mincích makedonských králů od Alexandra Velikého, na mincích Pyrhových v Itálii, stejně jako je můžeme vidět na mincích prvních Ptolemaiovců.²⁶ A doslova píše: "Když přehlédneme všechny předlohy, je jasná jen jediná předloha pro náš revers, tetradrachma Filipa V." (viz Pink tab. I č.4).²⁷ Přiklání se k datování Mamrothovu a klade vznik Filipových tetradrachem jako "slavnostních ražeb" k létům 220-211, označujíc je jako terminus a quo.²⁸ Pink totiž předpokládal, že Bójové po příchodu do nové vlasti (kam sebou vzali nejen dostatečné množství mince, ale i řemeslníky, obeznámené s ražbou mince), nejdříve razili kusy, které jsou numismatiky označovány jako třetinky. Domnívá se také, na základě srovnávání jednotlivých emisí, že tento druh mince stál nejbližší předloze. Teprve později došlo podle jeho teorie k ražbě osminek a čtyřadvacetinek. "Statér u těchto prvních ražeb mohl být jen statér s Niké..."²⁹ Tak vysvětluje Pink naprostou odlišnost mincovního obrazu celých statérů a jednotlivých menších jenotek této mince, a jeho teorie, zdá se, nejlépe postihuje onen zřejmý rozdíl v pojetí mincovního obrazu celého statéru a jeho dílů.

V souvislosti s třetinkou typu Athéna-Alkis z kožušanského nálezů, je nutno zmínit se ještě o dvou mincích ze sbírky hraběte Dessewffyho, jež pocházely údajně přímo z Olomouce. K jejich objevení došlo za nyní již blíže neznámých okolností, snad před rokem 1910.³⁰ Nález obsahoval dvě čtyřadvacetinky typu AAT o váze 0,32 g a 0,26 g, a stejném průměru 8 mm.³¹ Paulsen je řadí do skupiny mincí, zachycených na tabulce VII a VIII (č.150 - 174),³² reprezentujících ražby s poměrně pokročilou destrukcí mincovního obrazu. Jinak se v jeho práci již tyto mince neobjevují, pouze lokalita Olomouc, jako místo naleziště, je vzpomínána v souvislosti s územním rozšířením typu Athéna-Alkis. V domácí literatuře uvádí tento olomoucký nález poprvé v roce 1934 J. Skutil v doplňcích k Paulsenovu dílu.³³ Při citaci jednotlivých lokalit vyslovuje domněnku, zda v Paulsenově práci nedošlo k záměně nalezišť, a to Kožušán a Olomouce.

Dnes už se asi nedovíme, co bylo bezprostředním podnětem k poukazování na tuto možnost. Zda blízkost Kožušan, odkud pocházel další nález keltské mince (což by bylo ovšem dost diskutabilní), či absence dokladů laténské kultury v samotné Olomouci. J. Skutil znal olomoucký archeologický materiál, a proto spíše připouští možnost druhou. Od třicátých let, kdy byla poprvé vyslovena domněnka o možné záměně lokalit, se situace v archeologických nálezech laténského období v Olomouci ostatně nijak podstatně nezměnila.

Pokud bychom vycházeli ze znalosti materiálu numismatického, olomoucký nález z Dessewffyho sbírky tvoří dvě čtyřadvacetinky typu Athéna-Alkis, nález z kožušanské lokality pak 1 třetinka typu Athéna-Alkis. Nepřichází tedy v úvahu, že by snad mohlo jít o záměnu mincí. V pozdější literatuře je ostatně pak nález prezentován výhradně již jako olomoucký.³⁴ A jako takový je ho nutno brát, poněvadž se skutečně jedná o dva různé nálezy. Pro úplnost dodávám, že v Dessewffyho práci je u čísel 978 a 979 doslova uvedeno: "Találták Olmütz vidékén",³⁵ tedy okolí Olomouce, a nikoliv jen Olomouc, v pozdější literatuře tak chybně citovaná.

Vlastní keltské mincování kdysi podnítila samotná potřeba vyspělé formy peněžní směny pomocí mincí. Tyto mince se staly prvním domácím platidlem toho druhu, které kdy na našem území obíhalo. Na rozdíl od jiných vymožeností především

technologického charakteru, mincovní ražba beze stopy zanikla spolu se zánikem keltské civilizace. Byla totiž vázána, stejně jako mincovní oběh, na určitý stupeň vyspělosti výrobních sil a výrobních vztahů.

POZNÁMKY

- 1 Meduna Jiří, Die latènezeitlichen Siedlungen in Mähren. Praha 1980, str. 162.
- 2 Tamt., str. 162.
- 3 Tamt., str. 164.
- 4 Tamt., str. 164.
- 5 Castelin Karel, Z keltského mincovního údobí na Moravě. Sborník I.numismatického symposia 1964, Brno 1966, str. 16.
- 6 Filip Jan, Keltové ve střední Evropě. Praha 1956, str. 225, 228.
- 7 Pink Karl, Die Goldprägung der Ostkelten. WPZ, 1936, str. 23.
- 8 Castelin, str. 17, 18.
- 9 Pink Karl, Einführung in die Keltische Münzkunde mit besonderer Berücksichtigung Österreichs. Archaeologia Austriaca str. 3, 6, 20, 21.
- 10 Filip, str. 231.
- 11 Pink, Einführung, AA, 1950, str. 5.
- 12 Meduna, str. 192, č. 379.
- 13 Meduna, str. 190, č. 16.
- 14 Meduna, str. 192, č. 250.
- 15 ČVSMO, roč. VI, č. 23, 1889, str. 130.
"Prostřednictvím p. učitele Ant. Pechy, daroval p. Lukáš Rubáčík, pololáník čís. 32 v Kožušanech, zlatou duhovou mísečku, jež jsou na Moravě velmi vzácný." Viz rovněž zápis v Seznamu dárců mincí a medailí Vlasteneckého muzea v Olomouci ze dne 10. července 1889.
- 16 Paulsen Rudolf, Die Münzprägungen der Boier mit Berücksichtigung der vorboiischen Prägungen, Lipsko 1933.
- 17 Skutil Josef, Moravská addenda k Paulsenovi, NČČsl, roč. X, 1934, str. 16.
- 18 Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, red. Em. Nohejlová-Prátová, díl I, Praha 1955, str. 75, č. 166.
- 19 Dopita Jaroslav, Katalog nálezů, Zprávy KVMO, 1985, č.238, str. 12.
- 20 Pink, Einführung, AA, 1950, str. 38.
- 21 Filip, str. 225.
Pink, AA, 1950, str. 17.
Paulsen, Die Münzprägungen, 1933, str. 6.
- 22 Pink, WPZ, 1936, str. 20.
- 23 Castelin Karel, Drobné keltské mince typu Alkis, NL, roč.XI,1956, č.5, str.130.
Pink, WPZ, 1936, str. 17.
Pink, AA, 1950, str. 21.
- 24 Paulsen, Münzprägungen, 1933, str. 10.
Popis rozevlátého obrazu reversní strany viděného Paulsenem jako "útvár, podobný

kentaurovi se čtyřma nohama, jež vznikl splynutím s ramen visícího roucha a zběžného vyobrazení nohou", je kožušanskému nálezu zvláště blízký. Právě toto zobrazení považoval kdysi A. Voigt, 190, s. 235, č. 3 titulní viněty a str. 240, tentýž, 189 mědirytina č. 3 a 4 za "dosti zřetelné vyobrazení lva s dvojitým ocasem" a považoval je za zvíře českého erbu.

- 25 Pink Karl, WPZ, 1936, str. 16.
- 26 Pink, WPZ, 1936, str. 17.
- 27 Pink, WPZ, 1936, str. 17.
- 28 Pink, WPZ, 1936, str. 18.
- 29 Pink, WPZ, 1936, str. 19.
- 30 Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1955, str. 77, č. 177. Zde je citována i ostatní literatura.
- 31 Dessewffy Miklós, Barbár pénzei. Budapest 1910, tab. XL, č. 978, tab. XL, č. 979.
- 32 Paulsen, Münzprägungen, str. 19.
- 33 Skutil, Moravská addenda, str. 17.
- 34 Pink, WPZ, 1936, str. 14.
Filip, Keltové, 1956, str. 236.
Nálezy, 1955, str. 77.
Dopita, Katalog nálezů, 1985, str. 12, 13.
- 35 Dessewffy, str. 44.

drobnosti

HANÁCI NA SLOVENSKU

Keď roku 1823 vydal Pavel Jozef Šafárik *Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku*, Ján Kollár venoval predhovor k prvému zväzku otázkam slovenčiny. Rozčlenil ju na sedem nárečí: slovensko-české, vlastné slovenské, poľsko - slovenské, rusko-slovenské, srbsko-slovenské, nemecko-slovenské a maďarsko-slovenské. Okrem nich uvádza ešte "mnohé menšie rozličnosti", ktoré tvoria prechod "jedného nárečia k druhému". Podľa autora si tri z nich zaslúžia pozornosť:

a) Hanácke nárečie okolo Prešpurku od Hanákov moravských tam prišlé a rozšírené.

b) Tak rečené trpácke nárečie v Honte...

c) Tak rečené krekácke nárečie v Gemerskej stolici...

Zatiaľ čo trpácke a krekácke nárečie charakterizuje autor ukážkami, hanácke nárečie neobjasňuje.

O týchto prechodných nárečiach sa neskôršie zmieňuje P.J. Šafárik v diele o dejinách slovenského jazyka a literatúry, vydanom v nemečine. Uvádza hanácke v Bratislave (in Pressburg), trpácke v Honte, krekácke v Gemeri, ku ktorým pridáva i záhorácke a podhorácke. Považuje za zbytočné vymenovať ďalšie, keďže všetky sa nedať klasifikovať ako podnárečie (Unterdialekt).

Pre štúdium regionálnej kultúry je významné, že v tom čase sa kultúrne javy neabstrahovali od ich nositeľov. Platilo to od počiatkov národopisu takmer do konca 19. storočia. Odborný záujem sa opieral o regionálne osobitosti tak, ako ich vystihovalo ľudové prostredie. Preberali sa mená skupín s charakteristikami, zaužívanými medzi ich nositeľmi. Písalo sa o Trpákoch, Krekáčoch a ďalších menách skupín, ktoré sa neskôršie z vedeckej rajonizácie vytratil. Skupiny pozostávali z rozličného počtu dedín, ich územné ohraničenie však nebývalo dôležité a často ani presné. Na rozdiel od Hanákov na Hanej, mnohé z nich ani

nemali územný názov (napríklad spomínaní Trpáci). Prvoradá bola kultúrna charakteristika skupín, odlišných od svojho okolia. Skupinové mená vznikli v ľudovom prostredí väčšinou ako prezývky, ktoré si brali na mušku nárečový výraz alebo iný nápadný prejav, charakteristický z hľadiska obyvateľov okolitých dedín. Na susednej skupine sa hodnotila nielen reč, ale i odev, vzhľad, správanie a ďalšie prejavy kultúry, ktoré vedecký národopis od konca 19. storočia už neskúmal. Jednotlivé jazyky kultúry sa neizolovali a neobjektivovali. Preto i nárečové členenie je výpoveďou o skupinách, odlišných nielen rečou, ale celým komplexom kultúry a spoločenských prejavov. Hanácke nárečie okolo Prešpurku nie je len dokladom dialektu, ale i osobitého spoločenstva Hanákov, ktorí sa vyčleňovali spomedzi ostatných obyvateľov. Kde sa tam vzali?

Odpoveď na otázku dáva Ján Hollý, rodák z Borského Mikuláša v Bratislavskej (Prešporskej) stolici, katolícky kňaz, Kollárov a Šafárikov starší súčasník (* 1785 + 1849).

Ján Hollý bol dobre oboznámený s kultúrou záhorkej, najzápadnejšej časti Bratislavskej stolice; kde sa narodil. O Hanákoch vedel, že chodia do Prešporskej stolice za prácou, no popiera, že by sa tam rozšíril ich dialekt. Poznal prekáračky, ktorými ich miestne deti častovali, keď prišli s nimi do styku, či už prechádzali cez ich dediny a mestečká, alebo tam sezónne pracovali. Píše o nich:

Mýli sa Šafárik keď tvrdí (o Kollárovom autorstve predhovoru zrejme nevedel - S.Š.), že v Prešporskej stolici je rozšírené hanácke nárečie (Piesne svetského ľudu slovenského v Uhách I s.XII). Moravskí Hanáci sa objavujú v Prešporku jedine za robotami. Keď belohorské (miestne - S.Š.) deti zbadajú Hanáka, takto sa mu obyčajne posmieávajú: "Hanaku, Hanaku, zede vs misu tabaku, nebivo ti dosci,

DROBNOSTI

zedevs misu kosci. Takúto pesničku o nich spievajú: "Saframenski Hanaku atd. Dav sem ti štiri groše, abis kupiv detom kaše, a tis kupiv tabaku, saframenski Hanaku!" Tofko Hollý.

Za Hollého svedectvo vďačíme poľskému profesorovi Andrejovi Kucharskému, ktorý koncom dvadsiatych rokov zbieral podklady na jazykové porovnanie okolitých slovanských národov a roku 1827 cestoval aj po Slovensku. Navštívil slovenských národovcov a žiadal ich o písomné spracovanie otázok, týkajúcich sa miestneho dialektu a skupín, ktoré ním hovoria. V jeseni bol aj u Jána Hollého na fare v Maduniciach, ktorý potom vypracoval správu o Belohorcoch, žijúcich nielen "okolo Bielych hôr". Belohorcami označil Hollý obyvateľov záhorskeho a skalického okresu od Pomoravia po Bratislavu a od úpätia Karpát po Myjavu, Holíč a Skalicu. Do tejto správy zaradil stať o Hanákoch. Zachovala sa celkom výnimočne, podobne ako Kucharského správa o východoslovenských Sotákoch, ktorú uverejnil neskoršie J. Kollár vo svojich Národných spievankách.

Latinský spis o Belohorcoch (*De slavici Albmontanis*) poslal Hollý koncom roka Jurajovi Palkovičovi, svojmu učiteľovi, ostrihomskému dekanovi, ktorého navštívil Kucharský na spiatocnej ceste do Varšavy. Doklad sa zachoval v Palkovičovom odpise.

O Belohorcoch píše Hollý pomerne obširne. Charakterizuje ich vzhľad, spôsob obživy, povahu, obyčaje, dosť podrobne oboznamuje s ich nárečím. Zmienka o Hanákoch je stručná, uviedli sme ju celú. Nevyplyva z nej, za akou prácou chodili, ani z ktorého kraja Moravy pochádzali, čím sa vyznačovala ich reč či iné kultúrne prejavy. Ich regionálny pôvod nie je jednoznačný. Podľa historických dokladov sa v prvej polovici 18. storočia označenie Hanák bežne používalo pre všetkých slovanských obyvateľov Moravy okrem karpatských hôr, ale popri tom bol známy aj užší pojem Hanej. Viaceré historické pramene dopĺňajú i niektoré národopisné údaje z 19. storočia.

Je pravdepodobné, že v širšom význame sa meno Hanákov uplatňovalo v tých oblastiach, ktoré s nimi nesusedili a nepoznali vlastný región Hanej. K týmto vzdialeným krajom patrila aj oblasť Belohorcov, prevažne dnešné Záhorie. Hollého znalosti o Hanákoch neprekročili ľudové podanie. Súdiac podľa Hollého rodiska a prekáračiek, ktoré uvádza, boli to spomienky z detstva. Neskoršie už pôsobil ďaleko od Belohorcov. Meno Hanák mohlo v jeho spomienkach označovať obyvateľov Moravy s výnimkou tých, s ktorými Belohorci susedili. K

nim mali osobitný úzky vzťah a dávali im osobitné prezývky, či už sídlili na druhej strane rieky Moravy alebo Karpát.

Cudzinci ďaleko od rodiska často priznávali iný pôvod než v domacom prostredí. Kysuckí drotári boli v Čechách "od Trenčína", v Rusku boli "vengerci" a spolu s turčianskymi olejkármí a šafraníkmi vystupovali tí istí na východnej Sibíri ako "Slaviane".¹⁰ Skupinové meno často strácalo svoj pôvodný význam úmerne so vzdialenosťou od kraja, kde vzniklo. Príkladom sú slovenskí *trpáci*, *handr-bulci*, *mantáci*, mená, rozšírené takmer po celom Slovensku v posunutom význame. Vo význame nárečovej, resp. etnografickej skupiny ich poznajú len v ich rodnom kraji alebo v odborných kruhoch.

Čo teda vieme o Hanákoch na Slovensku, ak nie je isté, že pochádzali z Hanej? Prišli z Moravy, na okolí Bratislavy bývali prechodne v takom počte, že sa mohlo písať o ich nárečí, nepatrili však k starousadlíkom. Ich užší pôvod nie je doložený, keďže miestni obyvatelia nepoznali región Hanej a odborné poznatky sa v tom čase čerpali predovšetkým z pohľadu nositeľov ľudovej kultúry.

Od druhej tretiny 19. storočia bol región Hanej medzi slovenskými národovcami dobre známy. Šafárik v Slovanskom národopise už nespomína hanácke nárečie okolo Bratislavy, ale vymedzuje moravský kraj, kde sídli. Najpodrobnejšie znalosti o Hanákoch podal v tom čase Jozef Miloslav Hurban, keď roku 1839 navštívil "slovanských bratov na Morave a v Čechách".¹¹ Územné vymedzenie Hanej mohol prevziať od svojich moravských priateľov, postrehy o kultúre Hanákov sú však výpoveďou pozorovateľa, zaujatého javmi, ktoré vedecký národopis neskoršie nesledoval. V súlade s vtedajšími zvyklosťami sa nevyhýbal odvážnym charakteristikám skupinových i národných zvláštností. Podľa toho vyznela aj stať o Hanákoch, o ktorých medziiným píše: "*Postavy sú strednej, svalnatej, plecnatej, kývavej, reči zdĺhavej...*" Často si *pochutnávajú na svojej "bochte"*. Hurban chváli pohostinnosť Hanákov, hoci "*nemajú veľa reči*". Ich najobľúbenejším nápojom je pivo; "*pálenku, tento morový jed, nepijú, aspoň nie tak nestriedmo, ako ... na mnohých miestach Slováci*". Pokračovaním Hurbanových postrehov by naša téma o Hanákoch na Slovensku dostala opačný smer. My však od nej neodbočujeme a môžeme uzavrieť:

Znalosti o Hanákoch a Hanej upresnili ich totožnosť v kruhoch slovenských národovcov. Súbežne sa prestali v literatúre spomínať bratislavskí Hanáci. Nevieme, ako dlho sa udržalo ich meno v ľudovom podaní Belohorcov. Z národopis-

ného hľadiska je v tejto súvislosti viac otvorených otázok. Nemení to skutočnosť, že regionálna kultúra sa začala študovať na odbornej úrovni. Z odborného štúdia však zmizli postrehy nositeľov ľudovej kultúry o vzájomných odlišnostiach. Ľudové

prekážky a charakteristiky cudzích skupín prestali byť zdrojom odborného záujmu. Svedectvá o Hanákoch zapadli do minulosti. Vieme o nich len toľko, koľko nám sprostredkovali ich súčasníci, ktorí neprekročili hranice ľudového podania.

Soňa Švecová

POZNÁMKY

- 1 Kollár Ján, Pavel Jozef Šafařík, *Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku*. Diel prvý a druhý. Tatran Bratislava 1988, s. 20 (XII). V originále sa Kollárovo meno v titule neuvádza, hoci bol nielen prispievateľom, ale i autorom predhovoru k obidvom zväzkom. Vyplynulo to až z neskoršieho skúmania korešpondencie.
- 2 Šafařík Paul Joseph, *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. 2. vydanie. Prag 1869, s. 378, pozn. 2.
- 3 Podnárečie alebo podrečie zodpovedá v dnešnom význame nárečiu.
- 4 Rýmovačka Hanák - tabák nemusela byť samoúčelná. Na Záhorí sa v 18. storočí pestoval tabak vo veľkej miere a s jeho úrodou obchodovali na Morave a v Rakúsku. V pestovaní tabaku vynikali najmä obyvatelia Moravského Jána, Sekúl a i., ktorí ho pestovali v záhradkách i na poliach okolo domu. Pavel Horváth, *Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici 18. storočia*. Bratislava 1963, s. 43.
- 5 Kucharský Ondrej, *Sotáci a jejich Zpiewanky*. We Waršawě 1828. In: *Národní Zpiewanky čili pjesně swetské Slowákůw w Uhrách od Jana Kollára*. Díl druhý v Budjně 1835, s. 475.
- 6 Ambuš Jozef, *Korešpondencia Jána Hollého*. Matica slovenská Martin 1967, s. 260-263. K spolupráci s A. Kucharským pozri ďalej tamtiež s. 45, 47 a 259, pozn. 3 a 4. Hollého správu o belohorských Slovákoch, ako aj ďalšie latinské texty preložil Jozef Ambuš.
- 7 Hošák Ladislav, *K nejstarším dokladům názvů regionů a jejich obyvatelstva na Moravě a k jejich proměnám*. In: *Strážnice 1946-1965*. Nakladatelství Blok 1966, s. 195-204, cit. s. 197. Dostál František, *K původu a vývoji pozdně feudální diferenciace venkovského lidu na Moravě do pol. 17. stol. Počátky Hanáků a Valachů*. Tamtiež s. 207-242.
- 8 Frolec Václav, *Etnografické skupiny a moravanství*. Sborník Jižní Morava 27, 1991, s. 223-258, cit. s. 225-229, 240.
- 9 Kálal, Karel, *Slovensko a Slováci*. V Praze 1905, s. 17. Keď autor zistil, že drotári "od Trenčína" pochádzajú z Kysúc, pripomína, že vzdialenosť z Čadce do Trenčína je taká, ako z Táboru do Prahy alebo z Jihlavy do Brna.
- 10 Gunda Béla, *Az orosz vengerec "házaló kereskedő" jelentésének néprajzi vonatkozásai*. Ethnographia 65, Budapest 1954, s. 76-87.
- 11 Šafařík Pawel Josef, *Slowanský národopis*. W Praze 1842, s. 90.
- 12 Hurban Jozef Miloslav, *Cesta Slováka k slovanským bratom na Morave a v Čechách 1839*. Preložil, poznámky a vysvetlivky spracoval Jozef Ambuš. Bratislava 1960, s. 102-105.

DROBNOSTI

K PROSTĚJOVSKÝM HLADOVÝM BOUŘÍM V ROCE 1917

V letošním roce jsme si připomněli 75. výročí krvavého masakru v Prostějově 26. dubna 1917, kdy na hladové bouři a volání po míru a proti válce rakušácké úřady odpověděly střelbou do demonstrantů a na dlažbě ulice zůstalo 23 mrtvých, převážně mladých žen, a počet raněných se odhaduje asi na 70. Tyto události jako nejvýznamnější projev ohlasu ruské Únorové revoluce v našich zemích byly a jistě budou v ohnisku pozornosti a zájmu odborné veřejnosti; jsou zpracovány zejména ve dvou studiích, které si přes časový odstup od vzniku stále udržují hodnotu základní literatury.¹

Velmi často je diskutována otázka viníka tragédie. Autoři odborných studií se přirozeně shodují v tom, že na lavici obžalovaných měl sedět hospodářsko-společenský řád, který dělníky hnál do ulic. Padají jména okresního hejtmána JUDr. Josefa Wierera, hejtmána Zapletala, který velel vojenské jednotce a po válce spáchal sebevraždu, komisaře Studnaře, z jehož rozhodnutí byly zablokovány ulice. Zřejmě každý z nich nesl svůj díl viny. Vedle těchto přímých aktérů událostí jsou příčiny vzniku demonstrací hledány ve špatné zásobovací situaci, kdy v obilnici země, uprostřed Hané, byl hlad a potraviny se odvážely jinam.

Domníváme se, že dosud nebyla plně objasněna otázka podílu místních samosprávných orgánů, tj. obecního výboru, jeho orgánů a představitelů, na vzniku krizové situace. Proto se chceme v tomto příspěvku pokusit o řešení uvedeného problému na základě poznatků získaných při studiu dějin města.

Zásobování obyvatelstva moučnými výrobky bylo od roku 1915 monopolizováno a stát je dodával obcím, které obilí rozdělovaly obyvatelstvu pod dohledem politických úřadů.² Druhým zdrojem, z něhož získávali pracující potraviny, byly rezervní zásoby obce, jež vznikly jako výsledek práce zásobovacího úřadu.³ Tehdejší starosta města MUDr. Ondřej Příkryl⁴ převzal na podzim 1914 jeho řízení a s jemu vlastní velkorysostí a důkladností vedl nákupy a jednání se státními a vojenskými úřady. Počítal s delším trváním války a využíval svých známostí získaných ve funkci poslance zemského sněmu k laciným nákupům ve velkém, takže jeho zásobovací akce obci vynesla asi 420 - 500 000 K a značné zásoby potravin ve výši 81 vagonů.⁵

Státní dodávky obilí postupně klesaly a do dubna 1917 jejich deficit činil 25 vagonů. Přesto

obyvatelé dlouho dostávali přiděl v původně stanovené výši, protože byl sáňován z obecních zásob. Komunistická Stráž lidu tuto situaci v roce 1924 charakterizovala konstatováním, že za války nebylo žádné město v říši tak dobře opatřeno potravinami, jako právě Prostějov. Bez ohledu na to v roce 1917 došlo ke krizi. Vznikla tím, že krejčovské dělnictvo nebylo zařazeno do kategorie těžce pracujících a nemělo tudíž nárok na tzv. moučný přírůstek a obecní správa nechtěla výpadky v zásobování kryt v plném rozsahu, neboť státní přiděly nestačily. Někteří odpovědní činitelé růst krizových jevů registrovali a snažili se je zastavit. Již před dubnem 1917 naléhali na starostu Příkryla, aby upustil od politiky šetření se zásobami a týdně uvolňoval kolem 10 q mouky a krup a ulehčil tak situaci pracujícího lidu. Příkryl však tvrději odmítal a na výzvu R. Papše údajně reagoval slovy: "Budete-li na mne naléhat, vzdám se starostenství - vemte to na vědomí, že nedám nic." Později Příkrylovi příznivci hájili jeho postoj tím, že nebylo možno odhadnout, jak dlouho ještě válka potrvá, a za této situace nemohl žádný svědomitý starosta vydat najednou vše, co obec nastrádala pro nejhorší doby. V dubnu 1917, tedy v době hladových demonstrací, kdy byl ve městě hlad, měla obecní správa ve svých skladech 800 000 kg potravin a odmítala je vydat v důsledku starostova postoje.

Příkrylovo stanovisko je třeba vidět v širších souvislostech. Prostějovský obecní výbor přijal v roce 1892 náročný program výstavby města s cílem jeho přeměny ve velkoměsto. Podařilo se mu realizovat celou řadu opatření a velkých stavebních akcí, které však nebyly zajištěny dostatečnými finančními fondy. V důsledku toho neobyčejně vzrostly nejen obecní přírůstky, ale i zadluženost města dosáhla hrozivých rozměrů. Na sklonku roku 1913 se Příkryl stal starostou města, tedy činitelem přímo odpovědným za hospodaření radnice. Proto bylo jeho snahou za každou cenu zlepšit finanční poměry a udržet přitom konstantní výši obecních přírůstků. Bylo to tím naléhavější, čím ostřeji vystupovala proti politice obecního výboru místní opozice v čele se sociálními demokraty.⁶ Příkryl jako zkušený politik a taktik, po dlouhá léta před válkou i po ní "šedá eminence" místní politiky, musel na tyto skutečnosti reagovat. Myslel přitom současně i na poválečné období. K upevnění pozic využil i válečné zásobování, přičemž správně odhadl vzrůst cen a předpokládal, že bude možno

Oběti střelby do účastníků hladových bouří v Prostějově roku 1917.

získat jejich prodejem i po válce. Jeho snahou bylo dokázat, že radniční režim, za němž stálo prostějovské křídlo lidové strany na Moravě,¹³ přes četné vnitřní otřesy je stále schopen Prostějov řídit a zajistit jeho prosperitu.

Hledáme-li tedy konkrétní viníky prostějovské tragédie, je třeba mezi ně zahrnout i orgány městské samosprávy. Jestliže dobový tisk v první polovině 20. let v polemikách otevřeně útočil na Příkryla¹⁴ a označoval jeho postoje k zásobování z městských rezerv za jeden z hlavních příčin tragédie, nebyla to pravda úplná. Stráž lidu v roce 1923¹⁵ odhalila, že vedle Příkryla se na válečném zásobování podíleli i sociální demokraté St. Manhard, A. Hyánek a R. Papš.¹⁶ Prostějovská sociální demokracie před první světovou válkou měla navíc poměrně rozsáhlé a výnosné družstevnictví s Dělnickým mlýnem, které jí zajišťovalo zisky finanční i naturální. Vedle obecních zásob bylo tedy možno proletářskou bídu utlumit i z hospodářských zařízení sociální demokracie, kdyby ovšem byly v rukou svědomitých lidí, kteří byli socialisty nejen programově, ale i srdcem a činy.

Z Dělnického mlýna byli zásobováni bohatí nebo vlivní lidé, zatímco chudáci měli dveře přiražené.¹⁷ Tato skutečnost jasně dokumentuje hloubku krize sociálně demokratické strany¹⁸ a činy řady jejích předáků za války: vlastní zisk jim byl přednější, než hlad a bída pracujících.

Pavel Marek

POZNÁMKY

- 1 Polišenský Josef – Hosák Ladislav – Stuna Rudolf, Materiály a dokumenty k dějinám prostějovského masakru 26. dubna 1917, Časopis Matice moravské LXXXI, 1952, s. 338 – 350. Renata Wohlgemuthová: Materiály a poznámky k prostějovským bouřím v dubnu 1917, Příspěvky k dějinám KSČ 1957, č. 1, s. 162 – 174.

DROBNOSTI

- 2 Z další literatury k hladovým bouřím srov.: ag. Místo chleba olovo, Stráž lidu (dále SL) 24, 1976, č. 17, 28. 4. Burget, A.: Dubnová tragédie roku 1917, SL 21, 1973, č. 17, 25. 4. Čerešňák, B.: Rok 1917 a Morava, Vlastivědný věstník moravský XIX, 1967, č. 2, s. 149-163. Dotaz o událostech v Prostějově, Hlasy z Hané (dále HzH) XXXVI, 1917, č. 49, 20. 6. Dotaz posl. Bechyně a soudruhů o prostějovských událostech, HzH XXXVI, č. 51, 26. 6., č. 52, 30. 6. Frélich, A.: V lipové aleji smrti, SL (Olomouc) V, 1949, č. 97, 26. 4. Janoušek, V.: K historii krvavého dne 26. dubna 1917, Kulturní kalendář (Prostějov) 1956, č. 11, s. 9-10. Janusová, J. - Káňa, O.: Památná místa naší vlasti, Praha 1982. Kühndel, J.: Mučedníci 26. dubna 1917, Hanácké listy XIX, 1938, č. 17, 23. 4. (totéž Hlas lidu 53, 1938, č. 32, 23. 4. a Nový Pokrok III, 1938, č. 16, 23. 4.). Marek, P.: Hladové bouře v Prostějově 26. dubna 1917, SL 19, 1971, č. 16-18, 21. 4. - 5. 5. Týž: K 55. výročí hladových bouří v Prostějově, SL 20, 1972, č. 16, 19. 4. Týž: Proti hladu a válce, za mír a sociální spravedlnost, Štafeta IX, 1987, č. 1, s. 1-2. Matonoha, S.: Hladový rok, Prostějov DPV 1982, 127 s. Peterka, M.: Místo chleba, olovo, SL 25, 1977, č. 16, 20. 4. Štolbová, J.: Duben 1917. Bibliografie, Prostějov, OK 1977, 7 s. Veselý, J.: Ke 40. výročí krveproliti dělníků v Prostějově, Tvorba XXII, 1957, č. 17, 25. 4., s. 2-3. Wohlgemuthová, R.: Krvavá daň prostějovských žen, Květy 10, 1960, č. 9, s. 8.
- 3 K dubnu 1917, HzH 41, 1923, č. 50, 15. 12. Dokumenty!, HzH 42, 1924, č. 19, 16. 4.
- 4 Srov. Okresní archiv Prostějov; fond Archiv města Prostějova, Kniha zápisů obecního zastupitelstva 1914-1917, i.č. 8 a 9.
- 5 Okresní archiv Prostějov; Osobní fond Ondřeje Přikryla, 1860 - 1936. Paměti O. Přikryla 1913-1917, i.č. 9 733 a.
- 6 Hlas lidu v článku 26. duben 1917. Proč tekla dělnická krev?, HL 39, 1924, č. 46, 19. 4., s. 3 uvádí, že v kritický den byly v Prostějově ve skladech obecního výboru tyto zásoby: mouka pšeničná - 35 173 kg, mouka režná - 163 240 kg, mouka ječná chlebová - 313 395 kg, mouka chlebová - 68 768 kg, mouka ječná - 67 870 kg, krupice pšeničná - 10 742 kg, kroupy - 54 755 kg, hrach - 21 730 kg, rýže - 11 437 kg, kaše - 4 065 kg, fazole - 5 790 kg, brambory - 37 366 kg, slad. a ječná káva - 13 980 kg.
- 7 Dokumenty!, HzH 42, 1924, č. 19, s. 1-2.
- 8 Kdo je vinen?, Stráž lidu VI, 1924, č. 33, 22. 4., s. 1-2.
- 9 Kdo je vinen?, SL VI, 1924, č. 33, 22. 4., s.1-2.
- Milostpány poplivaný 26. duben 1917, Hlas lidu 52, 1937, č. 35, 5. 5.
- 10 Mluvte z radnice věcněji, HzH 41, 1923, č. 48, 1. 12. Kdo je vinen?, SL VI, 1924, č. 33, 22. 4., s. -1 -2.
- 11 Marek Pavel, 90 let českého Prostějova, Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově II, 1982, č. 2, s. 36. Týž: K zápasu o správu Prostějova v l. 1890-1892, Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově IV, 1984, č. 1, s. 10-21. Týž: Prostějov na přelomu 19. a 20. století, Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově V, 1985, č. 2, s. 16-24.
- 12 Marek Pavel, K politické aktivitě oděvního dělnictva na střední Moravě v 90. letech minulého století, in: Z dějin textilu, supplementum 4, Ústí n.O. 1985, s. 236-243. Týž: K prostějovskému působení Josefa Krapky, Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 212, 1981, s. 9-14.
- 13 Marek Pavel, K počátkům diferenciac českého politického života v Prostějově, Časopis Matice moravské CV, 1986, č. 1-2, s. 37-48. Tam i další literatura.
- 14 26. duben 1917, SL VII, 1925, č. 32, 24. 4., s.1. Výkřik hněvu a odporu, SL VI, 1924, č. 34, 25.4., s. 3.
- 15 Prostějov. Věcná mluva bývalé prostějovské radnice, SL V, 1923, č. 99, 7.12., s. 2-3.
- 16 V obecních volbách v r. 1913 soc. demokracie opustila mnoho let hájený opoziční program a vstoupila do obecního výboru. Přes své proklamace tak fakticky převzala spoluodpovědnost za jeho politiku. Srov. Marek Pavel: K dělnickému hnutí na střední Moravě v r. 1913, Vlastivědný věstník moravský XXXVI, 1984, č. 3, s. 317-319.
- 17 Srov. Kdo je vinen?, SL VI, 1924, č. 33, 22.4., s.1-2. F. Avrát: Kdo je vinníkem prostějovské tragédie roku 1917, Stráž Moravy I, 1947, č. 15, 25. 4., s.1. Oldřich Procházka: Dějiny dělnického hnutí v Prostějově za první světové války, in: Učitelé Jm kraje k regionálním dějinám dělnického hnutí, Brno, KPU 1965, s. 216-225.
- 18 Srov. Matoušová Eliška, Od počátků dělnického hnutí do VŘSR (1848-1917), in: Přehled dějin KSČ v Sm kraji do r. 1948. Olomoucko. Ostrava, Profil 1981, s. 30-31.
- 19 O postojích sociální demokracie k obecnímu výboru v Prostějově srov. Marek Pavel, Program výstavby Prostějova v l. 1892-1913 a jeho kritika místní opozicí. Olomouc, FF UP 1980, disertační práce, s. 147-190. Uložena SVK Olomouc, sig. B II 807 763.

VZPOMÍNKA NA KARLA SLAVÍČKA - OLOMOUCKÉHO KRAMERIA

Olomouc měla v minulosti řadu osobností, které pečovaly o národní uvědomění města a okolního venkova. Byli to lidé stojící na různých stupních společenského žebříčku - od vynikajících vzdělanců, jejichž jména dodnes vyslovujeme s úctou, až po písmáky - samouky, jejichž práce pro vlast upadla téměř v zapomenutí. Mezi ty druhé náleží Karel Slaviček, někdy zvaný "olomoucký Kramerius". Ještě dnes se dobře vzpomínám na muže spíše menší postavy, mohutných knířů, hustého obočí, jež jeho obličej dodávalo pochmurný a zamračený vzhled. Oči však byly jiskrné, prozrazující bystrého ducha a dobré, citlivé srdce. Vidali jsme jej, jak putuje - často velkou vzdálenost - s těžkým uzlem na zádech do různých míst kraje, kde se odbývala nějaká větší pout' nebo jarmark. V ústech s nezbytnou faječkou. Na místě si vypůjčil prostý stůl a v době nepohody na něj umístil velký deštník. Takto, za úpalu, deště, mrazu, zimní vánice, nabízel na tehdejší dobu zcela neobvyklé zboží: byla to laciná brožovaná vydání spisů význačných českých a moravských spisovatelů: S. Čecha, V. Hálka, A. Heyduka, V. Kosmáka, P. Bezruče, K. Havlíčka, B. Němcové, K. V. Raise, ale i dalších. Bylo to vlastně kočovné knihkupectví. Knihy prodával téměř bez zisku, často jen za úhradu cesty vlakem do vzdálených míst. Jeho akční radius zaujímal značnou část Moravy. Byly to kupříkladu Křtiny u Brna, Sv. Antoníček nad Blatnicí, Hranice, Lipník, Přerov, Štřamberk, Zábřeh a v rodném kraji Jesenec, Konice a Jarměřice. Když se mu nedařil prodej během dne, případně vše neprodal (míval 50 až 100 knih), uspořádal před večerem "korunovou loterii". V ní za pouhou jednu korunu bylo možno si z pytlíku vytáhnout los s číslem a na každý z nich vyhrát nějakou knihu. Tak rozprodal Slaviček za dobu svého putování snad mnoho tisíc knih, především z edice "Naše domovina", jím založené. Za svou činnost při apoštolské pouti ve prospěch národního uvědomění sklízel častěji posměšky a výsměch, nežli porozumění a pochopení. Bylať na venkově ještě v dobách první republiky kniha považována za marnotratný přepych. Mnohdy byla - pokud vůbec kupována a hojně čtena - převážně díla "Červené knihovny" a spisy Vlasty Javořícké, tedy odvádějící od reálného života současného i minulého do vysněných, neskutečných příběhů.

Slaviček naopak prodával knihy těch spiso-

vatelů, kteří byli svou tvorbou nejbližší prostému venkovskému čtenáři. Také sám přetiskoval a vydával oblíbené klasiky, ale i své vlastní povídky z pera lidového písmáka. Jeho tvorba nesla znaky těžkého života osob rodného kraje i vlastních trpkých zkušeností v paměti uchovaných z dob dětství a mladosti.

Za tuto mravenčí práci ve prospěch české Moravy došel ocenění samotnou Českou akademií věd a umění, která mu 2. března 1935 udělila poctu z fondu F. L. Riegra, určeného pro "odměňování šlechtitných skutků, probouzení a utváření národního citění rozšiřováním dobrých českých knih".

Karel Slaviček se narodil 28. ledna 1876 v horské vesničce Milkově, po níž také přijal literární pseudonym Miloš Milkovský. Byl nejmladším z deseti dětí. V místě byla jednotřídka, jinak ves náležela farnosti do Kladek, k hejtmanství do Litovle a nejbližší městečka byla Konice a Bouzov. Karlův otec Jan byl dobrý hospodář, uvědomělý muž a horlivý čtenář. Původně hodlal jít na studie, avšak pro náhlé úmrtí otce se musil již v osmnácti letech ujmout hospodářství. Proto se snažil téměř všem svým dětem zajistit to, co mu osud odepřel: vzdělání, aby podpořil a utvrdil jejich vlohy. To se mu z větší části zdařilo: syn František byl odborným učitelem a proslulým entomologem v Litovli, Jan učitelem v rodném Milkově, Antonín měl advokátní praxi v Bystřici nad Pernštejnem, Adolf se stal lékárníkem v Kelči a Josef kustodem prostějovského muzea, pak farářem v Libhošti u Nového Jičína. Sestra Františka učila v Prostějově, Ottilie se vdala v Milkově na statek a nejstarší Hyněk převzal rodný grunt a býval dlouhá léta v Milkově starostou.

Jen na toho nejmladšího - Karla - již jaksi nevyšlo, ač měl nadání a velmi dobře se učil. Statek však byl studiemi a vybíváním starších sourozenců předlužen a další zatížení by už neunesl. Proto rozhodnuto, že Karel půjde do učení, a to alespoň do oboru své záliby. Nastoupil tedy u knihaře v Biskupství u Náměště na Hané. Po vyučení začal pracovat v arcibiskupském knihařství Rudolfa Kudly v Olomouci, Panské ulici. Další cesta na zkušenou a za chlebem vedla do Prostějova a do Brna. Tam jej knihkupec Barvič uvedl do Besedního domu, střediska národního života ve známém městě. Při nálepkové akci "Čechové mluve česky" dostal dokonce "odměnou" 24 hodin

DROBNOSTI

vyústila v celoživotní záslužné dílo. Bylo jí sběratelství širokého rozsahu zájmů. Sbíral poutní a náboženské obrázky, odznaky, knoflíky, staré knihy a tisky. Vše odkázal olomouckému Vlasteneckému spolku.

Karel Slaviček, zanícený vlastenec a písmák, poslední z oněch národních buditelů, kteří probouzeli českou Olomouc a Moravu, zemřel v neděli dne 11. dubna 1954 ve svém domě v Olomouci, Pavelčákově ulici č. 22 ve věku 78 let.

Josef Konečný

PRAMENY

Vzpomínky sl. Marie Stropkové, učitelky v Kladkách, Antonína Slavička, chalupníka v Otročkově a vlastní.

Matriky fary Bouzov, Zemský archiv v Olomouci. Kronika rodu Slavičků v majetku pana B. Slavička, Milkov č. 9.

Bartocha Rostislav, Písmák Karel Slaviček, Olomouc 1946.

Stoupal Jan, Opis kroniky a památek Karla Slavička, písmáka, Javorník 1957.

P o z n á m k a: Zkrácený text přednášky proslavené autorem ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.

vězení na Cejlu. Po vojně, kterou si odsloužil v Šumperku a Olomouci odchází do "matky říše" - Vídně, kde působí ve Slovanské besedě. Nemocen se však vrací domů, aby se vyléčil ve zdravém lesním prostředí rodné obce. Leč ani zde nezhálí. Kulturně pracuje, působí v Omladině, přičiňuje se o založení Sokola v Kladkách a Ludmírově. Na večerních besedách "hratvách", předčítá spisy našich klasiků. Koná přednášky o rodině, národních snahách, rolnictví, samosprávě a peněžnictví. Po uzdravení nastupuje roku 1904 u nakladatele J. R. Vilímka v Praze. Na výzvu choti poslance Žáčka se však brzy vrací do Olomouce, kde otvírá knihařskou dílnu v Terezké ulici č. 22 (dnes Pavelčáková ulice) a zapojuje se do spolkového života olomouckých Čechů. Po válce zakládá a počíná vydávati knižnici "Naše domovina", jež vycházela třináct let.

Samotného Slavička k písemnictví přivedlo jednak rodinné prostředí a jednak jeho životní zkušenosti. Již jako učeň uveřejňuje v časopise pro mládež Malý čtenář příspěvek Nezapomínejte na ptáčky. Větší prvotina mu vyšla roku 1904 v Moravskobudějovickém Buditeli a nesla název Tonda rebelant. Jde o sociálně osvětovou črtu z rodného kraje. Sociálně motivovaná je i jeho další tvorba. Dále je inspirována morálním idealismem lidského ducha a života. Je průřezem jeho myšlenek a snah o kladné hodnoty, jež vynáší a vyzdvihuje a zároveň poukazuje na zápory, jak je doba přinášela. Snaží se tak naplnit svoji vlastní ideovou výzvu: Abys nikomu neškodě, prospíval národu a vlasti.

Také je třeba vyzdvihnout i jeho zálibu, která

kronika

DR. J. WANKEL A "KRÁLOVSKÝ KOPEC" U TĚŠETIC

Jedním z předních badatelů, kteří působili na Moravě a svou činností se podstatně zasloužili o nárys pravěkého osídlení naší vlasti, byl MUDr. Jindřich Wankel (15.7.1821 - 5.4.1897) působící čtyřiatřicet let jako lékař v hutních závodech hraběte Salma v Blansku. Daleko více než lékařská praxe jej lákala archeologie, již vlastně upsal celý svůj život, a proto se s jeho jménem pojí řada výzkumů především v oblasti Moravského krasu. Tam v roce 1872 prozkoumal dnes již pověstnou jeskyni Býčí skálu, podnikal výkopy v Pekárně, Kůlně, Výpustku a mnoha dalších. Ještě dlouho bychom takto mohli jmenovat celou řadu jiných lokalit, ale za všechny ostatní snad stačí připomenout známý, od r. 1880 soustavný, výzkum paleolitického sídliště lovců mamutů v Předmostí u Přerova, kde spolupracoval s K. J. Maškou a M. Křížem. Výsledkem Wankelovy celoživotní badatelské činnosti se stala vpravdě na svou dobu unikátní sbírka obsahující nálezy získané do roku 1883, která je dnes uložena a částečně vystavena v Naturhistorisches Museum ve Vídni (původním Dvorském muzeu). Tam se nakonec dostala po mnoha nezdařených jednáních s Františkovým museem (dnešním Moravským zemským muzeem) v Brně, které ji i pro nedostatek finančních prostředků nedokázalo získat.

Dr. Wankel nepodnikal jen výzkumy na jižní Moravě. Poté, co ukončil aktivní lékařskou činnost v Blansku, usadil se v červnu 1883 natrvalo v Olomouci, kam jej vázaly rodinné svazky a kde samozřejmě pokračuje v dřívějších terénních výkopech. V roce 1884 se věnuje průzkumu popelnicových pohřebišť v Seničce, Vrbce a zkoumá i jarohněvické mohyly. Kromě badatelské a sběratelské činnosti působí aktivně i v kulturním životě města. Spolu se svým zetěm gymnasiálním profesorem J. Havelkou, V. Havelkovou, I. Wurmlem a mnoha dalšími spolupracovníky (J. Vyvěčka, F.

Přikryl, V. Houdek) se stává jedním ze zakladatelů Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci, který rok po svém založení (1884) začíná vydávat i svůj vlastní časopis, do něhož přispívá mnoha články. Na půdě VSMO se stává vůdčí osobností vlastenecky prosazující zaměření činnosti na archeologii a národopis, jež zůstaly prakticky dodnes profilujícími fondy muzejních sbírek. Jejich základ nejen sám vytváří, ale i spravuje jako první volený kustod.

Vraťme se však do roku 1880, tedy do doby, kdy současně s výzkumy v Předmostí se pouští do odkryvu velké mohyly nedaleko obce Těšetice, označované jako "Královský kopec". Lokalita leží na pravém břehu říčky Blaty, nedaleko mlýna zvaného Spálenec. J. Wankel ve zprávě, kterou publikuje v roce 1885 v Časopise vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci uvádí, že ještě před výzkumem zde stál "... pahorek zjevně lidskou rukou nasypáný a asi 10 metrů vysoký ...". K vlastní technice odkryvu můžeme mít dnes, tedy více než po sto letech, oprávněné výhrady, protože "... prokopávání dílo se tím způsobem, že od vrcholu 'královského kopce' počínajíc středem mohyly kolmo dolů ražena jest šachta na způsob široké studně a země vyhrabána až na roveň polností okolních ...". Ve vlastním násypu byly nalezeny tuhované a malované střepy, železná šipka, zvířecí kosti a zlomky drobných zdobených kostěných předmětů. Není však vyloučeno, že tento materiál mohl pocházet ze sekundárních žárových pohřbů zapuštěných do pláště mohyly, jak je to v případě halštatských mohyl obvyklé. Asi uprostřed kamenného věnce, čtvrt metru pod úrovní terénu, byly zahloubeny dva komorové hroby, jeden obdélný a druhý v půdorysu pětiúhelníka. Jejich výplň tvořila sypká hlína, avšak konstrukci, pakliže byla dřevěná, se nepodařilo určit. Vzhledem k tomu, že v první hrobce nebyl zjištěn žádný inventář a ve druhém

Nálezy z mohyly "Královský kopec" u Těšetic.
(Publikováno se svolením Naturhistorisches Museum in Wien.)

hrobě pouze část lidské lebky a bronzová plochá sekerka s drobným ouškem zdobená na tulejce puncovanými soustřednými kolečky, je jisté, že obsah mohyly byl již dříve vykraden, o čemž svědčí i úzká spojovací chodba - vykrádací šachta - ústící k úpatí násypu, jenž zachycuje půdorysná kresebná skica. Nalezený inventář je v současné době, jak již bylo předesláno, uchováván jako součást Wanke-lovy sbírky ve Vídni pod přírůstkovými čísly 13.103-13.106.

Mohyla "Královský kopec" u Těšetic leží v severní lužické zóně popelnicových polí a v mnohém připomíná bohaté knížecí mohyly, které známe z prostředí jihomoravské horákovské kultury geneticky související s komplexem středodunajských popelnicových polí, k nimž byla ještě donedávna kulturně řazena. Byla pokládána za doklad pronikání vyspělé halštatské horákovské kultury do oblasti středomoravské platěnické kultury, kde byl výskyt komorových hrobků přijímán skepticky. Naopak v současné době se připouští názory, že již od konce doby bronzové můžeme i v lužické zóně sledovat halštatské vlivy projevující se nejvýrazněji v oblasti materiální kultury, změnách pohřebního ritu a náboženských představ i ve zintenzivnění obchodních kontaktů se západoevropským prostředím. Z nejbližšího okolí Olomouce můžeme uvést několik dokladů souvisejících s existencí výše postavené velmožské vrstvy. Roku 1883 byl při výkopu rybníka pod kostelem v obci Náklo vyvednut hromadný depot několika bronzových šálků uložených ve válcovitém vědru,

jehož původ je hledán ve východním Přialpi. V nedaleké farské zahradě u nákelského kostela se v mohyle z doby halštatské našel bronzový meč, sekerky, různé ozdoby, střepy z nádob, kosti a jakási soška, o níž se zprávy značně rozcházejí. Přítomnost majetkově silné vrstvy známe i z Náměště "Biskupství", kde podle V. Houdka se našel soubor předmětů - železné kopí, sekerka s raménky, koňská udidla a kroužky z postrojů, železná šipka aj. - pocházející pravděpodobně z hrobu, jenž autor mylně považuje za slovanský. Dnes je již těžké posoudit, zda šlo o Houdkův omyl, či vlasteneckou snahu související s úsilím prokázat starobylost slovanské kultury našich zemí již od doby halštatské a laténské, jak se o to snažila olomoucká autochtonistická škola soustředěná kolem J. Wankla. Jak plyne z uvedených příkladů, odraz společenské struktury v závěrečném období vývoje popelnicových polí lze doložit zatím jen několika nálezy. Jedním z kamínků této složité mozaiky, která zatím jen mlhavě osvětluje vývoj tohoto poměrně krátkého úseku pravěkého osídlení střední Moravy, je i průzkum "Královského kopce" u Těšetic, jenž Wankel svým charakterem přirovnává k bohatým skytským kurganům. Jeho zásluhou získala moravská prehistorie solidní základ, díky němuž dnešní generace archeologů mohou prohlubovat úroveň našeho poznání vývoje lidské společnosti. Na počátku tohoto úsilí tedy stojí jméno J. Wankla, člověka, který svému zájmu dokázal obětovat celý svůj život.

Markéta Tymonová

LITERATURA

- Houdek, V., Drobné zprávy; Nálezy náměštářské, ČVSMO VI/1889/ s. 241.
 Michna, P., Olomoucká archeologie minulého století, Historická Olomouc a její současné problémy VI/1987/ s. 143-151.
 Nekvasil, J., Pronikání horákovské kultury do oblasti lužických popelnicových polí, Sborník ČSSA 2/1962/141.
 Nekvasil, J., Początki halsztatyzacji morawskiej grupy kultury lużyckiej, Silesia Antiqua 25/1983/61-83.
 Šolle, M., Jižní Morava v době halštatské, Památky archeologické XLVI/1955/101-133.
 Vignatiová, J., Přehled vývoje archeologického bádání na Moravě do začátku XX. století, Zprávy ČSAV při ČSAV XVII/1975/seš. 3/ s. 93-125.
 Wankel, J., Náklo a Příkazy na Moravě, ČVSMO VI/22/1889/49-58.
 Živé tradice 1883-1983. K 100. výročí založení prvního českého muzea v Olomouci, Olomouc 1983, s. 5-62.

VÝSTAVA PALNÉ ZBRANĚ ZE SBÍREK VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

V polovině května 1992 Vlastivědné muzeum v Olomouci slavnostně zahájilo výstavu, která zpřístupnila veřejnosti nejvýznamnější exponáty ze sbírky militarií olomouckého muzea. Tato sbírka vznikla v roce 1951 sloučením sběrů Historického muzea hlavního města Olomouce a Vlasteneckého muzea. V průběhu dalších let byla pravidelně doplňována, v současné době čítá více než 3 600 kusů palných a sečných zbraní a dalších předmětů s vojenskou tematikou.

Na výstavě bylo prezentováno 80 kusů dlouhých a krátkých střelných zbraní. Předkládaná

kolekce byla řazena chronologicky a podala přehled o vývoji základních typů střelných zbraní od 17. do konce 19. století. Vystavené typy zbraní mohl návštěvník konfrontovat s Ottenfeldovými barevnými reprodukcemi vojáků rakouské armády z let 1705 - 1866. Velmi zajímavou součástí výstavy byl soubor akvarelů s vojenskou tematikou z poloviny 19. století. Jejich autor, olomoucký rodák Otakar Suchan, je situoval přímo do koloritu olomouckých ulic.

Výstavu, která trvala do 26. září 1992, navštívilo takřka 7 000 návštěvníků.

Pavel Urbášek

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

ročník 1992, číslo 268

Odpovědný redaktor: RNDr. Vlastimil Tlusták, CSc.

Odborná a technická redakce: Mgr. Věra Michnová

Grafická úprava: Ludvík Buryšek

Adresa redakce: Vlastivědné muzeum v Olomouci, náměstí Republiky, č.5
771 73 OLOMOUC, ČSFR, telefon 068 22741

Vydává: Vlastivědné muzeum v Olomouci

Zadáno do tisku: listopad 1992

Vytiskl: ARTAD spol. s r.o., Lipenská 43, Olomouc

Cena: 8,-Kčs

MITTEILUNGEN DES HEIMATKUNDLICHEN MUSEUMS IN OLOMOUC

Jahrgang 1992, Heft Nr. 268

Redaktion: RNDr. Vlastimil Tlusták, CSc.

Redaktionsekretär: Mgr. Věra Michnová

Herausgeber: Heimatkundliches Museum in Olomouc

Anschrift der Redaktion: Heimatkundliches Museum in Olomouc,
náměstí Republiky č. 5, 771 73 OLOMOUC/ČSFR

Einzelpreis: 8,-Kčs

ISBN 80-85037-07-6

Zájemcům o historickou vlastivědu Moravy a Slezska
oznamujeme, že vyšlo 4. číslo, ročníku 1992
VLASTIVĚDNÉHO VĚSTNÍKU MORAVSKÉHO

Z obsahu vyjímáme:

Brachtl. Z., Středověké tvrziště v Javorníku-Vsi (okr. Šumperk)

Burian V., Ohlasy historie poutního místa Lutřtému u Němčan (okr. Vyškov)
v kramářských písňových textech

Fišer Z., "Slova mluví, příklady táhnou" (Ke vztahům Františka Skopalíka a
Vojtěcha Běláka)

Floss P., Komenský, démonománie a čarodějnické procesy v 17. století

Konečný J., K demografii Konice a okolí v době třicetileté války

Malíř J., Od literatury k politice. Literární časopis Niva 1891 až 1897

Mezník J., Dvůrové vesnice na Moravě ve 14. a 15. století

Skutil Jan, Brněnské edice Slezských písní Pokorného Nového lidu

Burian V., Nová mapa slavkovského bojiště z roku 1991

Hanzal J., Fotograf Jakob Höflinger mezi Moravou (Olomoucí) a Švýcarskem

Marek P., K zápasu o správu Prostějova před sto lety

Časopis žádejte u svého knihkupce, případně u vydavatele:

Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Zelný trh č. 8, 602 00
Brno.

OBSAH

Články:

Šperkové kameny Zlatého slunce Moravy. K poznání tzv. Schrattenbachovy monstrance olomouckého dómu (Jaroslav Bauer - Pavel Michna)	str. 1
Korespondence Jana Rudolfa Demla v pozůstalosti Františka Skopalíka. Dva buditelé hospodářského života Hané (Zdeněk Fišer)	str. 13
Z dopisů Karla Dostála Lutinova s básníkem Františkem Odvalilem (Jaroslav Pinkava)	str. 24
Postavení a tituly profesorů na olomouckém lyceu /1782-1827/ (Stanislava Kovářová)	str. 34
Opomíjený kožušanský nález ze sbírky olomouckého muzea. Příspěvek ke studiu drobných keltských mincí typu Athéna-Alkis (Věra Michnová)	str. 46

Drobnosti:

Hanáci na Slovensku (Soňa Švecová)	str. 53
K prostějovským hladovým bouřím v roce 1917 (Pavel Marek)	str. 56
Vzpomínka na Karla Slavička - olomouckého Krameria (Josef Konečný)	str. 59

Kronika:

Dr. J. Wankel a "Královský kopec" u Těšetic (Markéta Tymonová)	str. 61
Výstava Palné zbraně ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci (Pavel Urbášek)	str. 63